

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ**

**Το ποιητικό έργο του Στέλιου Σπεράντσα για παιδιά και για μεγάλους.
Αισθητική και παιδαγωγική προσέγγιση**

Μαρία Αναστασάκου

A.M.: 7981210220101

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής»
Κατεύθυνση: «Ψυχοπαιδαγωγική της ανάγνωσης, Φιλαναγνωσία και
Εκπαιδευτικό Υλικό»**

Επιβλέπων Καθηγητής: Κ. Δ. Μαλαφάντης

ΑΘΗΝΑ 2022

*«ὦ Τέχνη, ἴσως νά πρόσφερα γιά σένα καί προσφέρω
μιά στάλα μόνο. Μά ἂν γι' αὐτό βαθύς μοῦ εἶν' ὁ καημός,
τήν κάθε ἐλπίδα ἔνα Θεό θά κάνω. Γιατί ζαίρω
πώς ἀπό στάλες ἀρχινᾷ καί ὁ μέγας ποταμός».*

Στέλιος Σπεράντσας- Λάλον Ὑδωρ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ.....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT	8
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

1.1 Γενικά για την ποίηση.....	12
1.2 Παιδική λογοτεχνία.....	14
1.2.1 Ο Σπεράντσα ανάμεσα στους πρωτοπόρους της παιδικής ποίησης.....	15
1.2.2 Η ποίηση για παιδιά στη μεταπολεμική περίοδο.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ

2.1 Ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο του 19 ^{ου} - 20 ^{ου} αιώνα.....	21
2.2 Η παιδαγωγική διάσταση της δημοτικής γλώσσας και η θέση του Σπεράντσα.....	26
2.3 Βιογραφικό του Στέλιου Σπεράντσα.....	28
2.4 Εργογραφία του Στέλιου Σπεράντσα.....	30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Μέθοδος της έρευνας και λόγος επιλογής της.....	33
---	----

3.2 Στόχος της έρευνας	33
3.3 Πρωτοτυπία και συμβολή	34
3.4 Οι υπό έρευνα ποιητικές συλλογές	34
3.5 Όρια της έρευνας.....	35

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

4.1 Οι ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα για παιδιά	36
4.2 Θεματικοί άξονες των παιδικών ποιητικών συλλογών	37
4.2.1 Εθνική αγωγή-πατρίδα.....	38
4.2.2 Θρησκευτική αγωγή.....	39
4.2.3 Οικογενειακή αγωγή	42
4.2.4 Πολιτιστική αγωγή.....	44
4.2.5 Κοινωνική αγωγή.....	45
4.2.6 Περιβαλλοντική αγωγή	47
4.3 Αισθητική προσέγγιση των παιδικών ποιητικών συλλογών	52
4.3.1 Γενικές παρατηρήσεις.....	53
4.3.2 Επισημάνσεις των χαρακτηριστικών της παιδικής ποίησης στα ποιήματα του Σπεράντσα:....	59
4.4 Παιδαγωγική προσέγγιση των παιδικών ποιητικών συλλογών.....	62
4.4.1 Μίμηση προτύπων, πρότυπα αξιών και παιχνίδι	62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΟΥΣ

5.1 Θεματολογική προσέγγιση των συλλογών.....	73
5.2 Αισθητική προσέγγιση των ποιητικών συλλογών.....	93
5.3 Παιδαγωγική προσέγγιση των ποιητικών συλλογών	103
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	114

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ	119
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ	119
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	128

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστική συγγραφέας της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει, πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης.

Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογη έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στη Διπλωματική Εργασία μου και, κατά συνέπεια, αποτυχία απόκτησης του Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων.

Δηλώνω, συνεπώς, ότι η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και ότι αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, στο μέλλον, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Όνοματεπώνυμο συγγραφέα: Μαρία Αναστασάκου

A.M.: 7981210220101

Ημερομηνία: Αθήνα, Φεβρουάριος 2023

Υπογραφή:

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι αφενός να αναδείξει το λογοτεχνικό κάλλος των ποιητικών συλλογών του Στέλιου Σπεράντσα, και αφετέρου, μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου τους, να παρουσιάσει τις παιδαγωγικές ιδέες που απορρέουν και στοχεύουν στην ηθική διαπαιδαγώγηση και στην αισθητική απόλαυση του αναγνώστη. Αρχικά, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη επισκόπηση των κυρίαρχων απόψεων για την ποίηση γενικότερα και την παιδική λογοτεχνία ειδικότερα. Ακόμη, επισημαίνεται ο Σπεράντσα ανάμεσα στους πρωτοπόρους λογοτέχνες της παιδικής ποίησης, καθώς επίσης παραθέτονται ορισμένα χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης κατά την μεταπολεμική περίοδο.

Ακολούθως, στο δεύτερο κεφάλαιο το ενδιαφέρον συγκεκριμενοποιείται στο ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο της εποχής του Σπεράντσα και στο πλαίσιο αυτό γίνεται λόγος για τη βιογραφία και την εργογραφία του ποιητή. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα που θέτονται.

Στα δύο επόμενα κεφάλαια, αναλύεται το περιεχόμενο των ποιητικών συλλογών του Στέλιου Σπεράντσα για μικρούς και μεγάλους αναγνώστες. Έπειτα, οι συλλογές προσεγγίζονται με αισθητικό κριτήριο και, τέλος αναφέρονται τα παιδαγωγικά πρότυπα που απορρέουν από αυτές.

Τέλος, εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο Στέλιος Σπεράντσα επέλεξε να παραμείνει καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του ένας παραδοσιακός ποιητής, ο οποίος παρέμεινε σταθερός στην τήρηση του μέτρου και δεν μετακινήθηκε ως προς τις θεματικές του.

Λέξεις κλειδιά: Σπεράντσα, ποίηση, παιδική λογοτεχνία, παιδική ποίηση, παιδαγωγός, παιδαγωγικά πρότυπα, αισθητική προσέγγιση, ελληνική παράδοση

ABSTRACT

The purpose of this thesis is, on the one hand, to highlight the literary beauty of the poetry collections of Stelios Sperantsas, and on the other hand, through the analysis of their content, to present the pedagogical ideas that derive from them, ideas that aim at moral education and the aesthetic enjoyment of the reader. To begin with, the first chapter provides a brief overview of the dominant views on poetry in general and children's literature in particular. Furthermore, Sperantsas is highlighted among the pioneer writers of children's poetry, as certain characteristics of children's poetry in the post-war period are also cited.

Subsequently, in the second chapter, the interest is concretized in the historical and intellectual context of the time of Sperantsa and in this context the biography and ergography of the poet are discussed. Then, in the third chapter, the methodology chosen to conduct the specific research is presented in order to answer the research questions posed.

In the next two chapters, the content of Stelios Sperantsa's poetry collections for young and old readers is analyzed. Then, the collections are approached with an aesthetic criterion and, finally, the pedagogical standards derived from them are mentioned.

Finally, it is concluded that Stelios Sperantsas chose to remain throughout his life a traditional poet, who remained steadfast in observing the measure and did not move in terms of his themes.

Key words: Sperantsas, poetry, children's literature, children's poetry, pedagogue, pedagogical standards, aesthetic approach, Greek tradition

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η διπλωματική μου εργασία, με θέμα *Το ποιητικό έργο του Στέλιου Σπεράντσα για παιδιά και για μεγάλους. Αισθητική και παιδαγωγική προσέγγιση*, εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Επιστήμες της Αγωγής» με κατεύθυνση «Ψυχοπαιδαγωγική της Ανάγνωσης, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικό», που παρακολούθησα στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα, πραγματικά, να ευχαριστήσω θερμότατα τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Κωνσταντίνο Δ. Μαλαφάντη για τις πολύτιμες γνώσεις, την ορθή καθοδήγηση, τις εύστοχες συμβουλές και την αμέριστη συμπαράστασή του κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

Θα ήταν παράλειψη να μην εκφράσω, επίσης, τις ευχαριστίες μου στους κ.κ. καθηγητές και καθηγήτριες του ΠΜΣ «Ψυχοπαιδαγωγική της Ανάγνωσης, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικό» (αλφαβητικά): Ε. Γαλανάκη, Ρ. Κακάμπουρα, Γ. Κατσαδώρα, Β. Λαλαγιάννη, και στους κ.κ. διδάσκοντες και διδάσκουσες, Ν. Α. Ε. Καλοσπύρο, Ε. Μουλά και Β. Νίκα, για τις γνώσεις, τις κατευθυντήριες γραμμές και τις εναλλακτικές δημιουργικές προτάσεις που μας παρουσίασαν εν μέσω πανδημίας, η οποία διαμόρφωσε πρωτοφανείς συνθήκες ακαδημαϊκών εξαμήνων. Προσπάθησαν επιτυχώς, με κάθε τρόπο, να διατηρήσουν δυναμική την επικοινωνία και αμείωτο το ενδιαφέρον, ακόμη και μέσα από την οθόνη του υπολογιστή.

Ακολούθως, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις συμφοιτήτριές μου για την υπέροχη αλληλεπίδραση και τις ενδιαφέρουσες απόψεις που ακούστηκαν κατά τη διάρκεια των διαδικτυακών μαθημάτων, που διευκόλυναν, όταν χρειαζόταν, τη δύσκολη ατμόσφαιρα που δημιουργούσε η εξ αποστάσεως, λόγω των κρίσιμων συνθηκών, εκπαίδευση.

Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω τέλος στους αγαπημένους μου ανθρώπους, το σύζυγό μου και την κόρη μου για την υπομονή, τη συνεχή ενθάρρυνση και την ψυχολογική στήριξη καθ' όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών.

Την παρούσα εργασία την αφιερώνω στον επουράνιο άγγελό μου, την μητέρα μου, για την αγάπη και την εμπιστοσύνη που πάντα μου έδειχνε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο Στέλιος Σπεράντσας αποτελεί μια εξέχουσα, πολυγραφότατη προσωπικότητα της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα. Η συμβολή του στην ελληνική λογοτεχνία εντοπίζεται στην ποίηση και στην πεζογραφία, ενώ ξεχωρίζει η προσφορά του στην παιδική λογοτεχνία. Το ποιητικό του έργο εντάσσεται σε μια μεταβατική περίοδο για την ελληνική λογοτεχνική παραγωγή. Η παράδοση του Παλαμά με τη γενιά του 1880 βρίσκεται μεν στο απόγειό της, εντούτοις κάνουν την εμφάνιση τους νέα ρεύματα που φιλοδοξούν να ανανεώσουν την ποιητική παραγωγή. Εμφανίζονται νέοι λογοτέχνες με διαφορετικά πρότυπα που στρέφονται σε μια καινούργια ποίηση. Ωστόσο, ο Σπεράντσας δεν επηρεάζεται καθόλου από τις νέες ποιητικές αναζητήσεις, αντιθέτως παραμένει σταθερά ένας παραδοσιακός ποιητής σε όλη του τη ζωή.

Σε πολιτικό επίπεδο, από τον 19^ο αιώνα, η παρακμή στην οποία έχει περιέλθει η Οθωμανική αυτοκρατορία έχει σαν αποτέλεσμα την αναθέρμανση των ελπίδων των Ελλήνων για την ανεξαρτητοποίησή τους. Οι πολεμικές συγκρούσεις (πόλεμος του 1897, Βαλκανικοί πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, Μικρασιατική καταστροφή), προκαλούν μεταβολές τόσο στα σύνορα των γειτονικών κρατών, όσο και στις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες στο εσωτερικό τους.

Η έκδοση των ποιητικών συλλογών του Σπεράντσα για μεγάλους και για μικρούς συνοδεύεται από πολλές θετικές κριτικές σε λογοτεχνικά περιοδικά κι εφημερίδες της εποχής, ενώ ο ποιητής κατέχει μια σημαντική θέση στην ελληνική λογοτεχνία. Το ενδιαφέρον των μελετητών του ποιητή, που αποτέλεσε και το έναυσμα της παρούσας έρευνας, στρέφεται στο παιδικό ποιητικό του έργο, μιας και τα ποιήματα του συγκινούν και τέρπουν ακόμη και σήμερα τα παιδιά αναγνώστες.

Το ποιητικό έργο του Σπεράντσα για μεγάλους και για παιδιά δεν έχει μελετηθεί διεξοδικά ούτε έχει προσεγγιστεί με αισθητικό και παιδαγωγικό κριτήριο. Για αυτό λοιπόν, η παρούσα έρευνα στοχεύει στην αισθητική απόλαυση των συλλογών, καθώς αναδεικνύει και τον παιδαγωγικό τους χαρακτήρα. Η διπλωματική εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Όσον αφορά το θεωρητικό πλαίσιο, ύστερα από μια σύντομη αναδρομή στο χώρο της ποίησης και της παιδικής λογοτεχνίας, καταβάλλεται προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο της εποχής του Σπεράντσα.

Στη συνέχεια, αναφέρεται ο στόχος και η συμβολή της έρευνας, καθώς καταγράφεται η μέθοδος που ακολουθήθηκε. Με βάση την ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου ως την πιο κατάλληλη μέθοδο, προσεγγίζονται οι ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα για παιδιά και μεγάλους. Κατόπιν, στο τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται οι θεματικοί άξονες των παιδικών ποιητικών συλλογών, καθώς επισημαίνονται η γλώσσα, το μέτρο και τα βασικά χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης στα ποιήματα του Σπεράντσα. Στο τέλος του κεφαλαίου αυτού, καταγράφονται τα παιδαγωγικά πρότυπα που απορρέουν. Η ίδια δομή ακολουθείται και στο επόμενο κεφάλαιο που αναλύονται οι ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα για τους μεγάλους αναγνώστες. Στο τέλος της διπλωματικής εργασίας, θα καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με το ποιητικό έργο του Σπεράντσα που μπορούν να υποστηρίξουν την πολύτιμη συμβολή του στον ελληνικό λογοτεχνικό χώρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια σύντομη επισκόπηση των κυρίαρχων απόψεων για την ποίηση γενικότερα με στόχο την γνωριμία και την ένταξη του αντικείμενου έρευνας μας στον ευρύτερο ποιητικό χώρο. Στη συνέχεια, αναφέρομαι στην παιδική λογοτεχνία και στους λογοτέχνες-παιδαγωγούς, οι οποίοι με τις παιδικές ποιητικές τους συλλογές αποτέλεσαν ορόσημο για την παιδική ποίηση. Ακόμη, παραθέτω ορισμένα σημαντικά χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης κατά τη μεταπολεμική περίοδο (1945-1958). Ο Σπεράντσας επηρεάστηκε αδιαμφισβήτητα από τους πρωτοπόρους λογοτέχνες ενσωματώνοντας στοιχεία μορφολογικά και θεματολογικά στο δικό του έργο, ενώ μεγάλο μέρος από τα κείμενά του εκδόθηκε στα χρόνια μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Για τον λόγο αυτό, σχολιάζω χάριν παραδείγματος κάποιες από τις επιρροές που δέχτηκε.

1.1 Γενικά για την ποίηση

Η ποίηση αναφέρεται στη διαδικασία του «ποιείν», την πράξη, τη δημιουργία, κατέληξε όμως, μέσα από την μετέπειτα κοινωνική χρήση της να αναφέρεται στην ανάγκη του ανθρώπου για την έκφραση των συναισθημάτων του με τον φορτισμένο συγκινησιακά λόγο, που περιέχει ρυθμό και αρμονία (Μπαχτίν, 1980 :76). Η ιδιότητα λοιπόν που έχει η ποίηση να προσφέρει αισθητική απόλαυση και να γοητεύει φέρει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, και όταν ακόμη ήταν προφορική, συνεκφερόταν με μουσική με την οποία αποτελούσε αδιάσπαστη ενότητα. Στην «Εισαγωγή στον Θ.Σ. Έλιοτ», ο Σεφέρης (1984) επισημαίνει χαρακτηριστικά: *« Η ποίηση είναι λογοτεχνία προφορική. Μολονότι σήμερα έχουμε πάρει τη συνήθεια να διαβάζουμε μόνο με τα μάτια, πρέπει σα λογοτεχνία προφορική να την αντικρίσουμε πρώτα-πρώτα, αν θέλουμε να την καταλάβουμε. Γιατί αυτή είναι η πηγή της και αυτή είναι η φυλή της: ο προφορικός λόγος, που στην πιο παρωχημένη άκρη της γενιάς του, συναντά το «άγριο χτύπημα» που αναφέρει ο Έλιοτ «ενός τυμπάνου μέσα στη ζούγκλα»* (Σεφέρης, 1984: 33-34).

Η αναζήτηση της καταγωγής της ελληνικής ποίησης μας αποκαλύπτει τη συνέχεια της και μας οδηγεί στα ομηρικά έπη, των οποίων τα χαρακτηριστικά και το πνεύμα επιβιώνουν και στην αρχαϊκή, κλασική, ελληνιστική και ρωμαϊκή εποχή. Η αρχαία ελληνική ποίηση, αλλά και η

λογοτεχνία γενικότερα, καλλιέργησαν έναν ιδιαίτερο σύνδεσμο με τη ζωή του λαού που τις παρήγαγε, γιατί πήγαζαν από τον άνθρωπο και μιλούσαν για αυτόν (Δημαράς, 1944:41).

Με την επικράτηση του χριστιανισμού επήλθαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην ποιητική έκφραση, μιας και αυτή στράφηκε σε νέες αξίες, όπως η «ταπεινοσύνη» του ανθρώπου αλλά και το μεγαλείο του, στο πλαίσιο μιας θεματολογίας που εκπορεύεται από το χριστιανικό πνεύμα. Αργότερα, η ποίηση ακολούθησε και εκείνη τους φθίνοντες ρυθμούς αυτών των «άγονων» ιστορικών περιόδων (Δημαράς, 1944:41).

Η μελέτη της ποιητικής γλώσσας ξεκινά στην αρχαιότητα με την *Ποιητική* του Αριστοτέλη. Ο Αριστοτέλης τοποθετεί στο κέντρο βάρους της μελέτης της ποίησης όχι τόσο στην τεχνική της ποίησης αλλά στην αξία της για τη ζωή. Η ποίηση πρέπει να υπηρετεί ιδεολογικούς και πνευματικούς σκοπούς και να εξυπηρετεί τις ανάγκες της ανθρώπινης ζωής (Δρομάζος, 1982: 32). Ο Αριστοτέλης φρονεί ότι ο ρόλος της ποίησης είναι παιδαγωγικός, θεωρεί όμως ότι το ηθικό στοιχείο της αποτελεί πηγή για την άντληση της «ηδονής». Ως εκ τούτου το αποτέλεσμα της κρίνεται κάθε φορά από την προσφερόμενη «ηδονή», δηλαδή την αισθητική απόλαυση (Δρομάζος, 1982: 15).

Στη συνέχεια των απόψεων για την ταυτότητα της ποίησης στα νεωτερικά χρόνια, ο Κ. Θ. Δημαράς (1944) εύστοχα επισημαίνει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που διέπουν ένα ποίημα: *«Το μέτρο, ο στίχος, η στροφή, παρουσιάζουν μια προσπάθεια προς την ομοιομορφία, μια τάση προς την ενότητα και διαβλέπουμε κιόλας κάτι άλλο, μια προσπάθεια επανόδου: το γύρισμα αυτό ακριβώς εκφράζει τον πόθο του ποιητή να μείνει σε κάτι τι, τον πόθο του να επιστρέψει σε αυτό το κάτι. Το ίδιο ισχύει και για τη ρίμα: μια επιθυμία του ποιητή να επανέλθει σε κάτι δεδομένο, μια σύνδεση με το παρελθόν, μιαν επιστροφή, Η στροφή, με τις επαναλαμβανόμενες ενότητες που δημιουργεί, εκφράζει εξίσου και ταυτόχρονα τον πόθο προς την ενότητα, αλλά και τον πόθο προς την επιστροφή. Τέλος το ίδιο μπορούμε να επαναλάβουμε και για το μέτρο, που επιπλέον με την ενιαία επανάληψή του, προσφέρει έναν παραπάνω δεσμό για ν' αποτελέσει μια και μόνη ενότητα, το ποίημα»* (Δημαράς, 1944:17).

Οι κριτικοί της λογοτεχνίας επιχειρούν να διατυπώσουν απόψεις για την ποιητική δημιουργία, οι οποίες διατηρούν πάντα μια, λιγότερο ή περισσότερο, σχετική σημασία, στο βαθμό που εντάσσονται πάντα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο. Ταυτόχρονα, η ίδια η ποιητική δημιουργία ακολουθεί και αυτή τις κοινωνικές αλλαγές, συμβαδίζοντας με τις δυνατότητες και ανάγκες κάθε εποχής. Από τη δική τους την πλευρά οι ποιητές, βασισμένοι στην

προσωπική τους εμπειρία, διατυπώνουν με τη δική τους φωνή απόψεις για το ρόλο της ποίησης και τα στοιχεία που τη χαρακτηρίζουν.

Η ποίηση μπορεί να διαχωριστεί σε παλαιά, παραδοσιακή και νέα ή μοντέρνα ποίηση. Τα όριά της δεν είναι μόνο χρονικά, μιας και έχει αλλάξει μορφή πολλές φορές. Ήδη από τον 19^ο αιώνα η ποίηση δεν ακολουθεί πλέον τους παλαιούς κανόνες, αλλά ανανεώνεται και λειτουργεί με μια μορφική ανεξαρτησία, για να καταλήξει σε μια πλήρως νέα γραφή στα τέλη του αιώνα με το κίνημα του συμβολισμού (Καραντώνης, 1977).

Η ποίηση, όπως σημειώνει ο Γ. Θέμελης (1967: 13-14) « είναι μία, από τον Όμηρο αρχίζοντας, και πορεύεται μέσα στο χρόνο δημιουργικά, με ανανεώσεις, συχνά πολύ απροσδόκητες, όπως ο Υπερεαλισμός. Κάθε νέα φάση παρουσιάζεται αρχικά σαν ρήγμα και άρνηση της παράδοσης, μια επανάσταση, που όπως όλες οι επαναστάσεις, φέρνει την αντίδραση».

Εν κατακλείδι, η άρρηκτη σχέση του ανθρώπου με την ποίηση είναι εμφανής και αδιαμφισβήτητη, μιας και « χωρίς την ποίηση θα ήτο απλώς μια μηχανή , ένα ξόανο νεκρό και περίεργο, ένα όν μέσα στ' άλλα της φύσεως, χωρίς κανένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Γιατί η ποίηση [...] μας συγκινά, μας κάνει να ξεχνούμε την καθημερινή κατοικιότητα, μας αναπαύει με την επίδειξη της δυνάμεως του ευγενικού και του ωραίου...» (Κλήμης, 1953:16).

1.2 Παιδική λογοτεχνία

Παρόλο που η ελληνική παιδική λογοτεχνία εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα, εκείνη την περίοδο δεν φαινόταν να διαχωρίζεται ευκρινώς από τη γενικότερη λογοτεχνία. Ως εκ τούτου, τα περιοδικά που στόχευαν στο παιδί, όπως η *Εφημερίς των παιδων* και η *Διάπλασις των παιδων*, αν και φιλοξενούσαν στις στήλες τους έργα καταξιωμένων ρομαντικών Φαναριωτών λογοτεχνών, αυτά δεν ήταν γραμμένα για παιδιά (Γιάκος, 1977: 9). Ωστόσο, στα μετέπειτα χρόνια η παιδική λογοτεχνία αποκτούσε ολοένα και πιο σαφή όρια.

Κρίσιμο σημείο στην οριοθέτηση της παιδικής λογοτεχνίας αποτέλεσε η συγγραφή λογοτεχνικών έργων που απευθύνονταν στο παιδί, και πιο συγκεκριμένα στη διαμόρφωση της ψυχικής και πνευματικής κατάστασής του. Αυτό το ενδιαφέρον των λογοτεχνών για την παιδική ψυχοσύνθεση με τα ιδιαίτερα γνωρίσματα και

ενδιαφέροντα που χαρακτηρίζουν την κάθε ηλικία υποδεικνύει τον βασικό ρόλο που κλήθηκε να παίξει έμμεσα ή άμεσα η παιδική λογοτεχνία στον 19ο και τον 20ο αιώνα, δηλαδή τον διδακτικό. Οι λογοτέχνες έγιναν φύσει και θέσει παιδαγωγοί (Αναγνωστόπουλος, 1987: 17): το διδακτικό και το ωφέλιμο –«μετά του τερπνού» φυσικά, που επιβάλλεται λόγω της παιδικής ηλικίας– αποτέλεσαν την προτεραιότητα του παιδικού βιβλίου.

Η συγκεκριμενοποίηση του αποδέκτη της παιδικής λογοτεχνίας διαφαίνεται επίσης και από τα περαιτέρω στοιχεία που περιελήφθησαν στις σελίδες τίτλου, όπου διευκρινιζόταν σαφώς πως το εν λόγω βιβλίο αφορούσε στο παιδί. Αναφερόμενος στην ιδιαίτερη φύση και ρόλο της παιδικής λογοτεχνίας, ο Η. Καλλέργης (1995) εκφράζει την πίστη ότι οι ώριμοι δημιουργοί της έχουν απλά για κίνητρό τους, άρα και για πηγή έμπνευσης, την αγάπη τους για τα παιδιά. Στο πλαίσιο αυτό κινήθηκε και ο Σπεράντσας: προσέφερε έργα με σαφή παιδευτική αποστολή, γραμμένα με σεβασμό και αγάπη στο παιδί στοχεύοντας τόσο στη γνώση όσο και στην αισθητική απόλαυση κυρίως μέσω των (μελοποιημένων) ποιημάτων του, ενώ ακόμη αφιέρωσε τις παιδικές του συλλογές στην εξυπηρέτηση του ελληνόπουλου.

1.2.1 Ο Σπεράντσας ανάμεσα στους πρωτοπόρους της παιδικής ποίησης

Η στροφή προς τον σύγχρονο ελληνισμό που εκφράστηκε με τη μελέτη του Νικόλαου Πολίτη σε συνδυασμό με την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας αποτέλεσαν τα κίνητρα για τη μεγάλη ανανεωτική προσπάθεια, που αναλήφθηκε από τους λογοτέχνες στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ταυτόχρονα, αν και η ποίηση ήταν ίδια με αυτή του ρομαντισμού ως προς τη θεματολογία, επηρεάστηκε από το αισθητικό ρεύμα του παρνασσισμού και στράφηκε στον άνθρωπο μέσα σε ένα κλίμα οικειότητας, χαράς και καθημερινότητας (Πολίτης, 1985: 187).

Ως εκ τούτου, μέσα σε αυτό το κλίμα, οι πρωτεργάτες της παιδικής λογοτεχνίας ξεχώρισαν για τη συμβολή τους. Συγκεκριμένα, η παιδική ποίηση, φυλάσσοντας τη λαϊκή παράδοση, άρχισε από τον 19^ο αιώνα να διαφοροποιείται μορφολογικά και θεματολογικά από την ποίηση των ενηλίκων. Προετοιμάστηκε λοιπόν το έδαφος για την επερχόμενη άνθιση από τους προδρόμους της παιδικής ποίησης. Ανάμεσα τους και ο Στέλιος Σπεράντσας που επηρεάστηκε από τους πρωτοπόρους, αλλά ταυτόχρονα, με

το έργο του για παιδιά, συνέβαλε στην παιδική λογοτεχνία (Γιάκος, 1977: 84). Χαρακτηριστικά, επισημαίνει ο Πάνος Ταγκόπουλος στο *Νουμά* : «*Ο Σπεράντσας είναι μετά τον Βιζυηνό και τον Πάλλη ο μόνος που έγραψε και γράφει παιδικό τραγούδι. Τόχει αισθανθή, τόχει κλείσει στην ψυχή του. Και το δουλεύει με σύστημα, με φροντίδα, μ' επιμονή, σαν αληθινός τεχνίτης...*» (Σοφρά, χ.χ.:35).

Αρχικά, ο Ηλίας Τανταλίδης (1818-1876) θεωρήθηκε «πραγματικός εκπρόσωπος του Φαναριού» και συμπύκνωσε τα χαρακτηριστικά του ρομαντισμού (Δημαράς, 1964). Παρ' όλες τις επιδράσεις που άσκησε πάνω του η αυστηρή ατμόσφαιρα του «φαναριώτικου βυζαντινισμού», ο Ηλίας Τανταλίδης μπόρεσε να δει και να ζήσει τον κόσμο σαν παιδί. Θεωρείται ο πρώτος ποιητής στη νεοελληνική λογοτεχνία που έγραψε ποίηση ειδικά για παιδιά. Μερικά από τα πιο χαρακτηριστικά και υποδειγματικά ποιήματά του από τα οποία επηρεάστηκαν αρκετοί λογοτέχνες (όπως ο Σπεράντσας και ο Βιζυηνός) ήταν ο περίφημος «Γάτος», «Η Κατίνα» και «Το ναυτόπουλο». Η ζωνρότητα και η γοργότητα του ρυθμού, η τάση προς το ευτράπελο και η ικανότητά του να αφήνει κάποια περιθώρια για τη λαϊκή γλώσσα, κατέστησαν τα ποιήματά του πρωτοποριακά και αγαπητά (Σακελλαρίου, 1996: 88).

Στη συνέχεια, ο Γεώργιος Βιζυηνός προσπάθησε να «αποκολληθεί» από τον αυστηρό φαναριωτισμό, ενώ η απλότητα, η ειλικρίνεια και η τάση να αξιοποιεί τα λαογραφικά και ιστορικά στοιχεία της πατρίδας του αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής του.

Η ενασχόλησή του με την παιδική ποίηση πήγαζε από τον ευαίσθητο χαρακτήρα του, ενώ παράλληλα φαίνεται πως είχε διεισδύσει στην παιδική ψυχολογία (Σακελλαρίου, 1989: 61). Όπως σημειώνει η *Εταιρεία Θρακικών Μελετών* στον πρόλογο της έκδοσης των *Παιδικών τραγουδιών* (1953), τα τραγούδια αυτά διακρίνονταν για την απροσποίητη λαϊκή γλώσσα, το ρυθμό, το μέτρο και την ομοιοκαταληξία τους, στοιχεία που κατέστησαν τα *Παιδικά τραγούδια* προσιτά και ευκολομνημόνευτα στα παιδιά (Σακελλαρίου, 1996: 90). Παράλληλα, η ανυπόκριτη ευλάβεια και ο θερμός πατριωτικός παλμός των ποιημάτων του Βιζυηνού αντικατοπτρίζονται και στις παιδικές ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα (Σακελλαρίου, 1996: 116). Παρ' όλα τα θετικά στοιχεία, ο γνήσιος λυρικός τόνος του Βιζυηνού «χάνεται» από τον διδακτισμό και την ηθοπλαστική πρόθεση του, όπως

αντίστοιχα παρατηρείται και στα παιδικά ποιήματα του Σπεράντσα (Σακελλαρίου, 1989: 167).

Κατόπιν, ο Αλέξανδρος Πάλλης (1851-1935) εκδίδοντας την ποιητική συλλογή *Τραγουδάκια για παιδιά* (1889) έφερε την επανάσταση στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας. Το ρηξικέλευθο στοιχείο που εφήρμοσε στην ποίηση του ήταν η παιδοκεντρική αρχή, καθώς επέδειξε μια διαφορετική στάση μπροστά στο παιδί. Ο Κ. Θ. Δημαράς (1964: 336) υπογραμμίζει ότι «ο Πάλλης παρουσιάζεται εδώ πρωτοπόρος μιας καινούργιας παιδαγωγικής στηριγμένης στη συνείδηση της ιδιοτυπίας του παιδιού, στο σεβασμό της ψυχής του παιδιού, στη γνώση των αναγκών του. Είτε γράφει πρωτότυπα είτε μεταφράζει, ξεχύνεται από τα παιδικά του ποιήματα κέφι, δροσιά, η χαρά της ζωής».

Το έτος 1920 αποτέλεσε σταθμό στην παιδεία και στην παιδική λογοτεχνία, καθώς εκδόθηκε στη σειρά της Βιβλιοθήκης του Εκπαιδευτικού Ομίλου η ποιητική συλλογή για παιδιά του Ζαχαρία Παπαντωνίου με τίτλο *Τα χελιδόνια* (Μαλαφάντης, 2001). Η μοναδικότητα και η σπουδαιότητα των παιδικών αυτών ποιημάτων θεωρήθηκε αντάξια με τα *Τραγουδάκια για Παιδιά* του Αλέξανδρου Πάλλη (Χωρεάντης, 1992).

Τα *Χελιδόνια* εκτιμήθηκαν αμέσως και οι θετικές κριτικές που τα συνόδεψαν επιβεβαίωναν το δυσνόητο πρόσωπο του Ζαχαρία Παπαντωνίου· λογοτέχνης και συνάμα παιδαγωγός. Ο Στέλιος Σπεράντσας (1953: 137) αναφέρει χαρακτηριστικά για την ανεκτίμητη προσφορά της ποιητικής αυτής συλλογής: «ο συγγραφέας για τους μικρούς έχει έναν ευγενέστερο σκοπό στο να διαπλάθει ψυχές. Το παιδί είναι ξεχωριστό είδος, έχει και δική του αισθητική, δεν αγαπά την περιγραφή αλλά θέλει γενικές γραμμές με δράση και όχι στατικότητα».

Σε αντίθεση με τον Ζαχαρία Παπαντωνίου, τα ποιήματα του Σπεράντσα παρακολουθούσαν τα βιώματα του παιδιού της αστικής ή μικροαστικής οικογένειας (Σακελλαρίου, 1996: 116). Συγκεκριμένα, βασικοί θεματολογικοί του άξονες ήταν, και παρέμειναν ως το τέλος, η αστική και μικροαστική οικογένεια με τα ενδιαφέροντα και τις γιορτές της, η φύση μέσα από το πρίσμα του παιδιού της αστικής οικογένειας, το παιδί με τα ενδιαφέροντα και τα παιχνίδια του μέσα σε έναν κόσμο γεμάτο καλοσύνη και χαρά. Πέρα από αυτό, άλλος κόσμος δεν υπήρχε ή δεν αποτελούσε αντικείμενο αναφοράς (Σακελλαρίου, 1989:168). Επιπλέον, εκείνο που απουσίαζε από το παιδικό έργο του Σπεράντσα ήταν ο εύθυμος τόνος, η φιλοπαίγμων διάθεση, η σάτιρα και το

στοιχείο της έκπληξης. Η καθαρότητα και η φωτεινότητα των εικόνων διατηρούνταν σε ένα κλίμα ηρεμίας και σοβαρότητας (Σακελλαρίου, 1989: 168).

Συνοψίζοντας, το παράδειγμα του Ζαχαρία Παπαντωνίου αποτέλεσε πρότυπο γραφής, ύφους, σύλληψης και έκφρασης των λογοτεχνών που ασχολήθηκαν με το παιδί (Σακελλαρίου, 1996: 112). Η καλαισθησία του στίχου, η λυρική και ο ρυθμός των ποιημάτων, οι ζωηρές εικόνες, η φυσιολατρική διάθεση, η αισιοδοξία, η αποφυγή ρητορισμών και κατηγορικών προσταγών επηρέασαν το έργο του Σπεράντσα για τα παιδιά. Συγκεκριμένα, οι παιδικές συλλογές του *Παιδικές Ψυχές* (1925), *Μικρές Φωνές* (1953) και *Όμορφοι κόσμοι* (1956) διακρίνονταν για τα «παιγνιδίσματα» του παραδοσιακού στίχου, την απλότητα της έκφρασης και τη λυρική ευαισθησία του ποιητή, καθώς και για την ικανότητά του να διεισδύει στην παιδική ψυχή (Γιάκος, 1977: 85).

Συμπερασματικά, οι Έλληνες ρομαντικοί Φαναριώτες έκαναν την εμφάνιση τους στα πρώτα περιοδικά ειδικά γραμμένα για παιδιά. Τα έργα των Φαναριωτών ήταν γραμμένα σε αρχαϊζουσα γλώσσα, διακρίνονταν για τον ρητορικό, διδακτικό τόνο και την προβολή του πατριωτικού συναισθήματος. Υπήρχαν δηλαδή κοινά μορφολογικά και ιδεολογικά στοιχεία με τα κείμενα της σύγχρονης τους ρομαντικής αθηναϊκής λογοτεχνίας. Επομένως, το πνεύμα στο οποίο κινούνταν η παιδική λογοτεχνία στην αρχή της εμφάνισής της ήταν αυτό που κυριαρχούσε στη ρομαντική ποίηση.

Στη συνέχεια, οι Έλληνες λογοτέχνες της γενιάς του 1880, ως κύριοι εκφραστές της δημοτικής γλώσσας, ανταποκρίθηκαν στις απαιτήσεις των καιρών που έδειχναν ότι έχει γίνει συνείδηση το αδιέξοδο στο οποίο είχε οδηγήσει η εμμονή στο παρελθόν. Το ενδιαφέρον τους για το παιδί ήταν ευδιάκριτο μέσα στο έργο τους, ενώ η σπουδαιότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας ήταν τα θέματα που συχνά θίγονταν στα κείμενα τους.

Ως εκ τούτου, τα ποιήματα της τελευταίας εικοσαετίας του 19^{ου} αιώνα που συντέθηκαν ειδικά για παιδιά, ήταν απαλλαγμένα από τον άκρατο διδακτισμό, καθώς και από τον στενό ηθικοθηρησκευτικό χαρακτήρα (Γιάκος, 1977: 23-40). Το πατριωτικό αίσθημα καλλιεργούνταν, αλλά όχι κατά τρόπο ασφυκτικό. Η δημοτική γλώσσα, καθώς και ο τρόπος αντιμετώπισης της όλης θεματολογίας της παιδικής λογοτεχνίας, προσέγγιζαν περισσότερο την παιδική ψυχολογία. Τα χαρακτηριστικά αυτά διαφαίνονται στις ποιητικές συλλογές του Στέλιου Σπεράντσα.

1.2.2 Η ποίηση για παιδιά στη μεταπολεμική περίοδο

Οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις επηρέασαν σημαντικά την πορεία της παιδικής λογοτεχνίας. Η παιδική ποίηση στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1958) είχε ως κεντρικό της άξονα το γνωστό τρίπτυχο «πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια», στοιχεία απαραίτητα σε μια περίοδο εθνικής ανασύνταξης (Αναγνωστόπουλος, 1987: 110). Η θεματική των έργων του Σπεράντσα, που, όπως προαναφέρθηκε, είναι η περιοχή της θρησκείας και της ιστορίας, συντάσσεται με το κλίμα της εποχής. Τα πατριωτικά ποιήματα που βρίσκονται στις συλλογές *Μικρές Φωνές* (1962) και *Όμορφοι κόσμοι* (1956) δημοσιεύτηκαν αμέσως μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, όταν ακόμη ήταν νωπές οι μνήμες από τις περιπέτειες αλλά και τις ένδοξες στιγμές του ελληνοϊταλικού πολέμου. Ως εκ τούτου, ο Σπεράντσα αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής του στα παιδιά, με απώτερο σκοπό να συμβάλει στην εθνική και χριστιανική διαπαιδαγώγησή του.

Στα επόμενα χρόνια, οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις μετά το 1954 επηρέασαν την ποίηση ως προς το ύφος, την πρόθεση και τις κατευθύνσεις. Έτσι, η παιδική ποίηση ως το 1970 είχε, από αισθητικής πλευράς, ως κύρια γνωρίσματα το λυρισμό, την ομοιοκαταληξία και τη δημοτική γλώσσα. Γενικά, ήταν παραδοσιακή και «ακολουθούσε» τα πρότυπα των πρωτοπόρων της (Σακελλαρίου, 1996: 151). Το ύφος της ήταν απλό και ειλικρινές, πολλές φορές ωστόσο «θυσιαζόταν» λόγω παιδαγωγικών σκοπιμοτήτων. Το έργο του Σπεράντσα για παιδιά διαπνεόταν από τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Επιπλέον συντελεστές στην προαγωγή της μεταπολεμικής ποίησης υπήρξαν η ίδρυση της *Γυναικείας Λογοτεχνικής Συντροφιάς* (1958) και ο *Κύκλος του Ελληνικού Παιδικού Βιβλίου* (Αναγνωστόπουλος, 1987: 112).

Συνοψίζοντας, το παιδί ή ο έφηβος των παιδικών έργων χαρακτηριζόταν από γενναιότητα, ελληνολατρία, θρησκευτική ευλάβεια και υπακοή στους μεγαλύτερους. Βέβαια, δεν υπολείπονταν σε αφέλεια, επιπολαιότητα και υπερβολική τόλμη, χωρίς όμως να συμμετέχει αυτόνομα στο κοινωνικό γίγνεσθαι (Γιάκος, 1977: 22). Από το 1970 και έπειτα, και ειδικότερα μετά τη μεταπολίτευση (1974), διαπιστώθηκαν εξελίξεις στην αισθητική, κυρίως στη γλώσσα, στο ύφος και στο μέτρο. Αυτό οφείλεται

κατά κύριο λόγο στην επίδραση που δέχτηκε η παιδική λογοτεχνία από τη «μοντέρνα» νεοελληνική ποίηση (Αναγνωστόπουλος, 1987: 116).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ

Το ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό γίνεσθαι επηρεάζει και διαμορφώνει την οπτική των πνευματικών ανθρώπων. Οι λογοτέχνες, επηρεασμένοι λιγότερο ή περισσότερο από τα πολιτικά, αισθητικά και ψυχοπαιδαγωγικά ρεύματα της εποχής, μεταπλάθουν την κοινωνική πραγματικότητα σε έναν άρτιο παιδαγωγικό λόγο. Ως εκ τούτου, η κατανόηση των θέσεων και του έργου τους προϋποθέτει την περιγραφή του ιστορικοκοινωνικού και πνευματικού χώρου όπου έζησαν και έδρασαν.

Βάσει των προαναφερθέντων, στόχος μου στην παρούσα ενότητα είναι να χαρτογραφήσω στοιχειωδώς τα ιστορικά και πνευματικά χαρακτηριστικά της ελληνικής –και όπου κρίνεται απαραίτητο και της ευρωπαϊκής– κοινωνίας του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, ώστε να αναδειχθεί το πλαίσιο με το οποίο συνδιαλεγόταν ο Στέλιος Σπεράντσας και, επομένως, να καταστεί σαφέστερη η τοποθέτησή του σ’ αυτό. Έτσι, λοιπόν, σε ό,τι ακολουθεί επισημαίνω τους σημαντικότερους ποιητικούς σταθμούς στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, συνδέοντάς τους παράλληλα με τις σύγχρονές τους ιστορικές εξελίξεις. Η εστίασή μου σε συγκεκριμένα μόνο ιστορικά γεγονότα καθορίζεται κατά κύριο λόγο από τη θεματογραφία των ποιητικών συλλογών του Στέλιου Σπεράντσα. Στη συνέχεια, παραθέτω εν συντομία στοιχεία σχετικά με τη ζωή και το έργο του ποιητή με σκοπό να δείξω μια εικόνα της προσωπικότητάς του και των ενδιαφερόντων του, τα οποία σχετίζονται με τους τομείς της τέχνης και της επιστήμης.

2.1 Ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο του 19^{ου}- 20^{ου} αιώνα

Οι Έλληνες λογοτέχνες επηρεάζονται από τα ευρωπαϊκά ρεύματα τα οποία αφομοιώνουν στα ποιητικά τους κείμενα. Με το ρόλο «του μετασχηματιστή», λοιπόν, και όχι «του μιμητή», συμμετέχουν ενεργά στα λογοτεχνικά κινήματα της εποχής τους (Beaton, 1996: 43).

Οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες που επικράτησαν στην Ευρώπη από το τέλος του 18^{ου} αιώνα μέχρι τα μέσα του 19^{ου}, διαμόρφωσαν το κλίμα για τη γέννηση του ρομαντισμού. Η καταλυτική επίδραση του κινήματος του διαφωτισμού στην αναγέννηση του λυρισμού και στην ανάδειξη του ρόλου της φαντασίας ήταν εμφανής.

Το ρομαντικό κίνημα στην Ελλάδα, όπως συνέβη και με τον νεοελληνικό διαφωτισμό, εμφανίστηκε μεταγενέστερα σε σύγκριση με τον ρομαντισμό της Δύσης. Συγκεκριμένα, κυριάρχησε στη λογοτεχνία και στην κοινωνικοπολιτική ζωή της Ελλάδας το διάστημα 1830-1880 κυρίως ως νοσταλγός του παρελθόντος με μια μελαγχολική διάθεση (Μαστροδημήτρης, 1990: 139).

Η νεοελληνική λογοτεχνία διαμορφώθηκε εν πολλοίς από τη δυτική, μιας και οι Φαναριώτες που έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη για να εγκατασταθούν στην Αθήνα έγιναν οι φορείς του γαλλικού πνεύματος στην Ελλάδα. Η έξαρση των ηθικών αξιών και η τόνωση του εθνικού φρονήματος που υπήρξαν απόρροια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ώθησαν τη νεοελληνική λογοτεχνία να στραφεί στο παρελθόν. Η ποίηση και η δραματουργία για παιδιά του Σπεράντσα υπηρέτησαν την προβολή του ένδοξου αρχαιοελληνικού παρελθόντος ως γονιμοποιού δύναμης για το παρόν και το μέλλον του ελληνισμού.

Κατά το τέλος του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην εθνική, πολιτική, κοινωνική και πνευματική ζωή της Ελλάδας. Η προσάρτηση της εύφορης επαρχίας της Θεσσαλίας το 1881 υπήρξε η πρώτη απτή απόδειξη ότι η εδαφική επέκταση της Ελλάδας δεν ήταν ανέφικτος στόχος. Στην πολιτική σκηνή κυριάρχησαν οι μορφές του Χαριλάου Τρικούπη και του Ελευθερίου Βενιζέλου, οι οποίοι αναδιάρθρωσαν εσωτερικά το νέο κράτος (Πολίτης, 1985: 189). Η ανάγκη επέκτασης των γεωγραφικών ορίων υπήρξε κρατικό αίτημα, αφού με το πρώτο σύνταγμα του 1844 ενισχύθηκε περισσότερο το όραμα της Μεγάλης Ιδέας –υπέρ του οποίου, όπως ανέφερα, συντάχθηκε και ο Σπεράντσας– ενώ σκοπός της εθνικής πολιτικής ήταν να πραγματοποιηθεί το αίτημα του ελληνικού αλυτρωτισμού (Δημαράς, 1994).

Παρά τα εμπόδια που παρουσιάστηκαν εξαιτίας της εθνικής χρεοκοπίας το 1893, την ταπεινωτική ήττα των Ελλήνων από την Τουρκία το 1897 και τον έλεγχο από τις Μεγάλες Δυνάμεις για το χρέος στους ξένους, οι υποστηρικτές της Μεγάλης Ιδέας δεν αποθαρρύνθηκαν (Beaton, 1996: 100-103). Αν και η πολιτική ζωή διασαλεύτηκε σοβαρά από το κίνημα στο Γουδί το 1909, η επέκταση των συνόρων της Ελλάδας, τα οποία είχαν σχεδόν διπλασιαστεί με τους Βαλκανικούς πολέμους, ενίσχυσε περισσότερο την ελπίδα για την κατάκτηση των αλύτρωτων εδαφών (Δημαράς, 1964: 430).

Ωστόσο, η πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου επέφερε τον εθνικό διχασμό (1915-1917). Ως εκ τούτου, η φλόγα της Μεγάλης Ιδέας παρέμεινε ζωντανή μέχρι την ήττα των ελληνικών δυνάμεων στη Μικρά Ασία το 1922. Η μικρασιατική καταστροφή σφράγισε το τέλος της ελληνικής επεκτατικής αισιοδοξίας, ενώ ταυτόχρονα διαμόρφωσε το πολιτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο της Ελλάδας για τον 20^ο αιώνα.

Η λογοτεχνική περίοδος 1900-1910 βρήκε τη γενιά του 1880 στην ακμή της και στο όριο της απόδοσής της. Από τη μια, η παλαμική προσπάθεια για τη σύνθεση της ελληνικής ιδέας σε μια λυρική ενότητα και, από την άλλη, η συστηματική παρακολούθηση της ευρωπαϊκής παιδείας κατεύθυναν την ελληνική ποιητική παραγωγή. Οι εξέχουσες μορφές του Δραγούμη και του Γιαννόπουλου άσκησαν σημαντική επιρροή στη διαμόρφωση της ελληνικής ιδεολογίας των αρχών του 20^{ου} αιώνα (Δημαράς, 1964: 430). Ταυτόχρονα το ευρωπαϊκό στοιχείο διείσδυσε στην ελληνική ζωή (Χατζόπουλος-συμβολισμός), ενώ το στοιχείο της επαρχίας ελαττώθηκε, λόγω του σχηματισμού της λόγιας δημοτικής και της αστικοποίησης των χαρακτηριστικών της.

Ο παρνασσισμός και ο συμβολισμός ήταν τα δύο ευρωπαϊκά λογοτεχνικά ρεύματα που εκπροσωπήθηκαν από τους Έλληνες λογοτέχνες και καθόρισαν τη γενιά του 1880. Σε ό,τι αφορά τον παρνασσισμό, χαρακτηριστικά του στοιχεία υπήρξαν η αποστροφή προς τη ρομαντική εγωλατρία και το υπέρμετρο συναίσθημα, όπως, επίσης, και η αναζήτηση της απλότητας στην έκφραση και την απάθεια. Τα ποιήματα των παρνασσιστών χαρακτηρίζονταν από την οικειότητα, την αντικειμενικότητα, την πλαστικότητα, την εικονοποιία, την ακρίβεια στην έκφραση, την τελειότητα της μορφής μέσα από την ομοιοκαταληξία, την λατρεία του ρυθμού και τις λεπτομερείς περιγραφές (Πολίτης, 1985: 186-187).

Οι Έλληνες παρνασσιστές (Παλαμάς, Δροσίνης, Γρυπάρης, Βάρναλης) είχαν μια αισιοδοξία στην ποίησή τους σε αντίθεση με τους Γάλλους παρνασσιστές (Καραντώνης, 1990: 120). Παρόμοια, ο Σπεράντσας, σμιλευτής και δουλευτής της τελειότητας του στίχου και της μορφής, προσφέρει ποιήματα που το μέτρο, οι εικόνες, το αίσθημα και η αρμονία των λέξεων φανερώνουν επιρροές από το παρνασσιστικό κίνημα (Λούκος- Αντωνόπουλος, 1973).

Σε ό,τι αφορά τον συμβολισμό, η μουσικότητα, η υποβλητικότητα και η έκφραση της ψυχικής κατάστασης μέσα από τις εικόνες υπήρξαν χαρακτηριστικά γνωρίσματά του. Ο Σπεράντσας εξήρε την υποβλητική δύναμη και τη γοητεία της μουσικής υποστηρίζοντας ότι η μουσική είναι ένας μεγάλος συντελεστής δύο αγαθών, της ισορροπίας και της αρμονίας του ψυχικού οργανισμού (Λούκος-Αντωνόπουλος, 1973: 41). Γι' αυτό το λόγο, ο ποιητής μέσα από όλες του τις παιδικές ποιητικές συλλογές, υπήρξε ο τραγουδιστής των παιδιών.

Με τα ποιήματά τους οι συμβολιστές δεν επεδίωκαν την περιγραφή, αλλά την έγερση συναισθημάτων και σκέψεων (Chadwick, 1981: 9-12). Ο νεοελληνικός λυρισμός διαμορφώθηκε μέσα στο γενικότερο κλίμα του ποιητικού συμβολισμού. Συμβολικός τις περισσότερες φορές, ο Σπεράντσας στις *Γαλάζιες Ρίμες* επηρεάζεται από Γάλλους συμβολιστές, ιδίως από τις *Στροφές* του Ζαν Μορεάς (Σοφρά, χ.χ.: 39).

Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος, καθώς και ο εθνικός διχασμός (1916) που προέκυψε από τη σύγκρουση του βασιλιά Κωνσταντίνου και του Βενιζέλου, επέφεραν μεγάλη αναστάτωση και απογοήτευση στους ανθρώπους. Η μικρασιατική καταστροφή το 1922, που σήμανε το τέλος της Μεγάλης Ιδέας, και τα επακόλουθα προβλήματα με την κοινωνική ένταξη των προσφύγων επέτειναν το αίσθημα του αδιεξόδου που υπήρχε. Αντίθετα στα άλλα ποιήματα της ποιητικής συλλογής *Λάλον Ύδωρ*, το αίσθημα της αγάπης του Σπεράντσα για την πατρίδα του τη Σμύρνη, κατασταλάζει σε μικρό παράπονο, σαν να μη συμφιλιώνεται ο ποιητής με την τραγική της μοίρα (Πολιτάρχης, 1970: 72).

Το κλίμα του φόβου και της απαισιοδοξίας επηρέασε αναπόφευκτα και τους ποιητές της εποχής. Κύριος εκφραστής αυτής της απαισιόδοξης και πεισιθάνατης αντιμετώπισης της ζωής υπήρξε ο Κωνσταντίνος Καρυωτάκης (1896-1928), ο οποίος συνεργάστηκε με τη *Μούσα* και δημιούργησε στην ελληνική λογοτεχνία την ποιητική του παραδόξου (Καράογλου, 1991: 207). Το αίσθημα του ανικανοποίητου καλλιεργήθηκε από πολλούς ποιητές της γενιάς του 1920, ιδιαίτερα μετά την τραγική αυτοκτονία του Καρυωτάκη. Αντίθετος με τις υπάρχουσες συνθήκες, ο Σπεράντσας υπήρξε φωτεινός και αισιόδοξος ποιητής (Σολομωνίδης, 1953).

Ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα και ακολουθώντας το παγκόσμιο ρεύμα, η ελληνική κοινωνία πολώθηκε σε γενικές γραμμές βάσει της αριστερής και δεξιάς ιδεολογίας. Την πόλωση αυτή προκάλεσαν συνθήκες ενδογενείς της ελληνικής

κοινωνίας και πολιτικής αλλά την επηρέασαν και οι διεθνείς εξελίξεις. Η κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας κατέστησε αναγκαία την επανεξέταση της εθνικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, η πολιτική αστάθεια και η αναγκαιότητα της αφομοίωσης των προσφύγων διόγκωσε τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα.

Η κυβέρνηση του Βενιζέλου (1928-1932), η συνέχιση της πολιτικής αστάθειας, η επιστροφή της μοναρχίας το 1935, η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου το 1936, οι νίκες κατά των Ιταλών στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (1940-1941), η γερμανική κατοχή (1941-1944) και ο εμφύλιος πόλεμος (1946-1949) υπήρξαν τα σημαντικότερα γεγονότα που ταλάνισαν το ελληνικό έθνος.

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή επηρεάστηκε αναπόφευκτα από τις παραπάνω ιστορικές εξελίξεις. Ο Σπεράντσας αφιέρωσε την ποιητική του συλλογή *Γαλάζιες Ρίμες* (1947) στον αντιστράτηγο Ιωάννη Πιτσικά και με πατριωτικό παλμό συνέθεσε το ποίημα «Πίνδος» το οποίο βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών (Πολιτάρχης, 1970: 72). Ο ποιητής «δοξάζει» την πατρίδα του με το τραγούδι του και ταυτίζεται με το πνεύμα του πατριώτη και του πολεμιστή, χωρίς ωστόσο να καταφεύγει σε ακρότητες και ουτοπίες (Σολομωνίδης, 1953: 24).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η ιστορία της ελληνικής ποίησης στη διάρκεια αυτής της περιόδου ταυτίστηκε με την επικράτηση του ελεύθερου στίχου (Δημαράς, 1964: 473). Ως εκ τούτου λοιπόν, ο ελεύθερος στίχος έγινε αρχικά αντιληπτός ως ρήξη με την παράδοση και έπειτα ως δυναμική προβολή του μοντέρνου στην ποίηση. Τα πρώτα ποιήματα που δημοσιεύτηκαν στη δεκαετία του 1930 ήταν γραμμένα σε ελεύθερο στίχο, τηρώντας τους παραδοσιακούς μετρικούς κανόνες. Στα ποιήματα αυτά υπήρχαν επιδράσεις του ύστερου γαλλικού συμβολισμού και του Καρυωτάκη (Καραντώνης, 1990: 145). Ωστόσο, ο Σπεράντσας δεν ακολούθησε το δρόμο της μοντέρνας ποίησης και του υπερρεαλισμού, αλλά υπήρξε ως το τέλος της ζωής του ένας παραδοσιακός ποιητής, όπως φανερώνεται μέσα από τις ποιητικές του συλλογές.

Συμπερασματικά, η γενιά του 1880 –ανάμεσά τους και ο Σπεράντσας λόγω των επιδράσεων που δέχτηκε– με μια ρεαλιστική και αντιρομαντική διάθεση, ακολουθούσε τα χνάρια των Γάλλων παρνασιστών. Εναρμονιζόμενη με το γενικότερο κλίμα της εποχής, στράφηκε προς τον ειδυλλιακό επαρχιακό χώρο, τους μύθους και τις παραδόσεις του λαού, αξιοποιώντας τους σκοπούς του δημοτικού τραγουδιού. Ακολουθώντας το δρόμο του Παλαμά και του Δροσίνη, ο Σπεράντσας στράφηκε στο

ελληνικό δημοτικό τραγούδι και το ενέταξε και αυτό στην ποίησή του, ενώ ο συμβολισμός ικανοποίησε τα αιτήματα για μουσικότητα της ποίησης (Σοφρά, χ.χ).

2.2 Η παιδαγωγική διάσταση της δημοτικής γλώσσας και η θέση του Σπεράντσα

Παρά την επικράτηση της καθαρεύουσας κατά το μεγαλύτερο διάστημα του 19^{ου} αιώνα, η εμφάνιση της γενιάς του 1880 σηματοδότησε την καθιέρωση της δημοτικής ως γλώσσας του ποιητικού λόγου σε αντίθεση με την φαναριώτικη παράδοση που τασσόταν υπέρ της λόγιας εκδοχής της γλώσσας (Στεργιόπουλος, 1997: 25).

Γύρω στα 1880 λοιπόν εγκαινιάστηκε μια περίοδος μεγάλων κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, στις οποίες η αστική τάξη κατείχε πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας και η πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας – που οραματιζόταν και ο Σπεράντσα – αποτέλεσαν στόχο της κυβέρνησης, ενώ θεωρήθηκε πως η εισαγωγή μιας απλούστερης γλώσσας στο σχολείο θα βοηθούσε στην άνοδο του πνευματικού επιπέδου του λαού.

Ως εκ τούτου, η καθαρεύουσα ενοχοποιήθηκε για πλήθος μαθησιακών δυσκολιών που συναντούσαν δάσκαλοι και μαθητές στο πλαίσιο της διδακτικής διαδικασίας, καθώς και για την αρνητική στάση πολλών παιδιών απέναντι στο σχολείο. Ο Σπεράντσα (1958: 83) μελετώντας το γραφικό σύστημα του Βηλαρά και με την ιδιότητα του συγγραφέα σχολικών βιβλίων, υπογράμμισε τις απόψεις του δημοτικιστή:

Ένα Ελληνόπουλο παιδεύεται κάμποσα χρόνια να μάθη τη φυσική του γλώσσα και ύστερα πρέπει να πηγαίνει στο σχολείο να την απομάθει... μαθαίνει τα ψηφία και τα γράμματα μιας άλλης γλώσσας ψεύτικης. Το κακό είναι όμως που οι συμπολίτες του σαν ακούσουν αυτή την ψευτοαττική λέξη, τον περιγελούν με ψευτοαττική φράση λέγοντας «Ελληνίζει ο βάρβαρος» και καταντά περίγελος του κοινού λαού.

Οι δημοτικιστές έστρεψαν έντονα το ενδιαφέρον τους στο παιδί και την εκπαίδευσή του· έτσι, μέσα στο πλαίσιο αυτό η συστηματική εκδοτική δραστηριότητα για το παιδικό κοινό τέθηκε σχεδόν ως εθνική ανάγκη.

Ως εκφραστής μιας νέας αντίληψης λοιπόν, ο δημοτικισμός θα προσδώσει ένα επιπλέον βασικό χαρακτηριστικό στην παιδική λογοτεχνία: τη λογοτεχνική αξία που οφείλει να διαθέτει το βιβλίο που απευθύνεται σε παιδιά. Το παιδικό βιβλίο δε θα είναι μόνο ηθοπλαστικό, διδακτικό, ψυχαγωγικό, αλλά, πρωτίστως, λογοτεχνικό

(Σολομωνίδης, 1953: 18). Συνεπώς, η λογοτεχνικότητα του παιδικού βιβλίου καθίσταται ασφαλές κριτήριο της αξίας και της καταλληλότητάς του. Ενδεικτικά αυτής της νέας αντιμετώπισης είναι όσα αναγράφονται στο εσώφυλλο των εκδόσεων της *Παιδικής Βιβλιοθήκης* του Εκπαιδευτικού Ομίλου: «*Τα βιβλία αυτά θα έχουν πάντα λογοτεχνική αξία: γιατί μόνο ό,τι είναι όμορφο και με τέχνη γραμμένο μπορεί να συγκινήσει το παιδί, και αξίζει να του το δώσωμε*» (Αδάμ, 1993).

Στις αρχές επομένως του 20^{ου} αιώνα η παιδική λογοτεχνία, τα βιβλία «προς χρήσιν των παιδών», συνιστά πλέον ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό είδος που απευθύνεται στο παιδικό αναγνωστικό κοινό και προσαρμόζεται στην ιδιαιτερότητά του, στοχεύει στην αγωγή και τη μόρφωση του αναγνώστη διαθέτοντας όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που το καταξιώνουν ως ένα είδος τέχνης. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα πρακτικά της επιτροπής για τη σύνταξη των αναγνωστικών το 1918, στα οποία παρουσιάζεται η προβληματική του εκπαιδευτικού δημοτικισμού για το παιδικό βιβλίο, γίνεται λόγος για βιβλία τα οποία ανταποκρίνονται στην ηλικία και την ψυχική ανάπτυξη των παιδιών, με ζωντανό ύφος, με ρεαλισμό, με χιουμοριστική και αισιόδοξη διάθεση, απαλλαγμένα από δογματισμούς και κενή λογοκοπία.

Έτσι, ο Σπεράντσας (1958:137) αντιμετώπισε το παιδί ως ένα ξεχωριστό ψυχολογικό είδος το οποίο έχει τη δική του αισθητική και απαιτήσεις. Για το λόγο αυτό, αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της λογοτεχνικής του παραγωγής στα παιδιά, στην ευφροσύνη τους και στην καλλιέργειά τους (Σολομωνίδης, 1953: 22).

Συνοψίζοντας, η επικράτηση του δημοτικισμού στη λογοτεχνία και, ιδιαίτερως, στην παιδική ποίηση «διεφύλαξε» τη γλώσσα του έθνους ζωντανή. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Σολομωνίδης (1953: 20) για τη συμβολή του Σπεράντσα σ' αυτό, «*ο Σπεράντσας είναι ίσως ο μοναδικός, ο ανυπέβλητος ποιητής, που μαγεύει τα Ελληνόπουλα, γιατί τους μιλά με τη δική τους γλώσσα, την απλή και ευδιάκριτη*».

2.3 Βιογραφικό του Στέλιου Σπεράντσα

Ο Στέλιος Σπεράντσα γεννήθηκε στην Σμύρνη το 1888. Από την μεριά του πατέρα του, του πλούσιου ναυτικού Γεώργιου Σπεράντσα, καταγόταν από την Σίφνο, ο οποίος όμως τον εγκατέλειψε νωρίς (Λούκος- Αντωνόπουλος, 1973: 25). Έτσι, ο ποιητής ανατράφηκε από τη μητέρα του, Μαρία Σπεράντσα, η οποία του δίδαξε τον σεβασμό, την αγάπη και την ανεξικακία, αρχές που ενστερνίστηκε στη μετέπειτα ζωή του (Σοφρά, χ.χ.: 20). Ο Σπεράντσα πέθανε στην Αθήνα στις 6 Ιουνίου το 1962. Ο τάφος του βρίσκεται στο χώρο «Εθνικής Μνημοσύνης», τόπος που διαμορφώθηκε από τον Δήμο Νέας Σμύρνης για την τοποθέτηση των Σμυρναίων προσωπικοτήτων (Σοφρά, χ.χ.: 78).

Ο Σπεράντσα σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, ενώ παράλληλα συνεργαζόταν σε διάφορα περιοδικά της Σμύρνης και στις εφημερίδες *Νέα Σμύρνη* και *Αρμονία*. Πολύ πριν την Μικρασιατική καταστροφή του 1922, το 1908, ήρθε στην Αθήνα. Εκεί, συνέχισε τις σπουδές του στην Ιατρική και το 1915 ανακηρύχτηκε διδάκτορας, ενώ έως το 1922 υπηρέτησε ως ακτινολόγος στο στρατό (Σπεράντσα, 1959: 3). Κατόπιν, διορίστηκε στο Υπουργείο Υγείας και διεύθυνε τα ακτινολογικά εργαστήρια του Αντιφυματικού Ιατρείου Πειραιά και του θεραπευτηρίου «Σωτηρία» (Σπεράντσα, 1961: 160). Ταυτόχρονα, σπούδασε Οδοντιατρική, ενώ μετά την αποφοίτησή του μετεκπαιδεύτηκε στην Ορθοδοντική στο Παρίσι. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα (1933), εκλέχθηκε καθηγητής της Ορθοδοντικής στο πανεπιστήμιο Αθηνών, θέση την οποία διατήρησε ως το 1952 (Σακελλαρίου, 1989: 166). Η διδακτική δραστηριότητα του Σπεράντσα επεκτάθηκε και πέρα από την ιατρική, όταν το 1908-1909 δίδαξε μαθήματα σχετικά με την ελληνική ιστορία στην Λιβερά του Πόντου (Λούκος-Αντωνόπουλος, 1973: 31).

Ο Σπεράντσα έδειξε το λογοτεχνικό ταλέντο του σε μικρή ηλικία, μιας και στα δεκατρία του μόλις έτη βραβεύτηκε για τον ύμνο που έγραψε για τον «Πανιώνιο Σύλλογο Σμύρνης». Με το ψευδώνυμο «Αηλιώτης», ο νεαρός Σπεράντσα κέρδισε το πρώτο βραβείο σε ποιητικό διαγωνισμό μεταξύ εβδομήντα οχτώ διαγωνισθέντων

λογίων (Σολομωνίδης, 1953: 10). Από τότε η ποίηση του Σπεράντσα κατάφερε να συγκινήσει μικρούς και μεγάλους αναγνώστες.

Ο Σπεράντσα υπήρξε πολυγραφότατη προσωπικότητα. Πέρα από επιστήμονας, ήταν πεζογράφος, μελετητής, θεατρικός συγγραφέας, μα πάνω από όλα λογοτέχνης, μιας και η ποίηση –και η άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν μουσική– συνύφαιναν όλες τις πτυχές της ζωής του. Αφιέρωσε το μεγαλύτερο έργο του στην υπηρεσία του παιδιού. Σε μια συνέντευξη που έδωσε στον Ταγκόπουλο το 1921, διαφαίνεται η αγάπη, η αφοσίωση και η πίστη που έδειχνε στο παιδί:

Τό παιδί μέ συγκίνησε πάντοτε. Καί δέν μετανοῶ καθόλου, ἄν πρὸς χάριν του ἐθυσίασα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν ἄλλη μου λογοτεχνική παραγωγή. Τό ἔργο πού τοῦ ἀφιέρωσα, εἶμαι πεπεισμένος πῶς θά ζήσει, γιατί ζή τριάντα τώρα χρόνια καί συνεχίζεται, γιατί τοῦ δίνει τὴν χαρά πού τοῦ χρειάζεται. Πόσα θά μπορούσε νά πῆ κανεῖς γιά τό ΠΑΙΔΙ, αὐτὴ τὴ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΑ, πού τόσο τὴν ἔχουν παραμελήμενη ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα! (Σοφρά, χ.χ.: 34-35).

Για την πλούσια λογοτεχνική δραστηριότητά του και τη συμμετοχή του στους πολέμους, ο Σπεράντσα βραβεύτηκε πολλές φορές. Ανάμεσα στους τιμητικούς τίτλους (πρόεδρος της Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών και Ελλήνων Ιατρών-Λογοτεχνών), στα βραβεία (ποιητικός διαγωνισμός του περιοδικού *Νουμάς* για τη σύνθεση παιδικών τραγουδιών) και στα μετάλλια (Βαλκανικοί πόλεμοι) που έλαβε, ξεχωρίζει η βράβευση με το αργυρό μετάλλιο από την Ακαδημία Αθηνών το 1957 για την προσφορά του στα ελληνικά γράμματα και ιδιαίτερα στην παιδική λογοτεχνία (Σπεράντσα, 1961: 160).

Το λογοτεχνικό και συγγραφικό έργο του Σπεράντσα υπήρξε πλούσιο, καθώς περιείχε ποιητικές συλλογές, χρονογραφήματα, παιδικά βιβλία, λιμπρέτα για μελοδράματα, αναγνωστικά για την εκπαίδευση, επιστημονικά συγγράμματα και μελέτες. Λάτρης της ελληνικής γης και θάλασσας, αρμονικός και ακούραστος δουλευτής του στίχου, πρόθυμα υπηρέτησε και τραγούδησε τις χαρές και τις λύπες της πατρίδας του. Λαγαρός, αβίαστος, έτερψε και έφερε τον άνθρωπο και το παιδί πιο κοντά στην τέχνη. Ο λογοτέχνης Δ. Γιάκος στο περιοδικό της Μεγαλοπόλεως *Πορεία* (Σεπτ. και Οκτ. 1957) γράφει χαρακτηριστικά για τον Στέλιο Σπεράντσα: «*Ποιά είναι ή πηγή, ἅπ' ὅπου ἀναβρῦζει αὐτὴ ή γαλάζια αἰσιοδοξία τοῦ ποιητῆ; Εἶναι ή ἔντονη πίστη*

του καί ή βαθειά του θρησκευτικότητα, πού διαποτίζουν όλόκληρη τήν ποιητική του συγκομιδή...».

Ο Σπεράντσας «έφυγε» διακριτικά για το μεγάλο ταξίδι, έτσι όπως αναφέρει στους χαρακτηριστικούς στίχους του «Homo Sum» της ποιητικής του συλλογής:

Μά έγώ στό νόμο τής φθοράς ν'αντισταθώ

δέν θά μπορέσω. Θάναι πρωινό

στή γή μου, όταν όπίσω

στής γής πού λούζεται από φώς

θά νά γυρίσω

μιά φούχτα χῶμα πάλι νά γεννώ

στοῦ λυτρωμοῦ τήν ὥρα,

μικρή μιά φούχτα τόσο

μονάχα, ὅσο χρειάζεται

φτωχό ἔνα ἀνθάκι νά φυτρώση.

(Ορφικός Λόγος, σ. 16)

2.4 Εργογραφία του Στέλιου Σπεράντσα

Ο Στέλιος Σπεράντσας (1961: 160-161) εξέδωσε τα παρακάτω έργα:

A. ΠΕΖΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

- *Μπαῦρον- ή ζωή καί τό ἔργο του* (1924). Αθήνα: Παντογνώστης
- *Στό δρόμο τοῦ στοχασμοῦ* (1958). Αθήνα: Μ. Γ. Βασιλείου
- *Οι Ἑλληνες γιατροί-λογοτέχναι: Από τήν ἄλωση τής πόλης ὡς τά σήμερα* (1961). Αθήνα: Μ. Πεχλιβανίδης & Σια

- *Όρθοδοντικά μελετήματα* (1933). Αθήνα: Πυρσός
- *Όρθοδοντική* (1944). Αθήνα: χ.ε.
- *Η έπιμετάλλωσις τοῦ ὀργανισμοῦ ἐν τῇ ὀδοντολογία* (1943). Αθήνα: χ.ε.
- Ανέκδοτες μελέτες σχετικά με την ιατρική και την οδοντιατρική

B. ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΟΥΣ

- *Ίαδες Αὔραι* (1901). Σμύρνη: χ.ε.
- *Συμφωνίες* (1905). Σμύρνη: χ.ε.
- *Ψηφιδωτά* (1920). Αθήνα: Αθ. Δεληγιάννη
- *Όταν φεύγουν οἱ ὄρες* (1922). Αθήνα: Παντογνώστης
- *Γαλάζιες Ρίμες* (1947). Αθήνα: Δ. Δημητράκου
- *Ορφικός Λόγος* (1952). Αθήνα: Αφοί Κλεισιούνη
- *Άλλον ὕδωρ* (1959). Αθήνα: Πορφύρα

Γ. ΠΑΙΔΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

- *Παιδικές Ψυχές* (1925). Αθήνα: Αθήνα
- *Άκακίες* (1925). Αθήνα: χ.ε.
- *Τραγουδιστής τῶν Παιδιῶν* (1931). Αθήνα: Δ. Δημητράκου
- *Σαν τα πουλιά* (1942). Αθήνα: Π. Δ. Σακελλαρίου
- *Ταξιδεύοντας με τον Κοντορεβιθούλη* (παραμύθι)
- *Τό βιβλίό πού τραγουδεῖ* (μελοποιημένα ποιήματα)
- *Όμορφοι κόσμοι* (1956). Αθήνα: Ατλαντίς
- *Μικρές Φωνές* (1962). Αθήνα: Ατλαντίς

Δ. ΣΧΟΛΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

- *Παιδικά χρόνια: Αναγνωστικό Β' Δημοτικοῦ* (1929). Αθήνα: Δ. Δημητράκου
- *Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου μετά στοιχείων ὑγιεινῆς: δια τήν Δ' τάξιν τῶν ἐξαταξίων γυμνασίων νέου τύπου καί τήν Β' τάξιν τῶν ἀστικῶν* (1942). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- *Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου μετά στοιχείων ὑγιεινῆς: δια τήν Ε' τάξιν τῶν ἐξαταξίων γυμνασίων* (1948). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- *Σωματολογία τοῦ ἀνθρώπου μετά στοιχείων ὑγιεινῆς* (1955). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.

- *Νεοελληνικά ανάγνωματα: Β' γυμνασίου* (1957). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- *Στοιχεία γενικής βιολογίας: δια τήν Δ' τάξιν τῶν γυμνασίων* (1963). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- *Στοιχεία γενικής βιολογίας* (1968). Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.

Ε. ΘΕΑΤΡΟ

- *Ίκαρος* (μονόπρακτο με μουσική Δ. Λαυράγκα)
- *Μαύρη Πεταλούδα* (μελόδραμα με μουσική του Δ. Λαυράγκα)
- *Κασσιανή* (μελόδραμα με μουσική του Γ. Σκλάβου)
- *Η Δόξα τῶν Ψαρρῶν* (μονόπρακτο με μουσική Δ. Λαυράγκα)
- *Κρίνο στ' ακρογιάλι* (μελόδραμα με μουσική του Γ. Σκλάβου)
- *Αμφιτρύων* (μελόδραμα με μουσική του Γ. Σκλάβου)
- *Του φεγγαριού λουλούδι* (μελόδραμα με μουσική του Θ. Καρυωτάκη)
- *Άσμα Ασμάτων*
- *Η Σκηνοῦλα μας* (είκοσι ἕξι μικρά ἔργα για μεγάλα παιδιά εμπνευσμένα από την εθνική, κοινωνική και θρησκευτική ζωή)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Μέθοδος της έρευνας και λόγος επιλογής της

Στην έρευνα που εκπονείται στην παρούσα διπλωματική εργασία γίνεται αρχικά μια κριτική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας σχετικά με την ποίηση γενικότερα και την παιδική λογοτεχνία ειδικότερα, καθώς επίσης επισημαίνονται οι πρωτοπόροι της παιδικής λογοτεχνίας ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και ο ποιητής. Στη συνέχεια, προσδιορίζεται το ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και ο Σπεράντσα. Με την ποιοτική μέθοδο ανάλυσης του περιεχομένου (Ridout, 2007: 9) προσεγγίζονται οι ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα για μεγάλους και παιδιά. Η μεθοδολογία με την οποία προσεγγίστηκε η έρευνα στα ποιήματα του Σπεράντσα καθορίστηκε κατ' αρχήν από την ίδια τη φύση του αντικειμένου. Εφόσον το περιεχόμενο της, η ποίηση αποτελεί μια μορφή τέχνης, για το λόγο αυτό η ίδια απαιτεί να εξεταστεί ως αισθητικό αντικείμενο. Τα ζητούμενα στην έρευνα κινήθηκαν σε δύο άξονες: στον έναν τέθηκε η αξιολόγηση των ποιημάτων ως προς τη λογοτεχνικότητα τους και, στον άλλον, εξετάστηκαν τα παιδαγωγικά πρότυπα των ποιημάτων.

3.2 Στόχος της έρευνας

Ο στόχος της εν λόγω μελέτης είναι διττός. Αφενός να αναδείξει το λογοτεχνικό κάλλος των ποιητικών συλλογών του Στέλιου Σπεράντσα, και αφετέρου, μέσω της ανάλυσης του περιεχομένου τους, να παρουσιάσει τις παιδαγωγικές ιδέες που απορρέουν, ιδέες που στοχεύουν στην ηθική διαπαιδαγώγηση και στην αισθητική απόλαυση του αναγνώστη.

3.3 Πρωτοτυπία και συμβολή

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να καλύψει εν μέρει το κενό που υπάρχει μέχρι σήμερα στην προσέγγιση και την ενδελεχή ανάλυση του ποιητικού έργου του Σπεράντσα. Συμβάλλει στη σκιαγράφηση των ποιητικών συλλογών του για μεγάλους και παιδιά υπό το πρίσμα της αισθητικής και παιδαγωγικής προσέγγισης και, εν τέλει, στη μελλοντική αξιοποίηση αυτών για την απόλαυση πρωτίστως των παιδιών και των ενηλίκων.

3.4 Οι υπό έρευνα ποιητικές συλλογές

Ως υλικό της έρευνας επιλέχθηκε το ποιητικό έργο του Σπεράντσα για μεγάλους και για παιδιά. Πιο συγκεκριμένα, μελετώνται πρώτα οι εξής πέντε ποιητικές συλλογές για μεγάλους: *Ψηφιδωτά* (1920), *Όταν φεύγουν οι ὄρες* (1922), *Γαλάζιες Ρίμες* (1947), *Ορφικός Λόγος* (1952) και *Λάλλον Ύδωρ* (1959). Στη συνέχεια, αναλύονται οι πέντε παιδικές ποιητικές συλλογές οι οποίες είναι: *Παιδικές Ψυχές* (1925), *Τραγουδιστής τῶν Παιδιῶν* (1931), *Σαν τα πουλιά* (1942), *Όμορφοι κόσμοι* (1956) και *Μικρές Φωνές* (1962).

Προσεγγίζω τα ποιήματα υπό το πρίσμα της εποχής τους, ώστε να αποφευχθούν κρίσεις αναχρονιστικές που θα οδηγούσαν πιθανότατα σε μια υποτίμηση των ποιημάτων.

Ειδικότερα, τα ερωτήματα στα οποία επιχειρώ να απαντήσω είναι τα ακόλουθα:

- Ποιοι είναι οι κεντρικοί θεματικοί άξονες των ποιητικών συλλογών για παιδιά;
- Σχετικά με τις ποιητικές συλλογές για παιδιά, ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που διέπουν τα παιδικά ποιήματα;
- Ποια είναι τα παιδαγωγικά πρότυπα των παιδικών ποιητικών συλλογών;
- Ποια είναι η βασική θεματολογία των ποιητικών συλλογών για μεγάλους βασιζόμενη στον τίτλο της κάθε συλλογής;
- Ποια η συνάρτηση της σχέσης των ποιητικών συλλογών του Σπεράντσα για τους μεγάλους αναφορικά με τα αισθητικά ρεύματα της εποχής του;
- Ποια είναι τα παιδαγωγικά πρότυπα των ποιητικών συλλογών για μεγάλους;

3.5 Όρια της έρευνας

Ο ερμηνευτικός σχολιασμός των ποιητικών συλλογών, καθώς και τα συμπεράσματα που θα εξαχθούν, διενεργούνται με τον περιορισμό ότι εντάσσονται στο συστημικό τους περιβάλλον (ελληνική ποίηση 19^{ου}-20^{ου} αιώνα, ιστορικό και πνευματικό πλαίσιο 19^{ου}-20^{ου} αι., παιδική λογοτεχνία 20^{ου} αιώνα). Αφορούν το ποιητικό έργο του Σπεράντσα για ενήλικο και παιδικό κοινό, το οποίο ορίζεται ως το δείγμα της έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ ΓΙΑ ΠΑΙΔΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό καταβάλλεται προσπάθεια να αναλυθεί το περιεχόμενο των ποιητικών συλλογών του Στέλιου Σπεράντσα με βάση κοινούς θεματικούς άξονες. Έπειτα, οι συλλογές προσεγγίζονται με αισθητικό κριτήριο και, τέλος αναφέρονται τα παιδαγωγικά πρότυπα που απορρέουν από αυτές.

4.1 Οι ποιητικές συλλογές του Σπεράντσα για παιδιά

Η παιδοκεντρική αρχή, με έμφαση στην ικανοποίηση των πνευματικών και ψυχολογικών αναγκών του παιδιού, κυριαρχεί από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και διέπει τη λειτουργία του παιδικού βιβλίου ως μέσου αγωγής (Μαλαφάντης, 2001: 35-36). Οι παιδικές ποιητικές συλλογές του Στέλιου Σπεράντσα είναι παιδικά τραγούδια που μπορούν να καλλιεργήσουν στην ψυχή των παιδιών και να διδάξουν την αρμονία του στίχου, την καλαισθησία μιας ισορροπημένης, χωρίς ακρότητες έκφρασης, καθώς και τα συναισθήματα από τη ζωή, την ελληνική παράδοση και την απaráμιλλη φύση.

Η συλλογή *Παιδικές Ψυχές* (1925) ξαναγυρίζει πίσω στην παιδική ηλικία τον ποιητή ο οποίος μελετώντας την ιδιαιτερότητα της παιδικής ψυχής, προσφέρει ποιήματα αντάξια της αισθητικής των παιδιών. Η συλλογή χωρίζεται σε τρία μέρη: το πρώτο αποτελείται από 24 ποιήματα που προορίζονται για παιδιά μικρότερης ηλικίας, ενώ το δεύτερο από 26 τραγούδια για την ηλικία που αρχίζουν να «τελειοποιούνται οι ψυχικές λειτουργίες» όπως προλογίζει ο Αρ. Ι. Ράλλης. Τέλος, το τρίτο μέρος έχει θέατρο, σκηνές από την καθημερινότητα των παιδιών, σε έμμετρος και εύστροφους στίχους. Πολλά από τα τραγούδια αυτής της συλλογής έχουν βραβευτεί στο διαγωνισμό που είχε προκηρύξει το περιοδικό «Νουμάς» το 1919.

Η επόμενη συλλογή τιτλοφορείται ως ο *Τραγουδιστής των παιδιών* (1931) μιας και ο Σπεράντσα φαίνεται να «τραγουδά κάθε λογής σκοπό» στα παιδιά με μουσική του Δ. Λαυράγκα, του Ι. Κομνηνού, του Ν. Λάβδα, του Τ. Ξανθόπουλου και του Ν. Χατζηαποστόλου. Η συλλογή αυτή είναι αφιερωμένη στη γυναίκα του ποιητή, Δίκη Σπεράντσα και χωρίζεται σε δύο μέρη: το πρώτο

αποτελείται από 40 ποιήματα και το δεύτερο από 38. Η κριτική επιτροπή βράβευσε την παιδική αυτή συλλογή, κατά τον Φιλαδέλφειο διαγωνισμό του 1929 και επεσήμανε χαρακτηριστικά ότι ο ώριμος ποιητής παρουσιάζει ποιήματα γενικής αναγνώρισης τα οποία έχουν αφενός επιρροές από την ποίηση του Βιζυηνού, αφετέρου «είναι έργα λίαν έπιμελημένα και άξιότατα νά εισέλθουν εις τ' άναγνώσματα τών Έλληνοπαιδών, ως άληθής έντρυφήματα αυτών...» (Σπεράντσα, 1931: 3).

Στη συνέχεια, η ποιητική συλλογή *Σαν τα πουλιά* (1942) παρουσιάζει 28 ποιήματα μελοποιημένα από τον Δημ. Παύλοβιτς μέσα από τα οποία ο ποιητής κατόρθωσε με το στίχο του να φανερώσει την παιδική ψυχή στις εκδηλώσεις της, καθώς και ο συνθέτης να χρωματίσει τις εκδηλώσεις αυτές με τη μουσική μελωδία. Ο Α. Ράλλης προλογίζει ότι στη συλλογή αυτή ο στίχος προκαλεί τη μουσική, ενώ ταυτόχρονα η μουσική άρτια τον συμπληρώνει.

Έπειτα, οι *Όμορφοι Κόσμοι* (1956) είναι ο τίτλος της νέας συλλογής του Σπεράντσα, τα ποιήματά της οποίας ταυτίζονται με τον όμορφο και αγνό κόσμο των παιδιών. Η συλλογή αυτή πέρα από τον αισθητικό σκοπό, εκπληροί και παιδαγωγικά κριτήρια. Τα 133 ποιήματα χωρίζονται στις εξής κατηγορίες: θρησκευτικά (17), οικογενειακά (19), σχολικά (12), ηθικά (13), μύθοι (8), φυσιολατρικά (38), πατριωτικά (16) και κατασκηνωτικά (10).

Τέλος, οι *Μικρές Φωνές* (1962) αποτελούν την τελευταία παιδική συλλογή του Σπεράντσα μέσα από τα ποιήματα της οποίας αποκαλύπτονται οι χαρούμενες, ζωντανές φωνές των παιδιών. Τα ποιήματα αυτά (65 σε αριθμό) διαρθρώνονται και πάλι στις θεματικές ενότητες: θρησκευτικά (10), οικογενειακά (22), φυσιολατρικά (30) και πατριωτικά (3).

4.2 Θεματικοί άξονες των παιδικών ποιητικών συλλογών

Οι πέντε παιδικές ποιητικές συλλογές του Στέλιου Σπεράντσα οι οποίες αποτελούν αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας, υπάγονται στην παραδοσιακή ποίηση και παρουσιάζουν κοινή θεματολογία βασιζόμενη στο γνωστό τρίπτυχο «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια». Συγκεκριμένα, παρουσιάζονται οι εξής έξι κοινές θεματικές ενότητες: εθνική, θρησκευτική, οικογενειακή, πολιτιστική, κοινωνική και περιβαλλοντική αγωγή. Τα ποιήματα ή τα αποσπάσματα των ποιημάτων που ακολουθούν, θα δώσουν την απάντηση στο πρώτο ερώτημα της έρευνας.

4.2.1 Εθνική αγωγή-πατρίδα

Η έννοια της πατρίδας συχνά προβάλλεται στο περιεχόμενο των συλλογών και ιδιαίτερα στην εποχή που εξετάζουμε, μιας και αρκετά από τα ποιήματα αυτά εντάχθηκαν στα αναγνωστικά των Ελλήνων μαθητών. Η αγάπη για την πατρίδα, τα καθήκοντα του πολίτη προς αυτή και η γνώση του ιστορικού παρελθόντος, συνθέτουν τις προσπάθειες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους προκειμένου οι πολίτες να αποκτήσουν εθνική ταυτότητα. Το πρώτο βήμα της συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας είναι η διαπαιδαγώγηση των νέων οι οποίοι θα διατηρήσουν ζωντανή τη μνήμη του παρελθόντος και θα αγωνιστούν για να υλοποιήσουν τα εθνικά ιδεώδη. Για τον ελληνικό λαό η έννοια της πατρίδας συγκινεί, εμπνέει και ωθεί τον Έλληνα στον ηρωισμό, τη θυσία και τη δόξα. Τα ποιήματα που ακολουθούν επιβεβαιώνουν όσα αναφέρονται παραπάνω:

Ο Σπεράντσας είναι ο πατριδολάτρης ποιητής. Την Ελλάδα, τη ζούσε μέσα του σαν το περίφημο «κρυφό μυστήριο» του Σολωμού (Σοφρά, χ.χ.:13). Ο ποιητής στέκεται πάντα πλάι στην πατρίδα του έτοιμος, στρατιώτης πνευματικός, να τη δοξάσει με το τραγούδι του μέσα από το ποίημα «Όλα για σε»:

Ελλάδα, την αγάπη σου ζωής σκοπό έχω

κάμει.

Ανθός στην απαλάμη

σου δίνεται ή καρδιά.

Το χώμα σου έσκαψα βαθιά, να καρπωθείς

μιά μέρα.

Φούντωσε ο κάμπος πέρα

κι ανθίσαν τα κλαδιά.

(Όμορφοι Κόσμοι, σ.109)

Στους στίχους του αναζητά την Ελλάδα. Σε αυτήν συμπτκνώνει τη γη ολάκερη. Λατρεύει την Ελλάδα των προγόνων και σε αυτή βρίσκεται πάντα στραμμένη η καρδιά του και η φαντασία του. Το ποίημα «Στη σημαία μας» ο ποιητής προσπαθεί να μιλήσει από τη σκοπιά του μικρού ελληνόπουλου, που διακατέχεται από το εθνικό φρόνημα της εποχής:

Μέσα μας βαθιά για σένα

μια λαχτάρα πάντα ζη..

Την πατρίδα συμβολίζεις

και τη λευτεριά μαζί.

(Ο Τραγουδιστής των παιδιών, σ.88 & Μικρές Φωνές, σ.74).

4.2.2 Θρησκευτική αγωγή

Η θρησκευτική αγωγή διαμορφώνει τη θρησκευτική διάθεση του ανθρώπου ώστε να αποκτήσει θρησκευτικές γνώσεις και ηθικές αρχές όπως το σεβασμό προς τους συνανθρώπους, την υπακοή, την αγάπη προς το συνάνθρωπο και να ρυθμίσει τη διαγωγή του σύμφωνα με ηθικούς κανόνες. Με την ενδυνάμωση της πίστης προς το Θεό ο άνθρωπος αποκτά αισιοδοξία, βρίσκει παρηγοριά στις δύσκολες στιγμές της ζωής του και αποβάλλει τον εγωισμό.

Πολλά από τα ποιήματα των συλλογών έχουν θέμα τη σχέση του ανθρώπου και ιδιαίτερα του παιδιού με το θείο, τα θρησκευτικά έθιμα και τις θρησκευτικές τελετουργίες της ορθόδοξης θρησκείας. Ιδιαίτερα, η προσευχή είναι ενδεικτικό στοιχείο της εκπαιδευτικής πολιτικής της εποχής που χαρακτηριζόταν για την ηθικο-διδασκτική και την καλλιέργεια του χριστιανικού ήθους στο σχολείο.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το παιδί- αφηγητής του ποιήματος «Άγγελος φύλακας» το οποίο επικαλείται τον άγγελο φύλακά του ώστε να το προστατεύει:

Άγγελε φύλακα, προστάτη,

με τα φτερά σου τ' απλωτά

πέτα στον ύπνο μου και στάσου

στο κρεββατάκι μου κοντά.

Θέλω να νιώθω πάντα πλάι

τον ήσκιο σου να με φυλάει.

Μα και στο δρόμο όταν βρεθώ

πούμαι ένα αδύνατο παιδάκι,

κράτα με πάντα από το χεράκι,

άγγελε συ, να μη χαθώ.

(Τραγουδιστής των παιδιών, σ.10 & Μικρές Φωνές, σ.6)

Κατόπιν, η πρώτη στροφή από το ποίημα «Προσευχή μικρού κοριτσιού» περιγράφει την καθημερινή παρουσία του Θεού στον όμορφο και αγνό κόσμο των παιδιών:

Θεέ μου, κάνε το μικρό μου περβολάκι

να γεμίσει με λουλούδια ως στο πρωί.

Κάνε ναρθει κι ένα ολόχρυσο πουλάκι,

που να παίρνει άπ' την ποδιά μου το φαϊ.

(Παιδικές Ψυχές, σ.28 & Σαν τα πουλιά, σ.51)

Ο ελληνορθόδοξος, χριστιανικός τρόπος ζωής ολοκληρώνεται μέσα από τις θρησκευτικές εορτές. Το ποίημα «Δέντρο Χριστουγέννων» της συλλογής *Όμορφοι Κόσμοι* (σ.14) προβάλλει τόσο την χριστιανική θρησκεία, όσο και τα έθιμα των Ελλήνων σχετικά με τον εορτασμό των Χριστουγέννων.

Ανοίξετε τη σάλα για να μπούμε

την όμορφη, την άγια αυτή βραδιά,

το δέντρο του Χριστούλη μας να δούμε,

που δώρα έχει γεμάτα τα κλαδιά.

*Προσμένουν από μέρες τα παιδάκια
μια τέτοια χρυσοφώτιστη γιορτή,
γιατί θα πάρουν χίλια παιχνιδάκια,
σφυρίχτρες, τόπια, κούκλα γελαστή.*

Αντίστοιχα, το ποίημα «Χριστούγεννα» φέρνει στη μνήμη των παιδιών τον ήχο της εκκλησιαστικής καμπάνας που σημάνει ανήμερα των Χριστουγέννων, ενώ ταυτόχρονα η γλυκιά ευωδία της βασιλόπιτας γεμίζει χαρά τα παιδικά πρόσωπα:

Στη γωνιά μας κόκκινο

τ' αναμμένο τζάκι.

Τούφες χιόνι πέφτουνε

στο παραθυράκι.

Όλο απόψε ζάγρυπνο

μένει το χωριό

και χτυπά Χριστούγεννα

το καμπαναριό.

Έλα, Εσύ, που Αρχάγγελοι

σ' ανυμνούνε απόψε.

Πάρε από την πίττα μας,

που ευωδιά, και κόψε.

(Παιδικές Ψυχές, σ.17)

4.2.3 Οικογενειακή αγωγή

Η οικογένεια αποτελεί τον πρωτογενή τομέα που ασκεί αγωγή και επιδρά καταλυτικά στην σωματική και ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού. Ο παιδαγωγικός ρόλος της οικογένειας είναι αποφασιστικός γιατί ανάμεσα στα μέλη της υπάρχουν φυσικοί δεσμοί που οπλίζουν τους γονείς με δύναμη για να φροντίζουν για την ανατροφή των παιδιών τους. Η παιδαγωγική επίδραση της οικογένειας είναι φυσική και αβίαστη χρησιμοποιώντας συχνά ως μέσο αγωγής το παράδειγμα, μέσα σε μια ευχάριστη ατμόσφαιρα γεμάτη αγάπη, τρυφερότητα και στοργή.

Το ποίημα «Η καλή γιαγιά» παρουσιάζει μια όμορφη, παραδοσιακή καθημερινή σκηνή, κατά την οποία η γιαγιά αφηγείται παραμύθια στα εγγόνια της στα πλαίσια της διευρυμένης τότε οικογένειας που οι ηλικιωμένοι γονείς ζούσαν με τα παιδιά και τα εγγόνια τους.

Τι καλή η γιαγιά μου, αλήθεια.

Ξέρει τόσα παραμύθια

η καλή γιαγιά.

Χτες το βράδυ μούπε πάλι

δίπλα στο μικρό μαγκάλι

για τα δυό τραγιά.

Εγώ σκάλιζα τη στάχτη

κι αυτή δος του με τ' αδράχτι

έκλωθε μαλλί.

Και τα κάστανα μας τρίζαν

μες στη στάχτη και μυρίζαν.

Μ' άρεσαν πολύ.

Η ζέστη ανεβαίνει και «λύνει» το κορμάκι του παιδιού, τα μάτια του μισοκλείνουν και ακουμπά το κεφαλάκι του στα γόνατα της γιαγιάς, για να ακούσει το έμμετρο παραμυθάκι της, που απαλό, ήρεμο, θωπευτικό, σαν τη ζεστασιά, που βγαίνει από το μαγκάλι, ξετυλίγεται από τα χείλη της:

Κόκκινη κλωστή, δεμένη,

στην ανέμη τυλιγμένη...

Νύσταξε η γιαγιά.

Κοιμηθήκαμε κι οι δύο μας

κι είδαμε στο όνειρο μας

και τα δύο τραγιά.

(Τραγουδιστή των παιδιών, σ.7 & Μικρές Φωνές, σ.20)

Κατόπιν, η μοναδική και αναντικατάστατη σχέση της μητέρας με το παιδί της τονίζεται στα ποιήματα και των πέντε συλλογών. Το χωρίο από το ποίημα «Η γιορτή της μαμάς» που απαντάται στις συλλογές *Παιδικές Ψυχές* (σ.54), *Σαν τα πουλιά* (σ.19) και *Όμορφοι Κόσμοι* (σ.32) περιγράφει την αγνή και τρυφερή αυτή αγάπη:

Κι αν θες, μανούλα, αγνότερο

λουλούδι στη γιορτή σου,

να, πάρε το παιδί σου

και φίλα το γλυκά.

Έπειτα, αξίζει να σημειωθεί ότι τα παιδιά συμμετείχαν ενεργά στις οικογενειακές δουλειές του σπιτιού. Οι νέοι σκιαγραφούνται ως εργατικοί και πρόθυμοι και όχι οκνηροί και αδιάφοροι. Η *Λιλίκα* που πρωταγωνιστεί στο ποίημα «Το κέντημα» παρουσιάζεται να ασχολείται με το κέντημα, προβάλλοντας την στερεοτυπικά σωστή εικόνα και διαγωγή για την εποχή.

Κάθεται η Λιλίκα στη βεραντα

κι έχει το γατάκι της κοντά

*κι ένα καλαθάκι με γιρλάντα
παίρνει στην ποδιά της και κεντά.*

*Λάμπει στο χεράκι το βελόνι,
τραγουδούν τα χείλη που και που.
Κι έτσι σε λιγάκι, να, τελειώνει
μιά σκουφίτσα μαύρη του παππού.*

*Κάτω οι μαργαρίτες στα χωράφια
φαίνονται μ' ολόλευκη στολή.
Τέτοιες μαργαρίτες με χρυσάφια
κέντησε στη σκούφια κι η Λιλή.
(Σαν τα πουλιά, σ.13)*

4.2.4 Πολιτιστική αγωγή

Η πολιτιστική αγωγή ασκείται μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον όπου η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία ανατρέφουν και διαπαιδαγωγούν το άτομο με τις παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα και τις γιορτές, τα οποία απαρτίζουν την εθνική ταυτότητα.

Ως εκ τούτου, το πολιτιστικό περιβάλλον συμβάλλει στη διαμόρφωση ολοκληρωμένης προσωπικότητας η οποία μέσα από το σεβασμό στο παρελθόν, αναγνωρίζει και βελτιώνει το παρόν.

Χαρακτηριστικά, η διαδικασία του θερισμού αντιμετωπίζεται ως γιορτή που καταλήγει σε γεύμα «κάτω από την ελιά». Ενδεικτικά, το χωρίο του ποιήματος «Θερισμός» από τις συλλογές *Παιδικές Ψυχές* (σ.30) και *Σαν τα πουλιά* (σ.21) περιγράφει την παραπάνω εικόνα:

*Δες, στον ήλιο τα δρεπάνια λάμπουν περισσά.
Χράπ, τα στάχια μεστωμένα στρώνονται χρυσά.
Καλομελετούν τ' αγόρια, τραγουδούνε οι νιές
κι άλλοι κουβαλούν δεμάτια, φτιάνουν θημωνιές.*

Τώρα στρώσανε να φάνε κάτω άπ' την ελιά.

Παν τα βόδια για να πιούνε πέρα μιά σταλιά.

Κι ο σπουργίτης, παιχνιδιάρης, πουβρε τον καιρό,

χαμηλώνει κι ένα στάχι παίρνει άπ' το σωρό.

Παράλληλα, η πλατεία του χωριού γέμισε από κλαδιά και ξεκίνησαν οι φωτιές για να γιορτάσουν τον Άη Γιάννη τον Κλήδονα. Η δεύτερη και τρίτη στροφή από το ποίημα «Τ' Άη Γιαννιού οι φωτιές» της συλλογής *Τραγουδιστής των παιδιών* (σ.43) ζωντανεύει την εικόνα αυτή:

Το προσάναμμα και νάτος

ο σωρός καπνός γεμάτος.

Νά, φουντώσανε πλατιές

τ' Άη Γιαννιού οι φωτιές.

Λάμπει η νύχτα, λάμπει η πλάση.

Τέτοιες φλόγες ποιός θα φτάση;

Και σε πρόσωπα ανθηρά

λάμπει μιά χαρά.

4.2.5 Κοινωνική αγωγή

Σκοπός της κοινωνικής αγωγής είναι να γνωρίσουν οι πολίτες την οργάνωση και λειτουργία της ελληνικής κοινωνίας και τις αρχές και αξίες στις οποίες στηρίζεται. Επίσης, να κατανοήσουν τη σημασία που έχουν οι κοινωνικοί θεσμοί για το άτομο και το σύνολο, να αναπτύξουν την κριτική σκέψη πάνω σε κοινωνικά προβλήματα. Για αυτό, ο ποιητής θέλοντας να ενημερώσει τα παιδιά

πάνω σε κοινωνικά ζητήματα και να τα προετοιμάσει για τη σωστή στάση που πρέπει να κρατούν πάνω σε αυτά, θίγει το ζήτημα της ξενιτιάς που ταλάνιζε την ελληνική κοινωνία.

Το χαρακτηριστικό ποίημα «Μισσεύω άπ' το χωριό μου» αφορά την θεματική της μετανάστευσης, η οποία είναι επίκαιρη την εποχή εκείνη, εξαιτίας της μετακίνησης πολλών Ελλήνων στο εξωτερικό, λόγω των δύσκολων οικονομικών συνθηκών.

*Μικρό μικρό τραβώ στην ξενιτιά,
μ' ένα σακκί φτωχούλικο στον ώμο.
Γυρνώ και ρήχνω ακόμη μια ματιά
στον ύστερο, που χάνεται, το δρόμο.*

*Μικρούλα εσύ εκκλησιά, βουνοπλαγιά
και πεύκα με το μύρο το περίσσο,
γονισί μου, ώρα καλή κι έχετε γειά *
μισεύω, τὸ ψωμί μου να κερδίσω.*

*Σε πλούσιες πολιτείες και σε χωριά
με σας θέλω να ζω και να θυμάμαι.
Και πάλι ανασαμιά, παρηγοριά,
σε σας θέλω να βρίσκω, σαν κοιμάμαι.*

*Μα ποιον καιρὸ χαρούμενο,
μα ποιό, θαρθὼ σιμά σου πάλι, χωριουδάκι,
να βάλω τα χεράκια μου, να πιω
το κρύο της βρυσούλας μας νεράκι;*

(Τραγουδιστής των παιδιών, σ.86)

Πρόκειται για ένα εξαιρετικά συγκινητικό ποίημα το οποίο συμπληρώνει τον πόνο της ξενιτιάς με την τρίτη και τέταρτη στροφή από το ποίημα «Το καράβι» της συλλογής *Παιδικές Ψυχές* (σ.33):

Καράβι, αν πας στα ξένα

ταχιά να μας φανείς.

Στην ξενιτειά τον ξένο

δεν αγαπάει κανείς.

Μονάχα στην πατρίδα

σαν θα ρθείς με καλό,

θα βρεις αγαπημένο

λιμάνι και γιαλό.

4.2.6 Περιβαλλοντική αγωγή

Στη συγκεκριμένη θεματική κατηγορία δίνονται πληροφορίες που αφορούν τον κόσμο της φύσης με την χλωρίδα και την πανίδα της, καθώς και πληροφορίες που αναφέρονται σε επαγγέλματα και σε στιγμές της καθημερινής ζωής. Είναι αξιοσημείωτη η αγάπη του Σπεράντσα για τον κόσμο που περιβάλλει το παιδί, αφού στα ποιήματα που παραθέτει δίνονται παραστατικά εικόνες της φύσης που συνδέονται άρρηκτα με την καθημερινότητα τους.

Η φύση δεν είναι μόνο ένα απλό αντικείμενο περιγραφής. Οι άνθρωποι, ιδιαίτερα τα παιδιά, τη νιώθουν κοντά τους και μετέχουν σε αυτή. Το παιδί νιώθει τη φύση να σφύζει από ζωή και να προσπαθεί να αγκαλιάσει κάθε τι που το συγκινεί. Το χωρίο από το ποίημα με τίτλο «Πάμε στην εξοχή» προβάλλει την ομορφιά της θείας φύσης και περιγράφει τη δημιουργική σχέση του παιδιού με τη φύση:

*Πάμε, παιδιά, στην εζοχή,
να φέρουμε τους κάμπους γύρα.
Λούζει το χώμα το παχὺ
του ήλιου το φως, που είναι πλημμύρα.*

*Του ήλιου το φως, Θεού χαρά.
με τη λαμπράδα του την τόση,
κάνει ν' αστράφτουν τα νερά
και τους καρπούς έχει μεστώσει.*

(Παιδικές Ψυχές, σ.45)

Η ομορφιά της φύσης και το ελεύθερο παιχνίδι των παιδιών συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ιδανικής κατάστασης, κατά την οποία ο άνθρωπος βρίσκεται κοντά στη φύση και το θείο.

Στη συνέχεια, υποδειγματική λιτότητα ύφους χαρακτηρίζει το «Ποταμάκι» που συναντάμε στις συλλογές *Παιδικές Ψυχές* (σ.26), *Σαν τα πουλιά* (σ.45) και *Μικρές Φωνές* (σ.54).

*- Ποταμάκι μου καλό,
στάσου, σε παρακαλώ.
- Δεν μπορώ να μείνω πίσω ▪
πάω το μύλο να γυρίσω.

- Μες στις λαγκαδιές, πού βρέχεις,
τί τραγούδια λες και τρέχεις;
- Το δικό σου το σκοπό
παίρνω και τονε σκορπώ.*

- Ποταμάκι, τί είν' αυτά,
που τα σέρνεις στ' ανοιχτά;
- Είναι φύλλα απ' το πλατάνι
και βαρκούλες τάχω κάνει.

-Στον αφρό σου πετραδάκια
σου πετώ και λουλουδάκια.
Μπλούμ και πίσω βιαστικός
να τα πιάσει ο βαθρακός.

Έπειτα, την ομορφιά της φύσης, έρχεται να συμπληρώσει και ο ύμνος στην ελληνική θάλασσα. Ο γλάρος του ποιήματος «Βαρκαρόλλα» των συλλογών *Παιδικές Ψυχές* (σ.48) και *Σαν τα πουλιά* (σ.55) «φέρει τον σκοπό» στα καϊκια που αρμενίζουν στα ελληνικά, καταγάλανα νερά:

Έγια μόλα. κύμα, σούρουπο γλυκό,
το κουμπί στο χέρι.
Λάμνετε κι η βάρκα πάει σα μαγικό
κι άσπρο περιστέρι.

Στο γιαλό φαντάζουν τώρα πιο θολά
τ' αρμυρά τα φύκια.
Γλάρε, το σκοπό μας φέρ' τον απαλά
στ' άλλα τα καϊκια.

Ολοκληρώνοντας τα θέματα της φύσης, ο Σπεράντσας αφιερώνει μεγάλο μέρος των φυσιολατρικών ποιημάτων στα ζώα, θέμα προσφιές και αγαπητό στα παιδιά. Η προτίμηση αυτή

δηλώνει και την αγάπη του ποιητή στα ζώα. Η βαθύτερη ψυχική προσέγγιση του δίνεται και με την προσωποποίηση των ζώων που σχεδόν ξεχνιέται και είναι σαν να μιλάει για ανθρώπους.

Η άποψη αυτή επιβεβαιώνεται από το ποίημα «Ο Κανέλλος» της συλλογής *Τραγουδιστής των παιδιών* (σ.21). Το ευχάριστο αυτό ποίημα για παιδιά προβάλλει την έννοια της φιλοζωίας μέσα από την τρυφερή σχέση του ανθρώπου με το σκύλο.

*Ελα ν' ακούσωμε τον Τάκη,
που κουβεντιάζει στο σκυλάκι.
--Κανέλλο, θέλω το καλό σου.
Ξέρεις; Θα γίνω δάσκαλός σου.*

*Κι εκείνος απαντά στον Τάκη:
--Σὺ δάσκαλός μου; Είμαι μικράκι.
Ας μεγαλώσω και κατόπι,
σαν θέλεις, πάω και στην Ευρώπη.*

Ωστόσο, αξίζει να επισημανθεί ότι η καταστροφική παρέμβαση του ανθρώπου στο φυσικό περιβάλλον δεν αφήνει ανεπηρέαστο τον ποιητή. Η δεύτερη και τρίτη στροφή του ποιήματος «Η χελιδονοφωλιά» της συλλογής *Παιδικές Ψυχές* (σ.51) καυτηριάζει την ανθρώπινη ανευθυνότητα και ασπλαχνία:

*Κι ένα χέρι, τέτοιο χέρι,
που δεν πόνεσε σταλιά,
πάει στη στέγη κάποια μέρα
και γκρεμίζει τη φωλιά.*

*Και τα δύο τα χελιδόνια
σα γυρίσαν στη φωλιά,
μα δε βρήκαν τα καημένα
τα μικράκια τους πουλιά.*

Ο Σπεράντσας νουθετεί τη μελλοντική γενιά και την ωθεί στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Το όμορφο οικολογικό ποίημα «Το κλαδάκι» επισημαίνει στο παιδί τις αρνητικές συνέπειες της καταστροφής ενός δέντρου (οικείο στην ελληνική φύση):

*Λέει ένα κλαδάκι
στο μικρό παιδάκι:
«Μή με κόψης, στάσου
κι έλα στα σωστά σου,
που εγίσαι τι μικρός.
Τα λουλούδια ετούτα
θα σου γίνουν φρούτα,
φρούτα για να τρως.*

*Μή με κόψης, στάσου
κι έλα στα σωστά σου.
Πιο ψηλά μή φτάσης,
γιατ' αν μας χαλάσης
τίς μικρές φωλιές,
θα γενώ-φαντάσου-
βέργα του μπαμπά σου
και θα φας ζυλιές».*

(Τραγουδιστής των παιδιών, σ.33)

Εν κατακλείδι, η κατηγοριοποίηση σε θεματικούς άξονες έγινε με βάση το ίδιο το υλικό. Το φάσμα των θεμάτων ήταν περιορισμένο, γεγονός που μας οδήγησε στη διάκριση έξι συνολικά κατηγοριών. Η επιλογή των ποιημάτων πραγματοποιήθηκε με την προοπτική να συμβάλουν στην καλλιέργεια της παιδικής φαντασίας και να προσφέρουν απόλαυση στο παιδί- αναγνώστη.

Συνοπτικά, παρατηρείται ότι η περιβαλλοντική αγωγή καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος από τους υπόλοιπους θεματικούς άξονες και στις πέντε ποιητικές συλλογές. Στη συνέχεια, ακολουθεί η πολιτιστική, οικογενειακή, θρησκευτική και εθνική αγωγή. Γίνεται προφανές λοιπόν η απέραντη αγάπη του ποιητή για την πατρίδα, τις παραδόσεις της και την ελληνική φύση και ζωή. Ωστόσο, εντύπωση προκαλεί ότι η κοινωνική αγωγή με το θέμα της ξενιτιάς υπάρχει μόνο σε τρία ποιήματα και στις 5 συλλογές: «Το καράβι» (Σαν τα πουλιά, σ.9, Παιδικές Ψυχές, σ.33 & Όμορφοι Κόσμοι, σ.96), «Μισεύω από το χωριό μου» (Τραγουδιστής των παιδιών, σ.86) και «Ταξιδευτής» (Τραγουδιστής των παιδιών, σ.87).

Αξίζει να επισημανθεί ότι αρκετά ποιήματα επαναλαμβάνονται στις συλλογές. Χαρακτηριστικά: «Εμπρός» (Παιδικές Ψυχές, σ.58, Όμορφοι Κόσμοι, σ.46 & Σαν τα πουλιά, σ.7), «Το κέντημα» (Παιδικές Ψυχές, σ.24, Μικρές Φωνές, σ.25 & Σαν τα πουλιά, σ.13), «Βαρκαρόλλα» (Παιδικές Ψυχές, σ.48, Τραγουδιστής των Παιδιών, σ.63 & Όμορφοι Κόσμοι, σ.98), «Το καράβι» (Σαν τα πουλιά, σ.9, Παιδικές Ψυχές, σ.33 & Όμορφοι Κόσμοι, σ.96) και «Στη σημαία μας» (Μικρές Φωνές, σ.74, Όμορφοι Κόσμοι σ.103, Τραγουδιστής των Παιδιών,σ.88 & Σαν τα πουλιά, σ.37).

4.3 Αισθητική προσέγγιση των παιδικών ποιητικών συλλογών

Ο Χρ. Σολομωνίδης (1953:18) υπογραμμίζει: «Το παιδί δεν μπορεί εύκολα να το πλησιάσεις... Χρειάζεται έρευνα, γνώση της παιδικής ψυχής, μελέτη ενός ολόκληρου κόσμου... ξεχωριστή εντελώς τεχνοτροπία, μια ιδιαίτερη προσοχή στη γλώσσα, στη φράση, στη λέξη, στο ύφος, στο θέμα, στον χειρισμό». Με κεντρικό άξονα λοιπόν την γνώση ότι η εύπλαστη παιδική ψυχή δέχεται έντονη επίδραση από το βιβλίο, ο Σπεράντσας με σεβασμό και αγάπη πρωτίστως για το παιδί, παρέδωσε ποιήματα υψηλής αισθητικής αξίας για την εποχή του.

4.3.1 Γενικές παρατηρήσεις

Στη ενότητα αυτή θα προβούμε σε γενικές παρατηρήσεις των παιδικών συλλογών αναφορικά με τη γλώσσα, την ομοιοκαταληξία, το μέτρο, το ρυθμό, τον εκφραστικό πλούτο και την αισθητική απόλαυση των ποιημάτων. Κατόπιν, θα αναλυθούν ενδεικτικά οκτώ ποιήματα για την καλύτερη αποσαφήνιση των προαναφερθέντων χαρακτηριστικών των παιδικών ποιημάτων. Κριτήριο για την επιλογή των συγκεκριμένων ποιημάτων είναι πρωτίστως η συγκίνηση και το ενδιαφέρον που προκαλούν στα παιδιά.

4.3.1.1 Γλώσσα

Αρχικά, ο λόγος για την ποίηση απαιτεί πάντα τον λόγο για την γλώσσα. Τα παιδικά ποιήματα του Σπεράντσα είναι γραμμένα σε απλή, δημοτική γλώσσα, η οποία είναι κατανοητή στα παιδιά και εύληπτη. Αυτό φαίνεται κυρίως στο λεξιλόγιο (χρήση ιδιωματικών λέξεων ή εκφράσεων) αλλά και στη συντακτική δομή της ποιητικής φράσης. Κυριαρχεί η απλότητα, η κυριολεξία και η εξαιρετική εκφορά του στίχου. Ενδεικτικά καταγράφουμε κάποιες δημοτικές λέξεις: «οκαδίτσα» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.47), «λιτουργειά» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.85), «αποθυμιά» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.87), «φούχτα» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.50), *θεριστάδες* (*Παιδικές Ψυχές*, σ.30), «σκόλη» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.45), «χωρατεύει» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.9) «βύζαξε» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.10), «ποδάρι» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.26) και «χλωρασιά» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.71).

Η ορθογραφία των συλλογών έχει πολλά χαρακτηριστικά της λόγιας, συντηρητικής γραφής, όπως είναι η δάσυνση του ρ: «*θαρρείς*» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.9). Ακόμη, διατηρεί τα διπλά σύμφωνα σε λέξεις ξενικής προέλευσης, όπως «*τρομπέττα*» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.37), «*φανέλλα*» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.26) και «*οργανέττο*» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.80). Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί λογοτέχνες δημοτικιστές της εποχής αυτής διατηρούν τη λόγια ορθογραφία, όπως και η ποίηση του Κωστή Παλαμά (Αποστολίδου, 1999).

Στη συνέχεια, εκτός όμως από το θέμα της γραφής, παρατηρούμε και αλλαγές στις λέξεις μεταξύ των συλλογών σε μια προσπάθεια να απλοποιήσει τη γλώσσα του ή να την κάνει περισσότερο εκφραστική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η διαφορά τίτλου των πανομοιότυπων

ποιημάτων «Στο μικρό μου περιβόλι» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.45) με το «Μαγιάτικο Βράδυ» (*Σαν τα πουλιά*, σ.59).

4.3.1.2 Ομοιοκαταληξία, μέτρο και ρυθμός

Η πρώτη επαφή των παιδιών με τη γλώσσα της λογοτεχνίας γίνεται σχεδόν πάντα με τα ποιήματα που είναι ρυθμικά τραγούδια με ομοιοκαταληξία, που, εφόσον δεν μπορούν τα ίδια να διαβάσουν, τα ακούν από τους άλλους και που, ενώ δεν καταλαβαίνουν πάντα τη γλώσσα τους, είναι συνήθως φανερό ότι την απολαμβάνουν. Ένα ποίημα δημιουργεί ήχους, με την επανάληψη που δημιουργείται από το ρυθμό ή την ομοιοκαταληξία των λέξεων που ο ποιητής επέλεξε και τοποθέτησε με ιδιαίτερο τρόπο για αυτόν ακριβώς το σκοπό.

Η ομοιοκαταληξία λοιπόν αποτελεί το πλέον ισχυρό μέσο ποιητικού λόγου, ενώ λειτουργεί σε συνδυασμό πάντα με τα υπόλοιπα ποιητικά στοιχεία, συμβάλλοντας στην πληρέστερη απόδοση του νοήματος αλλά και στον τονισμό του ρυθμικού χαρακτήρα του ποιητικού κειμένου. Στοιχεία που συχνά συνοδεύουν τη ρίμα σε ένα ποίημα είναι οι επαναλήψεις ή οι παρηχήσεις για την ηχητική επένδυση του ποιήματος.

Μορφικά, τα ποιήματα του Σπεράντσα έχουν σταθερά ομοιοκαταληξία (κυρίως ζευγαρωτή ή πλεχτή). Ιδιαίτερη σημασία έχει να αναφερθεί το μέτρο των ποιημάτων του Σπεράντσα, το οποίο είναι -στα περισσότερα ποιήματα του- ιαμβικό μέτρο, περιλαμβάνει δηλαδή δυο συλλαβές, όπου τονισμένη είναι η δεύτερη συλλαβή και άτονη η πρώτη συλλαβή. Ενδεικτικά, πρόκειται να αναλυθούν οι δύο πρώτοι στίχοι της δεύτερης στροφής από το ποίημα «Χριστουγεννιάτικο δέντρο» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.38):

Προσμέ/νουν ά/πόμε/ρεζτὰ/παιδά/και υ_, υ_, υ_, υ

μιατέ/τοιαχρυ/σοφώ/τιστη/γιορτή υ_, υ_, υ_

Αξίζει να αναφερθεί ότι σε αρκετά ποιήματά του («Ο Κανέλλος») συναντάται ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος που χρησιμοποιείται στο δημοτικό τραγούδι.

Κατόπιν, παρά το γεγονός ότι ο Σπεράντσα ακολουθεί το μέτρο, την ομοιοκαταληξία και την έντονη ρυθμικότητα στα ποιήματα του, δεν εγκλωβίζεται σε προκατασκευασμένες φόρμες, αλλά

τολμά να γράψει και με διαφορετικό τρόπο: Το ποίημα «Ποτάμι και ρυάκι» (*Ομορφοί Κόσμοι*, σ.68) δεν ακολουθεί ούτε το μέτρο, ούτε την ομοιοκαταληξία:

Το ποτάμι κυλάει και καυχιέται

στο ρυάκι, που πάει ταπεινό:

-Είσαι συ από νερό μια λουρίδα

και τρανό εγώ ποτάμι περνώ.

Το ρυάκι απαντά: - Περηφάνεια

σούχει πάρει το νου περισσή.

Μ' αν δεν είμαστε εμείς, τα ρυάκια,

τάχα θάσουν ποτάμι και συ;

Σύμφωνα με την Charlotte S. Huck (1997), τα παιδιά θα πρέπει να εξοικειώνονται και με την ανάγνωση ποιημάτων σε ελεύθερο στίχο, γιατί θα μπορέσουν να μεταβούν από το επίπεδο των ακουστικών εντυπώσεων, στο εννοιολογικό επίπεδο του περιεχομένου.

Στη συνέχεια, βασικό γλωσσικό στοιχείο για την αρτιότητα του ποιήματος είναι και η επανάληψη. Μέσα στον στίχο επαναλαμβάνονται ήχοι, συλλαβές αλλά και λέξεις. Η επανάληψη ολόκληρων στίχων ολοκληρώνει το ρυθμό του ποιήματος, όπως συμβαίνει και στο ποίημα « Το τύμπανο χτυπά» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.11):

Τό τύμπανο χτυπᾶ παπᾶν, παπᾶν,

καί τά γερά παιδιά περνοῦν καί πάν.

Ο Σπεράντσας είναι ο ποιητής της αρμονίας και ο αναγνώστης των ποιημάτων του διακρίνει τον σμιλευτή του στίχου και την «δεξιοσύνη» της στροφής (Σολομωνίδης, 1953: 15). Οι ήχοι των λέξεων, συνδυασμένοι αρμονικά, μπορούν να χρωματίσουν μουσικά ένα ποίημα και να του δώσουν ρυθμό. Ο ρυθμός δίνει τη δυνατότητα στο ποίημα να λειτουργήσει μουσικά και να ολοκληρωθεί ως βίωμα.

Ο Σ. Σκαρτσής (1990:41) επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι «ο ρυθμός είναι το πιο έντονο στοιχείο κάθε παιδικής γλωσσικής μορφής, ιδιαίτερα βέβαια των παιχνιδιών και των τραγουδιών». Η ποίηση του Σπεράντσα είναι «ο λόγος που πάει να γίνει τραγούδι» και που, η μελωδικότητα και η ευγένεια – αν και είναι διακριτική και λεπτή- είναι διάχυτη στο ποιητικό του έργο (Σολομωνίδης, 1953:15) Το έντονο στοιχείο της μουσικότητας, προκύπτει και από το γεγονός ότι πολλά από τα ποιήματα του έχουν μελοποιηθεί.

Ο ποιητής φαίνεται λοιπόν ότι επηρεάστηκε από την άποψη του Παλαμά περί μουσικότητας της ποίησης: «Στίς μεταμορφώσεις του Ὀβίδιος μᾶς μιλεί γιά τόν τοῖχο πού εἶχε κάπου ἀκουμήσει ἐπάνω τή λύρα του ὁ Θεός τοῦ φωτός, Ἀπό τότε ὅποιος ἄγγιζε τόν τοῖχο, ὅποιος καί ἄν τόν ἄγγιζε, ὁ τοῖχος ἀντιχτυποῦσε μουσικά. Ὁ τοῖχος αὐτός «εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ποιητῆ». Ἡ καρδιά τοῦ ποιητῆ, πάντα ἀντιχτυπά μουσικά, ὅποιος τήν χτυπήσει. Γιατί εἶναι γεμάτη μέ πνεῦμα, μέ ψυχή, μέ συναισθήματα» (Κλήμης, 1953 :16-17)

4.3.1.3 Εκφραστικός πλούτος

Η χρήση της γλώσσας στην ποίηση είναι χειμαρρώδης λόγος εικόνων και μεταφορών. Η αίσθηση που έχουμε από τις εικόνες ποικίλει, ανάλογα με τα βιώματα. Σύμφωνα με τον Σκαρτσή (1990:79) «οι εικόνες είναι μορφές αισθημάτων που μας ανάγουν άμεσα στις αισθήσεις, στη βιολογία και στη φύση μας».

Η εμπειρία των αισθήσεων στο παιδί ξεκινά μέσα από την άμεση σχέση του με τα αντικείμενα. Οι αισθήσεις έχουν όμως και διακυμάνσεις, έννοιες που το παιδί μπορεί να κατακτήσει όχι μόνο από την επαφή με τα αντικείμενα αλλά από τον ποιητικό πλούτο των λέξεων και των εικόνων. Ο Σπεράντσα χρησιμοποιεί πλήθος εικόνων στα ποιήματά του, με στόχο να αγγίξει το παιδί και να το κάνει να συνδέσει το περιεχόμενο με εικόνες από την καθημερινή ζωή του.

Οι εικόνες που αναδύονται μέσα από τα ποιήματα του μπορούν να λειτουργήσουν σαν πολύτιμο ερέθισμα σε παιδιά που δεν έχουν γευτεί τις ανάλογες εμπειρίες, για παράδειγμα πολλές από τις δραστηριότητες στην εξοχή, όντας οι ίδιοι κάτοικοι των πόλεων. Μέσα από τους επιτυχημένους στίχους των τριών πρώτων στροφών, παρατίθεται η συγκλονιστική περιγραφή ενός φυσικού, ηλιόλουστου τοπίου, στο ποίημα «Πάμε στην εξοχή»:

Πάμε, παιδιά, στην εξοχή

*να φέρουμε τούς κάμπους γύρα.
Λούζει το χόμα το παχύ
του ήλιου το φως, πού είναι πλημμύρα.*

*Του ήλιου το φως, Θεού χαρά
με τη λαμπράδα του την τόση,
κάνει ν' αστράφτουν τα νερά
καί τους καρπούς έχει μεστώσει.*

*Πάμε, κι ο τζιτζικας λαλεί,
να τ' απαντήσουμε με γέλια.
Κι απ' τη φραγή τη χαμηλή
να δούμε πως τρυγούν τ' αμπέλια.*

(Παιδικές Ψυχές, σ.29)

Ο ποιητής χρησιμοποιεί στο έργο του έντονες, ζωντανές εικόνες, μεταφορές και παρομοιώσεις, οι οποίες βοηθούν τα παιδιά να ταυτιστούν με τους ήρωες και να κατανοήσουν την αλήθεια και τα συναισθήματα τα οποία ενέπνευσαν τον ποιητή να γράψει το κάθε ποίημα. Για παράδειγμα, η σύνδεση του θείου με τη φύση, η οποία αποτελεί μία βαθιά και δύσκολη προς ανάλυση έννοια για ένα παιδικό ποίημα, αισθητοποιείται στο παραπάνω ποίημα μέσα από την χρήση της παρομοίωσης του φωτός του ηλίου με την χαρά του Θεού.

Καθώς οι οσφρητικές και ηχητικές εμπειρίες τείνουν σιγά- σιγά να χαθούν, οι στίχοι του Σπεράντσα μπορούν να συμβάλλουν στην επιβίωση τους. Η μυρωδιά των λουλουδιών, οι ήχοι των ζώων και το φρέσκο αεράκι της θάλασσας δεν είναι πάντοτε εμπειρίες γνωστές σε όλα τα παιδιά. Μέσα από τις παιδικές αυτές συλλογές, οι προσωπικές αυτές αναμνήσεις μπορούν να ζωντανέψουν στη φαντασία των παιδιών.

Στη συνέχεια, ο Σπεράντσας χρησιμοποιεί με μεστό τρόπο την μεταφορά, την παρομοίωση και την προσωποποίηση ως εκφραστικά μέσα της ποίησης του. Η γλώσσα της φαντασίας, μέσα από την ποίηση, ο Σπεράντσας αναζητά να βρει συνδυασμούς και ταυτίσεις με οτιδήποτε προχωρά πέρα από το ανθρώπινο μυαλό, και αυτό το καταφέρνει μέσω της μεταφοράς και της παρομοίωσης. Ενδεικτικά παραδείγματα μεταφορών είναι: «αθάνατο νερό» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.13), «θάλασσα γυαλί» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ. 63) και «εμπρός και ο στίβος άνθισε» (*Σαν τα πουλιά*, σ.7). Παράλληλα, συναντώνται οι εξής παρομοιώσεις: «φιλάκια σαν βροχούλα» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.54), «μύτη σαν κουλούρι» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.52) και «γαλανόλευκη...σαν κύμα» (*Μικρές Φωνές*, σ.74).

Έπειτα, η εξοικείωση του παιδιού με τα ζώα γίνεται μέσα από την προσωποποίησή τους. Τα ζώα ή και άλλα στοιχεία της φύσης, αποκτούν ανθρώπινες ιδιότητες και συνήθειες. Από τα ποιήματα που αναφέρονται σε ζώα, μερικά προσφέρουν στο παιδί γνώσεις για τον τρόπο ζωής τους ή για τις ιδιότητές τους. Λόγου χάρη, η δεύτερη στροφή του ποιήματος «Έλα, αρνάκι» (*Μικρές Φωνές*, σ.53) μαθαίνει στο παιδί ότι τα μάλλινα ρούχα φτιάχνονται από τα ζώα:

Το μαλλάκι σου θα πάρει

βοσκοπούλα λυγερή

και θα φτειάσει το χειμώνα

μια φανέλλα να φορεί.

Η σημασία της χρήσης των σχημάτων λόγων στα παιδικά αυτά τραγούδια είναι καθοριστική, καθώς αποτελούν το κλειδί για την κατανόηση του βαθύτερου νοήματος των ποιημάτων. Επιπλέον, προσδίδουν ζωντάνια, παραστατικότητα και αισθητική ποιότητα στο σύνολο του ποιητικού έργου.

4.3.1.4 Αισθητική απόλαυση

Η Γ. Καζαντζάκη (1913:220) επεσήμανε χαρακτηριστικά ότι: «το παιδί σταματά στο καθετί, αισθάνεται το καθετί, ζη όλες τις περιπέτειες του ήρωα και παρακολουθεί και τις πιο μικρές του ψυχικές κινήσεις μ' ενδιαφέρον και συγκίνηση». Την ίδια περίπου άποψη εκφράζει και ο Κ. Παλαμάς (1975:160) σε επιστολή του προς τη Π. Δέλτα: «(...) η ψυχική και αντιληπτική δύναμη

του παιδιού είναι πολύ πιο λεπτή και πιο βαθιά και πιο επιδεικτική να μαθαίνει και να βαστά και να συγκινιέται, παρά όσο υποθέτουμε, γενικά, κι αυτοί ακόμα οι παιδαγωγοί».

Η σωστή επιλογή των λέξεων, με τους ήχους που δημιουργεί, προκαλεί την συγκίνηση. Η ίδια η φύση της ποίησης, με το ρυθμό, τη συμβολική γλώσσα, τη μορφή της και τον εξομολογητικό της τόνο μεταδίδει στον αναγνώστη το αίσθημα της απόλαυσης. Η παιδική ποίηση του Σπεράντσα συγκινεί, τρέπει τα παιδιά, τρέφει τη φαντασία τους και την πλουτίζει με παραστάσεις, πλάθει το ήθος τους, «ακονίζει» τα εκφραστικά τους μέσα και «γυμνάζει» την άρθρωση τους και την ορθοφωνία τους (Σολομωνίδης, 1953:22).

Αξίζει να επισημανθεί ότι στη διαδικασία της απόλαυσης από την ανάγνωση ενός ποιήματος, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος του ποιητή. Ο Σπεράντσα φαίνεται να γνωρίζει τα «μυστικά» και τα «παιχνιδίσματα» του στίχου του ποιήματος «Η καλή γιαγιά» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.7) που θέλγουν το παιδί:

Τι καλή η γιαγιά μου, αλήθεια.

Ξέρει τόσα παραμύθια

η καλή γιαγιά.

Χτές το βράδυ μούπε πάλι

δίπλα στο μικρό μαγκάλι

για τα δύο τραγιά.

4.3.2 Επισημάνσεις των χαρακτηριστικών της παιδικής ποίησης στα ποιήματα του Σπεράντσα:

- Στο σύντομο ποιηματάκι «Καληνύχτα φεγγαράκι» (*Σαν τα πουλιά*, σ.49) το παιδί συνδιαλέγεται με το φεγγάρι για να του κρατήσει συντροφιά στον ύπνο του. Η σταυρωτή ομοιοκαταληξία του με τις παρηχήσεις του «ρ», του «λ»: «αγάλι/προσκεφάλι», «λυχνάρια/ανάρια» χαρίζουν μουσικότητα και ρυθμό στο ποίημα. Ακόμη, η λιτότητα του ύφους σε συνδυασμό με την παραστατικότητα των εικόνων («*Άστρα, γίνετε ματάκια τούτη τη βραδιά*») εντυπωσιάζουν και κεντρίζουν την παιδική φαντασία.

- Το μικρό παιδί από το ποίημα «Η προσευχή» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.41) με ύφος δραματικό ζητάει τη βοήθεια του Θεού για να τα βγάλει πέρα. Ο ποιητής καταφεύγει σε έμμεσες ηθικοδιδασκτικές συμπεριφορές και μεταφορές, όπως «*τον ίδιο δρόμο και τη στράτα την καλή*». Η ομοιοκαταληξία του είναι ελεύθερη και το μέτρο τροχαϊκό. Υπάρχουν ακόμη κάποιες παρηγήσεις («*ανυμνώ/ουρανό, λαχταρά/φτερά*»), ενώ η παντοδυναμία του αφηγητή απορρέει από το ίδιο το θέμα της προσευχής.
- «Το μικρό σχολειό» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.40) αποδίδει μια εξιδανικευμένη εικόνα: την εξωτερική περιγραφή ενός σχολείου με «*παραθύρια, να!*» και τη σχολική ζωή. Η απουσία εκφραστικού πλούτου αντικαθίσταται με επιφωνήματα. Κατόπιν, έχει ελεύθερη ομοιοκαταληξία, ύφος επιτηδευμένο και απλοϊκή γλώσσα: «*Σαν γυρνά το μάτι (συνεκδοχή)/ φτάνει στα βουνά, πάντα με τραγούδια του μιλά η ψυχή (προσωποποίηση)/ κι η χαρά μας όλη/ γύρω του αντηχεί*».
- Στο ποίημα «Χιονοπόλεμος» (*Μικρές Φωνές*, σ.69), ο ποιητής ξαναγίνεται παιδί και μιλά με το συναίσθημα και τη γλώσσα των παιδιών που πάντα χαίρονται να παίζουν στο χιόνι φτιάχνοντας χιονάνθρωπο. Αν και το ποίημα υστερεί σε ρυθμό, μουσικότητα και ομοιοκαταληξία (μεικτή με δακτυλικό επτάμετρο) οι ζωηρές, ηχητικές εικόνες («*Φράπ, και σκάζει η δεύτερη/ στου αρχηγού τη ράχη, Φράπ, και του χιονάνθρωπου/σπάζει το τσιμπούκι*») και το ίδιο το θέμα κερδίζουν το ενδιαφέρον των μαθητών. Υπάρχει έντονο το στοιχείο της δράσης ήδη από τον τίτλο που παραπέμπει σε «μάχη» άρα και σε έντονο ρυθμό, εναλλαγή και κίνηση. Ακόμη, διακρίνεται ευκρινώς και το στοιχείο του χιούμορ που δημιουργείται από το χαρούμενο παιχνίδι («*Πώς; Γελάτε; Πάρτε τη/ πάνω στο στομάχι. Φράπ, και σκάζει η δεύτερη/ στου αρχηγού τη ράχη*»).
- Τα «Χριστούγεννα» (*Μικρές Φωνές*, σ.11) είναι ένα ποίημα γνωστό σαν τραγουδάκι που συχνά στολίζει τη σχολική γιορτή των Χριστουγέννων. Η ελεύθερη ρίμα αποδίδει μουσικότητα και νοσταλγικό τόνο, διεγείροντας το αίσθημα της γλυκιάς προσμονής των Χριστουγέννων. Η θαλπωρή των Χριστουγέννων συμπληρώνεται με οπτικές και οσφρητικές εικόνες σε μια προστακτική καλέσματος («*Έλα, Εσύ, που αρχάγγελοι/ Σ' ανυμνούνε απόψε/ Πάρε από την πίττα μας,/ που ευωδιά, και κόψε*»). Το συγκεκριμένο ποίημα επιδέχεται επαναληπτικών αναγνώσεων, μιας και εγγράφεται στα ψυχικά παιδικά βιώματα.
- Η «Χελιδονοφωλιά» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.51) έχει οικολογικό περιεχόμενο το οποίο αποδίδεται με απαλό ρυθμό. Η φράση «*Μια φορά σε κάποια στέγη...*» παραπέμπει σε

εισαγωγή παραμυθιού, προδιαθέτοντας ευνοϊκά τα παιδιά να ακούσουν το ποίημα. Το ύφος του είναι μελαγχολικό με κάποια στοιχεία αφηγηματικότητας από το δημοτικό τραγούδι. Παρατηρείται ότι το ποίημα γίνεται διδακτικό και μοιάζει να παίρνει εκδικητικό χαρακτήρα («Στο κακό το σπίτι τώρα,/ που χαλάσαν τη φωλιά,/ δεν πηγαίνουν πια πουλάκια/ δεν ακούς γλυκολαλιά»). Η ομοιοκαταληξία είναι ελεύθερη με τροχαϊκό οκτασύλλαβο μέτρο που εναλλάσσεται με επτασύλλαβο στίχο, ενώ επαναλαμβάνονται οι λέξεις «χελιδόνια, φωλιά, πουλιά, χέρι».

- Η «Πίνδος» (*Ομορφοί Κόσμοι*, σ.110) είναι ένα επικό ποίημα γραμμένο στη δημοτική γλώσσα. Το λυρικό, μεγαλειώδες ύφος με το αναπαιστικό μέτρο και την πλεχτή ομοιοκαταληξία συγκινούν τον αναγνώστη που διαβάσει για τα ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων ενάντια στους Ιταλούς στα βουνά της Πίνδου. Ο ποιητής χρησιμοποιεί συχνά τις μεταφορές, τις μετωνυμίες και τους συμβολισμούς: «*Με τη λόγχη χαράξαμε αδρό στα βουνά/ τ'όνομα μας- γαλάζιο λουλούδι-/ να το πάρει ως στα πέρατα ο θρύλος ξανά,/ στους λαούς να το κάνει τραγούδι*».
- «Τα γατάκια» (*Μικρές Φωνές*, σ.30) περιγράφουν την τρυφερότητα μιας γάτας-ενός οικείου και προσφιούς ζώου στα παιδιά- που φροντίζει τα γατάκια της. Με ευχάριστο, παιχνιδιάρικο ύφος και πλεχτή ομοιοκαταληξία, ο ποιητής απέδωσε επιτυχημένα την εικόνα. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιώντας απλή γλώσσα και σύντομες φράσεις, οι ρεαλιστικές εικόνες ζωντανεύουν: «*Κι αυτά παίζουνε με τρέλλα/ και πηδούν ολόγυρά της./ Μια της λύνουν την κορδέλλα,/ μια τραβούνε την ουρά της.*»

Συνεπώς, αν επιθυμούσαμε να συνοψίσουμε τα χαρακτηριστικά της παιδικής ποίησης του Σπεράντσα σε αισθητικό επίπεδο, θα καταλήγαμε στο ότι πρόκειται για ένα ποιητικό σώμα γραμμένο ως επί το πλείστον σε ομοιοκατάληκτους στίχους και ιαμβικό μέτρο. Ωστόσο, στον κανόνα αυτό υπάρχουν και εξαιρέσεις. Η εικονοπλαστική δύναμη των ποιημάτων προέρχεται, ως επί το πλείστον, από την ορθή χρήση μεταφορών, παρομοιώσεων και προσωποποιήσεων, βοηθώντας τα παιδιά να συλλάβουν την ποιητική αλήθεια που ο ίδιος ο ποιητής ήθελε να προβάλλει. Η γλωσσική, λογοπλαστική ικανότητα του ποιητή, αφενός προσδίδει αισθητική ποιότητα στο έργο και, αφετέρου, επιτρέπει στους μαθητές να γνωρίσουν τον γλωσσικό πλούτο της ελληνικής γλώσσας.

Η μορφή και το περιεχόμενο των ποιημάτων συνδέονται άμεσα μεταξύ τους και δένουν σε ένα αρμονικό σύνολο. Έντονες εικόνες, γεμάτες φως, οι οποίες εμπνέουν θετικά συναισθήματα

συνδέονται με έναν γοργό ρυθμό και διαπνέονται από έντονη μουσικότητα. Ως εκ τούτου, τα ποιήματα οποία ενδείκνυται για προφορική απαγγελία και τραγούδι. Ο γλαφυρός λόγος και η έντονη συναισθηματική φόρτιση καθώς και η ζωντάνια, μέσω της ακρόασης του λόγου των ίδιων των ηρώων αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά των συλλογών. Αυτό που διέκρινε τις παιδικές συλλογές ήταν το «αγκάλιασμα» του παιδιού, που γνωρίζει τον κόσμο μέσα από το δικό του πρίσμα.

4.4 Παιδαγωγική προσέγγιση των παιδικών ποιητικών συλλογών

Στο άρθρο με τίτλο « Ποίησης και Παιδαγωγική», ο Κωστής Παλαμάς (1900), υπερέβη το δίλημμα «τέχνη ή παιδεία», θεωρώντας δεδομένη την ύπαρξη της παιδείας μέσα σε κάθε «καλή ποίηση». Η άποψη ότι τα έργα τέχνης πρέπει να αξιοποιούνται ως μέσα για τη διδασκαλία του ωραίου, του καλού και του ηθικού αναβίωσε τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και συμπεριέλαβε όχι μόνο την παιδική λογοτεχνία, αλλά και συνολικότερα την καλλιτεχνική δημιουργία (Μαλαφάντης, 2001:28-32).

Με γνώμονα λοιπόν τον αδιαμφισβήτητο διττό ρόλο της λογοτεχνίας, στην ενότητα αυτή επιχειρείται η ανάδειξη των προτύπων και των αξιών που ενστερνίζονται τα παιδιά κατά την ανάγνωση των ποιητικών συλλογών του Σπεράντσα.

4.4.1 Μίμηση προτύπων, πρότυπα αξιών και παιχνίδι

Η μίμηση προτύπων αποτελεί έναν αποτελεσματικό τρόπο μάθησης γνωστικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Χωρίς τιμωρίες και ακρότητες, οι παιδικές συλλογές του Σπεράντσα υποδεικνύουν θετικά πρότυπα, για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Θα λέγαμε πως το περιεχόμενο των ποιημάτων διακρίνεται από έναν ηθικοδιδασκτικό χαρακτήρα. Ίσως, γνωρίζοντας ο ποιητής ότι πολλά από τα ποιήματα του «κοσμούν» το αναγνωστικό των παιδιών –το μοναδικό βιβλίο που είχαν οι μαθητές- ήθελε να καλύψει τους βασικούς εθνικούς, θρησκευτικούς και οικογενειακούς σκοπούς. Συγκεκριμένα τα πρότυπα που πρότεινε ο Σπεράντσα είναι: το πρότυπο ανδρείας, το πρότυπο επιμελή μαθητή, τα πρότυπα αξιών, το αρνητικό πρότυπο και το παιχνίδι.

4.4.1.1 Πρότυπο ανδρείας

Η έννοια της πατρίδας συμπεριλαμβάνει εθνικό και πολιτικό περιεχόμενο στις παιδικές συλλογές. Στο Σπεράντσα πατρίδα σημαίνει τον τόπο που γεννιέται και μεγαλώνει ο άνθρωπος, τη γη των προγόνων του, τις πολιτισμικές και ιστορικές καταβολές, αλλά και τους ανθρώπους που ζεις μαζί τους αλλά και αυτούς που σε ενώνει η εθνική συγγένεια.

Βασικός πυλώνας των ποιημάτων με εθνικό περιεχόμενο είναι η φιλοπατρία και το πρότυπο του ήρωα στην υπηρεσία της πατρίδας. Τα χαρακτηριστικά του ήθους που απορρέουν από την αρχή αυτή είναι ο ηρωισμός, η ανδρεία και η αυτοθυσία στον επίπεδο των εθνικών αγώνων για την πατρίδα. Η ζωή αξιολογείται και δικαιώνεται μόνο εφόσον αφιερώνεται σε ένα υπέρτατο ιδεώδες και αυτό είναι η πατρίδα, όπως υπογραμμίζεται στο ποίημα «Όλα για σε» (*Ομορφοί Κόσμοι*, σ.109):

Πατρίδα, όλα σου τάδωκα. Μου μένει μες στο σώμα

και μιας ζωούλας ακόμα.

Δική σου είναι κι αυτή.

Στη συνέχεια, ο ποιητής δίνει μεγάλη σημασία στην ανάδειξη του προτύπου του καλού στρατιώτη, αφού στην συνείδηση όλων είναι η πραγματοποίηση της μεγάλης ιδέας. Όλα απορρέουν από την αγάπη του για την πατρίδα, για αυτό δίνει μεγάλη σημασία στην ετοιμότητα για την υπεράσπιση της. Ως εκ τούτου, τα παιδιά αντιλαμβάνονται από μικρή ηλικία πως η ανάγκη υπεράσπισης της πατρίδας τους είναι χρέος και καθήκον τους και τους γεμίζει περηφάνια.

Ενδεικτικό το ποίημα «Εμπρός» από τη συλλογή *Παιδικές Ψυχές* (σ.58) και *Σαν τα πουλιά* (σ.7):

Ψυχή λεβέντρα ας κλείσουμε

σε στήθια σαν άσπίδες,

Σε μας οι νέες ελπίδες

κι ο κλήρος μας λαμπρός.

*Μιά Νίκη με δαφνόκλαρα
στα χέρια μας προσμένει
κι η Δόξα αντρειωμένη.
Πάρτε φτερά κι εμπρός.*

Ιδιαίτερα, βαθιά πατριωτική συγκίνηση διέπει τα Ελληνόπουλα διαβάζοντας τα μεγάλα κατορθώματα των ηρώων της Πίνδου, μέσα από μεστούς και αρμονικούς στίχους του ποιήματος «Πίνδος» από τη συλλογή *Όμορφοι Κόσμοι* (σ.110):

*Των προγόνων βλαστοί, μ'ατσαλένια κορμιά
του πολέμου περνώντας τη φρίκη,
της καρδιάς μας τη φλόγα τη φέραμε μια
ως εκεί, που μας πρόσμενε ή Νίκη.*

*Με τη λόγχη χαράξαμε αδρό στα βουνά
τ' όνομά μας- γαλάζιο λουλούδι-,
να το πάρει ως στα πέρατα ο θρύλος ξανά,
στους λαούς να το κάνει τραγούδι.*

4.4.1.2 Πρότυπο επιμελούς μαθητή

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε από τον ποιητή για τη σωστή σχολική συμπεριφορά και επίδοση. Στη δεύτερη και τρίτη στροφή του ποιήματος «Το σχολείο μας προσμένει» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.38), ο Σπεράντσας προτρέπει τα παιδιά να προσέξουν στο μάθημα και να γίνουν άριστοι μαθητές:

*Για τη θέση μας όλοι
με χαρτιά και βιβλία.*

Κάθε μάθημα θέλει

προσοχή κι ησυχία.

Των δασκάλων τα λόγια

σαν χρυσάφι στη νιότη.

Πάμε τώρα κι ας βγούμε

στο σχολειό μας οι πρώτοι.

Η αξία της γνώσης είναι αναντικατάστατη και η μαγκούρα στην πρώτη και τέταρτη στροφή του ομώνυμου ποιήματος (*Παιδικές Ψυχές*, σ.14), προσωποποιημένη με ανθρώπινη λαλιά, προειδοποιεί το παιδί για τις συνέπειες, όταν δεν είναι συνεπής μαθητής:

Άνθρωπος αγράμματος,

ξύλο δίχως γνώση,

ξύλο που τ' αφίσανε

κι έχει πια σκεβρώσει.

Κι α δεν ξαίρω γράμματα,

κάποτε γνωρίζω,

σαν δεν είσαι φρόνιμος,

να σε συγυρίζω.

4.4.1.3 Πρότυπα αξιών

Στα πρότυπα αξιών έδωσε μεγάλη βαρύτητα ο Σπεράντσας και κατάφερε μέσα από αληθοφανείς ιστορίες και καθημερινές σκηνές, να «περάσει» στα παιδιά σημαντικές ανθρώπινες και κοινωνικές αξίες: τη θρησκευτικότητα, τη φυσιολατρία, τη φιλοζωία, την εργασία, την κοινοτική αλληλεγγύη και την φιλανθρωπία.

Ολόκληρος ο συναισθηματικός κόσμος του παιδιού περνά ανάμεσα σε αυτά τα ποιήματά του. Η αγάπη του παιδιού για τη θρησκεία ζωγραφίζεται στο ποίημα «Καντηλάκι» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.9):

Το μικρό μου το χεράκι

άναψε το καντηλάκι.

Πιάνω να γδυθώ.

Φέγγε, καντηλάκι τώρα,

να με βλέπη η Παναγίτσα,

για να κοιμηθῶ.

Στη συνέχεια, η αγνή και τρυφερή σχέση του παιδιού με τα φυτά και τα ζώα, κατηχεί τους μεγάλους και τους διδάσκει να σέβονται και να προστατεύουν το φυσικό περιβάλλον. Στην τρίτη και τέταρτη στροφή του ποιήματος «Στην ομορφιά της άνοιξης» αναδεικνύεται η παιχνιδιάρικη σχέση του παιδιού με τα στοιχεία της φύσης:

Τρεχάλα που θα κάνουμε στον κάμπο το δροσάτο.

Μπλούμ θο πηδούνε στα νερά κι οι βαθρακοί εκεί κάτω.

Τρεχάλα που θα κάνουμε. Τ' αγέρι αχούς θα παίρνει

και στα πουλιά, που κρύβονται στα φύλλα, θα τους φέρνει.

Κι άπ' τις φωνές μας τα πουλιά θα φτιάνουνε τραγούδια.

Κενώ στο ανάριο λίκνισμα των κλωναριών λουλούδια

λευκά στο κάθε ζέσκεπο θα πέφτουν κεφαλάκι,

τα γέλια μας θα κελαϊδούν σα γάργαρο νεράκι.

(Σαν τα πουλιά, σ.33)

Κατόπιν, με την αξία της εργασίας, ο ποιητής έχει στόχο να καλλιεργήσει τη συνεργασία, το συναίσθημα της ευθύνης και τη χαρά της δημιουργίας των μαθητών. Οι μαθητές αντλούν γνώσεις για συγκεκριμένα επαγγέλματα, ενώ ταυτόχρονα αποκτούν θετική στάση απέναντι στην αξία της εργασίας και γνωρίζουν το μόχθο των εργαζομένων.

Αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί ο τρύγος. Η ιεροτελεστία του τρύγου περιγράφεται μέσα σε λίγες σειρές με μεστό και παραστατικό τρόπο. Ο τρύγος ήταν και είναι μια σημαντική στιγμή κάθε οικογένειας και κοινωνίας. Ως λάτρης της ζωής της υπαίθρου, των ηθών και εθίμων, ο Σπεράντσας στο ποίημα «Καλή μουστιά» (*Όμορφοι Κόσμοι*, σ.73) αναφέρεται σε αυτό το λαϊκό πανηγύρι:

Μ' ένα γλυκό σκοπό στα χείλη,

παιδιά, τρυγάτε το σταφύλι,

που είν' όλοκόκκινη σαν φλόγα

η κάθε τραγανή του ρώγα.

Χαρά στ' άμπέλια, πανηγύρια,

κι άλλες χαρές στα πατητήρια.

Καλή μουστιά σου, βαρελάκι,

γλυκό να κάνεις το κρασάκι.

Ολοκληρώνοντας τη «φαρέτρα» των αξιών, ο ποιητής δεν θα μπορούσε να παραλείψει τις αξίες της αλληλεγγύης, του αλτρουισμού και της φιλανθρωπίας. Στο ποίημα «Από του σοφού το σακκί»

(*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.94), ο Σπεράντσα διδάσκει αρετές σε κάθε στροφή και ανάμεσά τους εξαίρει τη σημασία της φιλευσπλαχνίας και της ελεημοσύνης:

Βοηθάτε ο ένας τον άλλον

μ' αγάπη περισσή.

Διπλό θα είναι το κέρδος

και η δυσκολία μισή.

[...]

Στη δυστυχία λίγο ψωμί,

δύο ξύλα, λίγο ρύζι.

Όποιος χαρίζει στους φτωχούς,

στον Πλάστη μας δανείζει.

[...]

4.4.1.4 Αρνητικό πρότυπο

Στην παιδική λογοτεχνία οι μύθοι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, καθώς καλλιεργούν την παιδική φαντασία, προβληματίζουν πάνω σε σύγχρονα προβλήματα της ζωής και προβάλλουν αξίες και ιδανικά. Τα ποιήματα των συλλογών του Σπεράντσα είναι σχεδόν όμοια με τους αισώπειους μύθους ζώων στους οποίους τα ζώα παρουσιάζονται να κουβεντιάζουν, να σκέπτονται και να συμπεριφέρονται όπως οι άνθρωποι. Στα ποιήματα αυτά υπάρχει γέλιο, χαρά, αισιοδοξία αλλά και προβληματισμός. Είναι τα ποιήματα που κερδίζουν τα παιδιά με την ιλαρότητα και σαφήνεια, χωρίς στόμφο και ρητορισμούς. Παρουσιάζουν αρνητικά παραδείγματα συμπεριφοράς με σκοπό την αποφυγή από τους μαθητές και την αυτοπροστασία τους. Ως εκ τούτου, ο ποιητής προειδοποιεί τα παιδιά για τις συνέπειες της λαίμαργης κατσίκας του ομώνυμου ποιήματος:

Σ' ένα ξεροπήγαδο

φύτρωσε χορτάρι.

Μιά κατσίκα λαίμαργη

σκύβει να το πάρει.

Σα να μην της έφτανε

το λιβάδι ως πέρα,

με την πρασινάδα του,

πουβοσκει όλη μέρα.

Μα άξαφνα γκρεμίζεται

*στο πηγάδι κάτω **

κι άδικα παιδεύεται

ναβγει από τον πάτο.

Κι έτσι, εκεί πού γύρευε

και τα χόρτα εκείνα,

η κατσίκα η λαίμαργη

ψόφησε άπ' την πείνα.

(Παιδικές Ψυχές, σ.20)

Ταυτόχρονα, ο Σπεράντσας καταδικάζει την αλαζονεία και την περηφάνια του παγωνιού στις δύο πρώτες στροφές του ομώνυμου ποιήματος (*Παιδικές Ψυχές*, σ.21):

Κάποιο πλουμιστό παγώνι

την ουρά του καμαρώνει.

Και μιά κόττα του μιλεί

και του δίνει συμβουλή.

-Ο Θεός από τα ουράνια

δε βλογά την περηφάνεια.

Κι η μορφιά μπορεί κακό

να σου φέρει ζαφνικό.

4.4.1.5 Παιχνίδι

Το ελεύθερο παιχνίδι είναι συνάρτηση και προέκταση των μεταβατικών λειτουργιών: από ένα άμορφο υλικό όπως ένα κομμάτι λευκό χαρτί, το παιδί θα αρχίσει να δημιουργεί νέα πράγματα. Στο σημείο αυτό εκκολάπτεται η φαντασία (αυταπάτη) και η δημιουργική τους ικανότητα. Είναι ένας ενδιάμεσος χώρος ο οποίος αφορά την ικανότητα του Εγώ να επινοεί, να αντιλαμβάνεται ένα αντικείμενο και να οργανώνει μαζί του μια στοργική σχέση (Μπακιρτζόγλου, 2013). Πρόκειται για το χώρο στον οποίο ερείδεται η συμβολική σκέψη. Έχει αποδειχτεί ότι τα παιδιά έχουν μια ομαλότερη ψυχοσεξουαλική εξέλιξη όταν στα πρώτα χρόνια αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στο ελεύθερο παιχνίδι (Γαλανάκη, 2021).

Ο Σπεράντσας τονίζει την αξία του παιχνιδιού και προτρέπει στα παιδιά να παίζουν ελεύθερα στη φύση, όπως περιγράφεται στο ποίημα «Του παιχνιδιού η χαρά» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.58):

Ελάτε εδώ, να παίζουμε στο ελεύθερο τ' αγέρι.

Ζωή το φως μας φέρει

κι αγάπη στην καρδιά.

Τρεχάλα, τρέλες, πηδηχτό κι ο νους μας δίχως έννοια.

Με γέλια κρουσταλλένια

χαρήτε όλοι, παιδιά.

Επίσης, παρουσιάζεται και το ατομικό παιχνίδι με αντικείμενα ως βασική συνιστώσα της ανάπτυξης του παιδιού. Έτσι, η Μαριώ χτένισε με χάρη την κουκλίτσα της και κάθισαν οι δύο τους να παίξουν στη βεράντα, όπως φαίνεται στο ποίημα «Κούκλες»:

Την κουκλίτσα της με χάρη

μια που χτένισε η Μαριώ,

την επήρε με καμάρι

και καθίσανε κι οι δύο

όπως κάνουν πάντα,

στη μικρή βεράντα

Όσοι στη βεράντα δείτε

τόρα κούκλα και Μαριώ,

θ' απορείστε και θα πείτε:

«Απ' τις όμορφες τις δύο,

με μαλλιά όλο μπούκλα,

τάχα ποια ναι η κούκλα;»

Συμπερασματικά, ο Σπεράντσας δίνει μεγάλη βαρύτητα στα παραπάνω πρότυπα και στις αξίες, πιστεύοντας στην ηθική και συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, ώστε να βοηθήσει τους μαθητές να περάσουν από τα κατώτερα στάδια ηθικής ανάπτυξης στα ανώτερα, τα οποία οδηγούν το άτομο στην αυτόνομη ηθική σκέψη και πράξη. Στη συνέχεια, ακολουθούν τα αρνητικά παραδείγματα δοσμένα μέσα από τους μύθους. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι μύθοι υπάρχουν μόνο ως ξεχωριστή θεματική ενότητα στο *Όμορφοι Κόσμοι*, καθώς και διάσπαρτοι στη συλλογή *Παιδικές Ψυχές* («Λαίμαργη κασίκα», σ.20, «Το παγώνι», σ.21, «Σπαθί και αλέτρι», σ.55, «Άλογο και ποντικός», σ.56 & «Βελόνα και δαχτυλήθρα», σ.57).

Στη συνέχεια, όσον αφορά τις έμφυλες διαφορές, παρουσιάζεται διακριτός ο ρόλος των δύο φύλων. Συγκεκριμένα, αναδεικνύεται το πρότυπο του καλού και γενναίου στρατιώτη ως μελλοντικός στόχος των αγοριών, μιας και στη συνείδηση όλων είναι η πραγματοποίηση της μεγάλης ιδέας («Ο καβαλλάρης», *Σαν τα πουλιά*, σ.23). Αντίστοιχα, στα κορίτσια προβάλλεται η εικόνα της γυναίκας που ασχολείται με τις οικιακές εργασίες («Το κέντημα», *Παιδικές Ψυχές*, σ.24).

Κατόπιν, τελευταία θέση κατέχει το παιχνίδι ως μέσο ανάπτυξης του παιδιού. Μόλις σε τρία ποιήματα «Του παιχνιδιού η χαρά» (*Τραγουδιστής των παιδιών*, σ.58), «Κούκλες» (*Μικρές Φωνές*, σ.26) και «Χιονοπόλεμος» (*Μικρές Φωνές*, σ.69), το παιχνίδι ελάχιστα φαίνεται να ενδιαφέρει τον ποιητή και γενικότερα τους συγγραφείς ως παιδαγωγικό μέσο. Αντιθέτως, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι το παιχνίδι για το παιδί του σχολείου αποτελεί χάσιμο χρόνου, όπως παρουσιάζεται ξεκάθαρα στο ποίημα «Ο Κοκός και η Κική» (*Παιδικές Ψυχές*, σ.10). Αργότερα, οι παιδαγωγικές μεταρρυθμίσεις που έγιναν σε όλη την Ευρώπη, από τη δεκαετία του 1930 και μετά, έδωσαν στο παιχνίδι μεγάλη αξία και βαρύτητα (Πανταζής, 1997:32).

Τέλος, ο καλλιτέχνης Σπεράντσας φέρνει την εικαστική τέχνη και τη μουσική να υπηρετούν την εκπαίδευση. Η τέχνη λοιπόν, αντιμετωπίζεται ως εκπαιδευτικό εργαλείο που χρησιμοποιείται για την επίτευξη παιδαγωγικών στόχων και γνωσιακών δεξιοτήτων, με έμφαση στον αυθορμητισμό και στην έκφραση του συναισθηματικού κόσμου των παιδιών μέσα από ήχους, χρώματα, κινήσεις και εικόνες. Ειδικότερα, τα παιδιά μικρότερης ηλικίας μπορούν να αναπτύξουν τις μουσικοκινητικές τους δεξιότητες και να φτάσουν στη γνώση, απολαμβάνοντας αληθινά την όλη διαδικασία.

Συνοψίζοντας, οι παιδικές συλλογές του Σπεράντσα αναπαριστούν έναν κόσμο αγνό και συνάμα τόσο οικείο στα παιδιά, όπου οι αξίες και τα μηνύματα που προβάλλονται, συγκινούν και ευαισθητοποιούν κάθε ηλικία και φύλο. Ιδιαίτερα, τα παιδιά προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας έρχονται σε επαφή με τα στοιχεία της φύσης: τα λουλούδια, τα ζώα, τα δέντρα και τα βουνά. Διδάσκονται έμμεσα και απολαμβάνουν να τραγουδούν για την πατρίδα, την ελληνική ύπαιθρο, τα ελληνικά ήθη και έθιμα, καθώς και την παρουσία του Θεού στα πλάσματά του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΣΤΕΛΙΟΥ ΣΠΕΡΑΝΤΣΑ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΟΥΣ

5.1 Θεματολογική προσέγγιση των συλλογών

Ο Στέλιος Σπεράντσας δεν έγραψε, φυσικά, μόνο για παιδιά και ας βραβεύτηκε από το *Νουμάγια* αυτή του την επίδοση. Ως το 1956 έγραψε επτά ποιητικές συλλογές: *Ιάδες Αύραι*, *Συμφωνίες*,

Ψηφιδωτά, Όταν φεύγουν οι ώρες, Γαλάζιες Ρίμες, Ορφικός Λόγος και Λάλον Ύδωρ. Οι δύο πρώτες συλλογές του (*Ιάδες Αύραι και Συμφωνίες*) υπήρξαν σε ένα αντίτυπο στη Σμύρνη και, δυστυχώς, δεν έχουν διασωθεί (Πολιτάρχης, 1970 :77). Ως εκ τούτου, οι πέντε εξεταζόμενες ποιητικές συλλογές περιέχουν ποιήματα που φανερώνουν πως ο ποιητής συνδύαζε αρμονικά τη νοσταλγία και την αισιοδοξία της ζωής. Η ποίηση του Σπεράντσα για τους μεγάλους στηριζόταν στην πραγματικότητα της εποχής και αναφερόταν στα επίκαιρα γεγονότα χωρίς να “τρέφεται” από αυταπάτες. Ταυτόχρονα, ο ποιητής καλλιεργούσε την αγάπη για τον άνθρωπο, που τον γνώρισε και τον μελέτησε από τη νηπιακή του ηλικία (Πολιτάρχης, 1970: 75).

Αρχικά, εξετάζοντας τους τίτλους των συλλογών (*Ψηφιδωτά, Όταν φεύγουν οι ώρες, Γαλάζιες Ρίμες, Ορφικός Λόγος και Λάλον Ύδωρ*) αναδεικνύεται η σχέση του ποιητή με την αρχαιοελληνική και βυζαντινή παράδοση, την ιστορία και τον ελληνισμό, ενώ εντοπίζεται ήδη μία φιλοσοφική διάθεση ως προς το περιεχόμενο.

Στα *Ψηφιδωτά*, όψεις της ελληνικής ιστορίας, προερχόμενες από διάφορες φάσεις και περιόδους της, παρουσιάζονται στο ποιητικό έργο. Στην πέμπτη σελίδα της συλλογής, ο ποιητής εισάγει τον αναγνώστη στο ποίημα, με τους ακόλουθους στίχους:

*Αρχαίων Βυζαντινών ναών προσκυνητής, τη στράτα μου είχα πάρη
μαζεύοντας πετράδια οληνυχτίς
στη λάμψη που σκορπούσε το φεγγάρι.*

[...]

Τόσο ο τίτλος της συλλογής, όσο και το περιεχόμενο που παραπέμπει στα βυζαντινά ψηφιδωτά, αλλά και τις ψηφίδες της ιστορίας συνδέουν τον κλασικό αρχαίο πολιτισμό με την βυζαντινή δημόδη και λόγια παράδοση. Αξίζει να αναφερθεί ότι η παρούσα συλλογή, δεν είναι χωρισμένη σε ενότητες από τον ίδιο τον ποιητή, αλλά μπορούν να εντοπιστούν οι άξονες: ιστορία, μύθος/θύλος/παράδοση, θρησκευτικό αίσθημα, έρωτας και ο πόνος (από την απώλεια της γυναίκας του).

Στο ποίημα «Ο τραγουδιστής» (σελ.7), ο ποιητής χρησιμοποιώντας δημόδη γλώσσα, αλλά και λογοτύπους προερχόμενους από την δημόδη ιστορική παράδοση, εμπνέεται από το δημοτικό τραγούδι:

Στέλνει γραφή στο νιο τραγουδιστή Του Ρήγα η θυγατέρα:

- Έλα στην αγκαλιά μου απόψε τη ζέστη και φεύγεις πριν να φέξει η μέρα
Στον ίσκιο εκεί, που απλώνει η λεμονιά του κήπου στο παλάτι,
θα σμίξουμε τα χείλη κάτω απ' τα κλώνια και θα σου πω στ' αυτί σου κάτι
Χίλια τραγούδια θα σου πω γλυκά, χρυσέ μου, κι άλλα τόσα,
πώχουν φωλιάση μεσ' στο νου μου μυστικά και δεν το λέει ανθρώπου γλώσσα.

[...]

Παράλληλα, ο νεανικός έρωτας, το πάθος και η αγάπη δεσπόζουν στη συλλογή. Χαρακτηριστικά, ο έντονος ερωτισμός, μέσα από την περιγραφή του χορού της ελκυστικής γυναίκας που αναδεικνύεται μέσα από το ποίημα «Σαλώμη» (σ.37):

*Ολόγυμνη κοιτάζει στον καθρέφτη της τη σάρκα την υπέρλευκη και τρέμει
κι αργά τους πέπλους βάζει τους ανάλαφρους σαν άχνες, πούφεραν οι ανέμοι.*

Προχωρώντας στην ανάλυση της συλλογής, οι μύθοι και οι θρύλοι που είναι συνδεδεμένοι με την ελληνική ιστορία, εντοπίζονται σε όλη την ποιητική συλλογή. Στην πρώτη και τέταρτη στροφή του ποιήματος «Σαν παραμύθι» (σ.11) παρουσιάζεται το μυθικό τέρας η Λάμια να κατασπαράζει τον Ρήγα:

Μούπε η Μάγισσα:

-Μια Λάμια έναν καιρό,

Το μαντήλι της να πάρη απ' το παλάτι,

Που της τάρπαξε διαβαίνοντας με τάτι Κάποιος Ρήγας, που την έβαλε στο μάτι[...]

Μπρος στη σάλα στέκει πάλι και μιλεί:

*-Λένε ο Ρήγας πως της πήρε το φιλί Μα τον άρπαξεν η στρίγκλα απ' το κεφάλι
Και τα μάτια με τα
νύχια του έχει βγάλη*

Και τον πήρε κι από δω πηγαίνουν κι' άλλοι.

Κατόπιν, ο Σπεράντσας επαναφέρει στο προσκήνιο της ποίησης του ιστορικά γεγονότα που έχουν χαραχτεί στην ελληνική μνήμη. Οραματίζεται λοιπόν την επανάκτηση της Κωνσταντινούπολης μέσα από το ποίημα «Όραμα» (σ.44):

*Πήγα στις Πόλης τα χαλάσματα,
Κάτι να δω σαν θρυλικό κι εγώ ένα δείλι.
Τα σκαλοπάτια, που χορτάρισαν,
Κατέβηκα και πέρασα μια γκρέμια πύλη.
Κι η γκρέμια πύλη πάλι μ' έβγαλε
Σε μια στοά ψηφιδωτή και σ' ένα δρόμο.*

*Γύρω ησυχία κι αφιγκραζόμουν
Μόνο τον ήχο της καρδιάς μου και τον τρόμο.*

[...]

Στη συνέχεια, η βαθιά θρησκευτικότητα του ποιητή αναδεικνύεται ως θεματικός άξονας και οδηγεί σε μία φιλοσοφική διάθεση θρησκευτικών θεμάτων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει το ποίημα «Τοτραγούδι του Σατάν» (σελ.45):

Από το φως γκρεμίστηκα στα σκότη.Μα βγάζω τέτοια εικόνα από το νου.

*Δε θέλω τη ζωή την πρώτη *
Θέλω να σβύσουνε και τάστρα τουρανού.
Εγώ σκορπάω αινίγματα κι ερωτηματικά
Στο δρόμο του σοφού με τη βλαστημιά,
Ως που να σωρειαστούν συντρίμια,
Και του σοφού μια μέρα τα συλλογικά.*

Σοφέ, μη σκάφτης να πιτύχης Με την αλήθεια θησαυρό της τύχης.

Στης γης πάλι τα βύθια

Θαύρης εμένα σκάφτοντας, δε θαύρης φως και αλήθεια.

[...]

Τέλος, το 1911 ο ποιητής ξαναγύρνα στη Σμύρνη γεμάτος ελπίδες και όνειρα. Αναπάντεχη συμφορά τον χτυπά: ο θάνατος της γυναίκας του. Τα πυκνά πέπλα της θλίψης σκεπάζουν την ψυχή του Σπεράντσα και το λυπημένο πνεύμα του ξεσπά σε μια σειρά τραγουδιών: τους πένθιμους σκοπούς που δημοσιεύονται στο περιοδικό της Σμύρνης *Κόσμος*. Έτσι, τα πένθιμα αυτά τραγούδια δοσμένα μέσα από 31 τετράστιχα, συνετέθησαν μέσα από το πνεύμα του πόνου, του δημιουργικού πόνου. Στους πένθιμους σκοπούς, ο ποιητής φανερώνει το πάθος της λύπης του το τόσο βαθύ, το τόσο θεϊκό και συγχρόνως τόσο ανθρώπινο. Παρότι, ανθρωπίνως δεν μπορεί να ξαναζωντανέψει την αγαπημένη του, την ανασταίνει, ωστόσο σαν θεός στον παράδεισο της τέχνης του (σ.48):

Περασμένα μεσάνυχτα ποιος θρηνούσε, ωιμένα;

Τα κονίσματα πλάι μου με κοιτούσαν θλιμμένα.

Στου μεγάλου καθρέφτη μα κάποιος ίσκιος ξεκίνησε θολωμένος και εστάθη.

Και τριγύρω μου απλώθηκε

λιβανιών μια πλημμύρα

συμφορά μου και μούπνιζε

της πνοής σου τα μύρα.

στα παράξενα βάθη

Περασμένα μεσάνυχτα, στου καημού μου την έννοια

ποιος σου χάρισε, αγάπη μου, δυό φτερά βελουδένια;

[...]

Η επόμενη συλλογή που φέρει τον τίτλο *Όταν φεύγουν οι ώρες* αποτελείται από 35 ποιήματα και είναι χωρισμένη στις υποενότητες: *Οι ώρες που περνούν, Με της φλογέρας το σκοπό, Οι γέροι,*

Ελλάδα, Ελλάδα και Κάτω απ' της νύχτας τα φτερά. Ο τίτλος της συλλογής εισάγει σε ένα φιλοσοφικό πλαίσιο, παραπέμποντας στην σχέση του ανθρώπου με το χρόνο. Αντίστοιχα, οι θεματικοί άξονες της συλλογής αυτής είναι οι εξής: η Ελλάδα και η ιστορία της, η δημόδης παράδοση, η φύση αλλά και ο άνθρωπος και οι σχέσεις του με τον συνάνθρωπο και το θείο.

Αρχικά, στο πρώτο ποίημα της συλλογής με τίτλο «ο Πόλεμος» (σελ.6), ο ποιητής με υψηλό λυρικό παλμό και ανθρωπιστική και αντιπολεμική διάθεση, επιζητεί στο θεό να γίνει ο ίδιος ανθός για να μην φάει από το σιτάρι που βγαίνει από τους σκοτωμένους ανθρώπους:

[...]

Κ η γη, που το αίμα τους πίνει κ' αφήνει την άχνα

και νιώθει τα νύχια του πόνου στα σπλάχνα,

μια πράσινη σκέπη σε λίγο θα πάρει,

στους άλλους που ζουν-καλωσύνη!-

να δώσει το στάρι.

Ω θεία πνοή, που στο κρίνο

περνάς ασπασμός των αυγούλα ζανθός

συ κάνε να γίνω

λιγότερον άνθρωπος, πιότερο ανθός.

[...]

Παρόμοια, στο φυσιολατρικό ποίημα «Στο πάρκο εχιόνισε» (σελ.7) μέσα από τη λευκότητα του χιονιού, έρχεται υποβλητικά το σάβανο του θανάτου:

Στο πάρκο απόψε χιόνισε. Των δέντρων όλων άσπρισαν

τα κλώνια από το βάρος λυγισμένα.

Το πάρκο τώρα είναι ναός • μια θλίψη εντός του

ακούμπησε

τα δέντρα του αγέλοι σκυφοί με τα φτερά απλωμένα.

Τη λιτανεία την άφωνη, κρυμμένος μεσ' στα σύννεφα,

κοιτάζει ο ουρανός κ' χαμηλώνει.

Κάπου ένα δάκρυ απ' τα κλαδιά σταλάζει στα ξερόφυλλα,

που λες και τα πιο κίτρινα θαμμένα είναι στο χιόνι.

[...]

Στην ίδια κατηγορία των ποιημάτων με θεματική τον άνθρωπο, εντάσσονται και τα ποιήματα που περιγράφουν στιγμές από την καθημερινότητα του ανθρώπου, όπως για παράδειγμα το ποίημα «Το σκολείο» (σελ.9). Στο ποίημα αυτό, ο Σπεράντσας τονίζει την ελεύθερη ζωή που πρέπει να ζουν τα παιδιά, σαν εκείνη των πουλιών μέσα στα δάση. Η φύση κάνει ακόμη πιο αισθητή την παρουσία της, όταν ένα μικρό πουλί, έρχεται στην αυλή έξωθεν της σχολικής τάξης:

[...]

Κ' ένας τρελός κορυδαλλός απ' του πλατάνου του παλιού

τα κλώνια φτερουγίζει.

Όμως του κακού εκάθισε στο παραθύρι του σκολειού

κ' ένα ρυθμό σφυρίζει.

Του κακού να βοηθήσουνε στο τραγουδάκι το γλυκό

ταγνά παιδάκια τώρα.

Όλη η ζωή αλυσσόδετη σ'ένα θρανίο παλαικό

κι' ατέλειωτη είναι η ώρα.

[...]

Στη συνέχεια, οι *Γέροι* (σελ.73) αποτελούν το μεγαλύτερο ποίημα της συλλογής στο οποίο ο Σπεράντσας με απλό τρόπο, αλλά και με την μελαγχολία των περασμένων αιώνων, αναφέρεται στα γηρατειά:

[...]

*Τώρα κάτασπρα τα μαλλιά
μας στεφανώνουν το κεφάλι.
Πώς ήθελα για να σε ιδώ
με ζέπλεχτες πλεξίδες πάλι,
Σαν τότε που ήσουν στο σκολειό
μικρή και χαμηλοβλεπούσα
Κι ας κοιτούσα να περνάς,
χωρίς να νιώθω αν σ' αγαπούσα.*

[...]

Έπειτα, ο Σπεράντσας *Με της φλογέρας το σκοπό* έδωσε δείγματα της δημοτικής ποίησης, ακολουθώντας το μέτρο και τη θεματική των δημοτικών τραγουδιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα «Λιανοτράγουδα» (σελ.69) στα οποία ο ποιητής ακολουθεί το υπόδειγμα των λαϊκών διστίχων:

*Με χίλια δυό σε μοίραναν οι τριμερούσες Μοίρες •
μόνο καρδιά δε σούδωκαν και τη δική μου πήρες.
Τους σκλάβους σέρνουν στη σκλαβιά με σίδερα οι κουρσάροι •
μα συ σκλαβώνεις τις καρδιές με των ματιών τη χάρη.
Βασίλισσας κορμостаσιά • τα λόγια σου τραγούδια •
κι όταν περνάς σαν άνοιξη, γεμίζει η γης λουλούδια.*

[...]

Το τελευταίο μέρος της συλλογής τιτλοφορείται *Ελλάδα, Ελλάδα!* (σελ.59) και αποτελείται από 12 αλληλένδετα ποιήματα, αφιερωμένα όλα στην πατρίδα. Παρότι δεν είναι απαλλαγμένα από πομπώδεις ρητορικές φράσεις, διακατέχονται από βαθύ λυρισμό και θα μπορούσαν να αποτελέσουν ύμνο στην Ελλάδα:

*Η Μοίρα η μάντισσα, η σοφή,
που τα ψηφιά εμελέτησε σε ολόχρυση γραφή
και μάντεψε σε σένα
τη; Τέχνης την ασύγκριτη τη γέννα,
η Μοίρα εκείνη επρόσταζε τη φύση,
στους κόρφους σου το μάρμαρο το πιο λευκό νανθίσει.*

*Και τουρανού ο ζανθός αρματηλάτης
την άσπρη σαν αντίκρυσε την άνθηση μια μέρα,
χαμήλωσε και φίλησε την ομορφιά της
σκορπώντας τα απολλώνεια τραγούδια στον αέρα.*

*Σωρός τότε τα θάματα των αγαλμάτων
-μαρμαρωμένα ονειράτα μεσ' στους ναους-
και να που η σμίλη κατεβάζει τους θεούς
στα χώματά σου, ώ γη των αθανάτων.
Και να το Πνεύμα φτερωμένο στην ωδή.*

*Κάθε στροφή κι' από τον ήλιο μια λαμπράδα.
Κι' ο στίχος, που κυκλώθηκε στις δάφνης το κλαδί.
στα πέρατα αντιλάλησε του κόσμου «Ελλάδα, Ελλάδα!».*

Κατόπιν, το 1947 κυκλοφορούν οι *Γαλάζιες Ρίμες* με σχέδια των Κ. Παρθένη, Α. Γερασιώτη, Δ. Πελεκάση και Β. Γερμενή. Η συλλογή αυτή περιλαμβάνει ποιήματα διαφόρων τάσεων, όλα

εμπνευσμένα από την ελληνική πραγματικότητα. Ως εκ τούτου, τα θέματα του ποιητή είναι φυσιολατρικά, αρχαιολογικά, πατριωτικά, ενώ ο πόνος και η αγάπη δίνουν στον Σπεράντσα την δυνατότητα να δημιουργήσει μια επιβλητική, μουσική, ποιητική ατμόσφαιρα. Αξίζει να επισημανθεί ότι η βαθιά λύπη και ο πόνος της απώλειας που δέσποζε στους *Πένθιμους Σκοπούς των Ψηφιδωτών*, δίνουν τη θέση τους στην πίστη, στην εγκαρτέρηση και στο θάρρος που διαποτίζουν τις *Γαλάζιες Ρίμες*.

Ο τίτλος της παρούσας συλλογής έχει άμεση σύνδεση με την Ελλάδα και γενικότερα τον ελληνισμό και την ιστορία του. Αφενός η λέξη «γαλάζιες» παραπέμπει στο γαλάζιο της ελληνικής σημαίας, θάλασσας και ουρανού και, αφετέρου, η λέξη «ρίμες» παραπέμπει στη δημόδη ελληνική παράδοση, η οποία αναδεικνύεται για πρώτη φορά, κατά την περίοδο συγγραφής του έργου.

Η παρούσα συλλογή, χωρίζεται από τον ίδιο τον ποιητή σε υποενότητες, οι οποίες δεν είναι τυχαίες, αλλά ενισχύουν και νοηματοδοτούν τα ίδια τα ποιήματα. Οι τίτλοι που ο ποιητής επέλεξε είναι: *Σφραγιδόλιθοι*, *Ψηφιδωτά*, *Οδυσσέως όνειρος* (ένα εκτενές ποίημα που συνδυάζει αρχαία και βυζαντινή παράδοση) και *Δαφνόφυλλα*. Τα ποιήματα της συλλογής είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ελληνική ιστορία, ξεκινώντας από την αρχαιότητα και την εποχή του Ομήρου και φτάνοντας στην Ελληνική Επανάσταση του 1821.

Ένα από τα ποιήματα που παραπέμπει στην κλασική αρχαιοελληνική παράδοση και έχει ως θεματικό του άξονα τόσο την τέχνη, όσο και την ιστορία φέρει τον τίτλο «Φειδίας» (σελ.4). Ενδεικτικά, παρατίθενται ορισμένοι στίχοι από το ποίημα:

*Τη σμίλη με την έμπνευση και με τον πλούσιο στοχασμό τον νου καθώς κινούσες,
από χρυσό κι ελέφαντα τον Δία τον Ολύμπιο γιγάντιο πελεκούσες.*

[...]

Στους παραπάνω στίχους, ο ποιητής επιχειρεί αριστοτεχνικά να συνδέσει την τέχνη και τον στοχασμό. Η τέχνη αποσυνδέεται από την σωματική εξάσκηση/τεχνική και συνδέεται με ανώτερες διανοητικές λειτουργίες.

Μία ακόμη θεματική, εκτός από την τέχνη, που εντοπίζεται στην παρούσα συλλογή είναι η φύση, που παρουσιάζεται μέσα από τα φυσικά φαινόμενα και τοπία, τα φυτά, τα δέντρα και τα ζώα.

Πολλά ποιήματα έχουν ως θέμα την εναλλαγή των εποχών, συγκεκριμένα δέντρα ή φυτά αλλά και εικόνες παρμένες από τη φύση που ζωντανεύουν από το γλαφυρό λόγο του ποιητή. Οι παρακάτω στίχοι, όπως και πολλά από τα ποιήματα του ποιητή με θεματικό άξονα τη φύση, παραπέμπουν σε πίνακες με ζωντανές εικόνες. Ενδεικτικά, το ποίημα «Την είδα που ξεκίνησε» (σελ.16) αναφέρεται στην άνοιξη:

Καλοδεχόμενη ομορφιά, προχτές με την ανατολήτην είδα που ξεκίνησε την Άνοιξη από πέρα

[...]

*παίζει τ' αγέρι με το φως. Και κάτω απ' την αμυγδαλιά παίζει η παιδούλα και γελά με τ' άσπρα
πεταλούδια.*

Στη συνέχεια, η έμπνευση του ποιητή προέρχεται από νωπές μνήμες. Η νοσταλγία του ναυαγού-νοσταλγία του ξεριζωμένου Μικρασιάτη- για τη γενέτειρα του, παραβλέπει τα πλούτη και τα κάλλη της μαγεύτρας Καλυψώς, όπως περιγράφεται στο ομώνυμο ποίημα (σελ.31):

Μικρός της ξενιτειάς τον δρόμο αν πήρα,

δεν έχει την καρδιά ο καιρός γυρίσει.

Διψώ την κρυσταλλένια μας βρύση

στου περβολιού μας, που έπαιζα τα μύρα.

Αλύγιστη η ψυχή μου σαν τη μοίρα

κι' ορθώνεται ψηλά σαν κυπαρίσι.

Τα μάγια αποζητά να μου χαρίση

του κάκου της αγάπη σου η πλημμύρα.

Το νιώθω, Καλυψώ, που είσαι μαγεύτρα.

Μα πιο γλυκά με σπρώχνει η ταξιδεύτρα

λαχτάρα στου σπιτιού μας το έρμο τζάκι.

Κι' αν μέλλεται μου κύματα ως απάνω

μακριά να με κρατούν, απ' το νησάκι

καπνό να ισούν μονάχα κι ας πεθάνω.

Ο Έλληνας είναι πάντα ένας Οδυσσέας που νοσταλγεί τον δικό του τόπο, την πατρίδα του. Ο Σπεράντσας εδώ νοσταλγεί τη αλησμόνητη Σμύρνη και μέσω της ποιητικής του τέχνης τη ζωντανεύει. Ο πόνος των χαμένων πατρίδων είναι δυσβάσταχτος πόνος.

Ωστόσο, «πάντα ο χρόνος πραΰνει τον πόνο», όπως τόσο παραστατικά φαίνεται στο ποίημα του «Ο πόνος» (σελ.34):

Μόνος δεν είσαι στοχάσου.

Όσο μέγα κι' αφάνταστο

κι' αν φυτρώνη τ' αγκάθι του πόνου

στην καρδιά σου,

μα είναι κι άλλοι, που σκύβουν στη θλίψη.

Δυνατός μπρος στον πόνο κι' αλύγιστος νάσαι

και γλυκά τις λαμπρότερες μέρες

στις θλιμμένες σου μάθε στιγμές να θυμάσαι.

Πάντα ο πόνος πραΰνει τον πόνο

θα σου πη και ο σοφός:

Κάποια θλίψη μπορεί να βαστάξει μιαν νύχτα.

Θα ξανάρθη όμως πάλι η χαρά

το πρωί με το φως.

Να σου γίνη μια πίστη,

πώς στον πόνο ομορφαίνει η ζωή.

Κι' αυτό, ξαίρε, θα γίνεται αιώνια.

Του τρανού μεγαλείου της κι η φύση

ένα μέρος χρωστά

στον χειμώνα τις θύελλες, στα χιόνια.

Παρόμοια, το *Οδυσσέως όνειρος* (σελ.69) είναι μια συνθετική ποιητική δημιουργία που την χαρακτηρίζει η λεπτή τεχνική και μια περιγραφική διάθεση, όπου τα πρόσωπα αποκτούν αληθινή συμβολικότητα (Γκοσιόπουλος, 1951: 177). Η λαχτάρα της επιστροφής του πολυταξιδεμένου Οδυσσέα στο σπιτικό του φανερώνεται μέσα από το όνειρο του και γίνεται πραγματικότητα η επιθυμία του ήρωα στις τελευταίες στροφές:

Σκύβει, φιλάει τη γη. αι, δακρυσμένος

καθώς ξανά σηκώνει το κεφάλι,

ζάφνου του Δία την Κόρη

μπροστά του βλέπει ορθή, να τον κοιτάζει

γλυκά με τα γαλάζια της τα μάτια,

κρατώντας την ασπίδα και το δόρυ.

Τέλος, πολλά από τα ποιήματα της τελευταίας ενότητας της συλλογής (με τίτλο *Δαφνόφυλλα* που παραπέμπει στον ηρωισμό) εξυμνούν τα ηρωικά κατορθώματα των Ελλήνων στο πεδίο των μαχών, από την αρχαιότητα («Σάλπισμα»), έως τη σύγχρονη νεοελληνική ιστορία («Πίνδος»). Οι παρακάτω στίχοι προέρχονται από το ποίημα «Πίνδος» (σελ.81):

[...]

Με τη λόγχη χαράξαμε αδρό στα βουνάτ' όνομα μας γαλάζιο λουλούδι,

να το πάρει ως τα πέρατα ο θρύλος ξανά, στους λαούς να το κάνει τραγούδι

[...]

Η τέταρτη συλλογή που πρόκειται να μελετηθεί ονομάζεται *Ορφικός Λόγος* και διακρίνεται στις υποενότητες: *Στάχια*, *Κλήματα* και *Ρόδα*. Ταυτόχρονα, ο τίτλος της συλλογής παραπέμπει στην

αρχαία παράδοση, και συγκεκριμένα στα ορφικά μυστήρια, συνδέοντας το έργο με μία φιλοσοφική και θρησκευτική παράδοση, με επίκεντρο τη φύση.

Έπειτα, η επιλογή των τίτλων των υποενοτήτων είναι άκρως συμβολιστική, καθώς έχουν επιλεγθεί φυτά συνδεδεμένα με τα αρχαία μυστήρια, όπως τα στάχια και τα κλήματα, αλλά και τον αποκρυφισμό, όπως τα ρόδα. Το πρώτο τμήμα της συλλογής έχει έντονα αρχαιοελληνικό χαρακτήρα, με αναφορές στην αρχαιοελληνική ιστορία, θρησκεία, μυθολογία και πολιτισμό. Τα δύο επόμενα τμήματα, συνδυάζουν θεματικούς άξονες όπως η φύση, η σύγχρονη ελληνική ιστορία, ο έρωτας, τα έθιμα και η σχέση του ανθρώπου με το θείο.

Απέραντη θρησκευτική έξαρση αναδύεται από το ποίημα «Δέηση» (σελ.17). Μέσα στο βαθύ νόημα της Υπερούσιας Δύναμης βυθίζει τη σκέψη του ο ποιητής και ζητά το θείο σπινθήρα της, υψώνοντας την ικεσία για την αγάπη και την ειρηνική αναδημιουργία:

Προς Σε, Υπερούσια Δύναμη,

νικώντας τη χυδαία βοή του πλήθους, που αλαλάζει,

τούτη τη δέηση ψηλώνω κυπαρίσσι.

Τα χέρια μου, λευκά σαν το χαλάζι,

τ'απλώνω, ν'απιθ'ωσης μια φωτιά,

τη θεία φωτιά, που γλόγγες μες στις φούχτες μου

τρανές ας αναδώση κι' ακατάλυτες,

του κόσμου την καρδιά μ' αποκοτιά,

σαν σε καμίνι μέταλλο σκληρό,

να λειώσω

κι' αμόλυντη, καθάριαα έναν καιρό

στον άνθρωπο ξανά να τήνε δώσω.

Έπειτα, το πολύστιχο ποίημα «Μυστικός Δείπνος» (σελ.60) αποτελεί ένα μεγαλόπνευστο είδος μπαλλάντας, για την τελευταία σελίδα της ζωής του Θεανθρώπου (Σολομωνίδης, 1953:31). Οι

στίχοι του ποιητή «σφυροκοπούν» το ρυθμό της αγωνίας και τη λαχτάρα του προδότη, που φεύγει κατατρεγμένος από την αιώνια φωνή της συνείδησης:

*Κι' έξω, στα σκότη της νυχτιάς, τρεμάμενος,
καταραμένος,
την ώρα αυτή την ίδια,
τρικλίζει ακόμα ο Ιούδας παγωμένος.
Κι' αγκομαχώντας, ζώνεται τα φίδια,
ξεσκίζοντας τ' αυτιά του, γιατί ο λόγος,
ο λόγος του Άκακου
στροφογυρίζει ακόμα μέσα σαν ξερόφυλλο,
που το σαρώνουν ξεροβόρια.
-Δικός μου εσύ και στέκεις τόσο χώρια...*

Στην ενότητα «Ρόδα» απαντώνται ποιήματα με θέμα τον έρωτα. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται το ποίημα «Τ' όνομα σου» (σελ.77):

*[...]
Τ' όνομα σου πάντα λέω, για να σε νιώθω,
τ' όνομα σου, που σαν άφαντη μια βρύση
του κορμιού σου όλη τη σάρκα έχει ποτίσει.*

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα ποιήματα του με θέμα τα ελληνικά έθιμα, τα οποία συνδέουν την αρχαία με τη λαϊκή ελληνική παράδοση. Στο ποίημα με τίτλο «Σπίτι Ελληνικό» οΣπεράντσας αναφέρει:

*[...]
Μυρίζει μοσκολίβανο το αρχαίο εικονοστάσι.
Σβησμένο το καντήλι σου και ποιος θα το ξεχάσει;*

[...]

Φυσικά, από την συλλογή δε λείπει η θεματική του θανάτου και της απώλειας, η οποία μπορεί να εντοπιστεί στο ποίημα «Παπαφλέσσας» (σελ.100) στο οποίο ο χάρος έρχεται σαν φίλος και παίρνει τον ήρωα:

[...]

Κι ας έρθει ο χάρος, χορευτής κι αυτός με το μαντήλι του, μπροστά να μπη με φλογερή καρδιά, για να τα πήτε,

ο Χάρος που σε γλίτωσε μια μέρα απ' την αράπικησκληριά, κι απάνω στο χορό μαζί να πήτε.

Κατόπιν, ισάξια με την «Πίνδο», που βράβεψε η Ακαδημία Αθηνών, είναι και τα δύο ποιήματα «1940» (σελ.105) και «28 Οκτωβρίου» (σελ.106) που διαπνέονται από έντονο πατριωτικό παλμό (Σολομωνίδης, 1953:32). Ψυχική αβρότητα και γαλήνη αποπνέει το ποίημα «Λάμπρος Πορφύρας» (σελ.103):

Αιώνια το τραγούδι σου το διάφανο,

το μαλακό, σαν δέηση θα είναι του πόνου, αιώνια,

τραγουδιστή, που μιλήσαν μες στην καρδιά σου αηδόνια.

[...]

Γενικότερα, τα ποιήματα αυτής της συλλογής διαπνέονται από την ελληνική διάθεση και τον ακραιφνή ελληνικό παλμό που μας αποδίδουν τις μορφές της ελληνικής φύσης και του ελληνικού περιβάλλοντος. Ακόμη, η συλλογή περιέχει δοξαστικά τραγούδια, ύμνους για τις θυσίες και τους ηρωισμούς της αιώνιας και τωρινής Ελλάδας. Οι στίχοι του Σπεράντσα «*υψώνουν την ικεσία για την Αγάπη και την ειρηνική αναδημιουργία, έχουν αισθητική δύναμη και κάνουν τον άνθρωπο να είναι περήφανος, γιατί είναι Έλληνας. Παντού είναι διάφανο το ελληνικό φως*» (Σοφρά, χ.χ.:52-53).

Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα «Αττικές Στροφές» (σελ.75):

Δεν είναι ζέχωρη από με της γης αυτής η ουσία.

Στέκω στο φως της κι άσωστα αναπνέω αθανασία.

*Έκσταση κι οίστρος τέτοιο φως στην αττική ημέρα,
που όλα τα κάνει ολόζανθη αρμονία ως πέρα.*

[...]

Η πέμπτη και τελευταία συλλογή με τίτλο *Λάλον Ύδωρ* προδιαθέτει τον αναγνώστη για μια περιπλάνηση στο χώρο και στο χρόνο του πιο ωραίου ποιητικού ταξιδιού: στον αρχαίο, το σύγχρονο και το σημερινό (Σοφρά, χ.χ.:55). Ο Σπεράντσας βρίσκεται στην πιο ώριμη περίοδο της δημιουργίας του και ο Ανδρέας Καραντώνης στη *Νέα Εστία* (15 Φεβρουαρίου 1960) σημειώνει χαρακτηριστικά: «Ποικίλα είναι τα θέματα της καινούργιας του συλλογής: συναισθήματα, νοσταλγικά, πνευματικά... Πολλές αναμνήσεις από τη Μικρασία αυλακώνουν μελαγχολικά την ποίηση αυτή! Άλλα ποιήματα είναι εμπνευσμένα από την πρόσφατη ιστορία μας, από την 28 Οκτωβρίου, από την μάχη της Κρήτης, άλλα αντιλαλούν την παλαιότερη ιστορία μας, τις Θερμοπύλες, το Μεσολόγγι, άλλα έρχονται από τη Βίβλο... Μα και η φύση συνταιριασμένη λυρικά μ' έναν ευγενικό και ρομαντικό ερωτισμό...».

Αξίζει να σημειωθεί ότι η παρούσα συλλογή δεν δομείται σε διακριτά κεφάλαια και οι θεματικοί άξονες της περιλαμβάνουν την ιστορία της Ελλάδας, με ιδιαίτερη έμφαση στην Μικρά Ασία και τη Μικρασιατική καταστροφή, τη φύση, την δημόδη παράδοση και την ελληνική γεωγραφία. Ακόμη, ο ηρωισμός αποτελεί μία θεματική που διαπνέει την ποιητική συλλογή, με αναφορά σε διάφορες ιστορικές περιστάσεις.

Αρχικά, το πρώτο ποίημα της συλλογής, το οποίο ονομάζεται «Δελφικό»(σελ.7), το αρχαίο πνεύμα σμίγει με το χριστιανικό σε μια πετυχημένη σύζευξη κάτω από τον επιβλητικό ουρανό των Δελφών:

[...]

Ω Φοίβε, κάμε ασύλληπτα το φως σου όσα φωτίζει

στον χώρο τον ελληνικό!

Ρυθμός αιθέριος γίνεται στα κρίνα, στο άρωμα των

και φέρνει ονειροπόλημα στο νου προφητικό,

που αγγίζει ακόμα πιο βαθιά το νόημα των πραγμάτων.

Ω, πως στη θέα σου δείχνεσαι φεγγόβολη

πηγή της αρμονίας πολύκρουνη,

που η φαντασία ειδωλολάτρισσα...

[...]

Στη συνέχεια, το αίσθημα της αγάπης για την πατρίδα του τη Σμύρνη, κυριαρχεί και κατασταλάζει σε πικρό παράπονο. Μοιάζει σαν να μην συμφιλιώνεται ο ποιητής με την τραγική μοίρα της γενέτειράς του. Στο ποίημα «Σμύρνη» (σελ.11) δεν υπάρχει τίποτα κραυγαλέο κι όταν ταυτίζεται με το πνεύμα του πατριώτη και του πολεμιστή και όταν γίνεται λυγμός και παράπονο:

Ανάξιοι και κατάρατοι όσοι αφήνουν

τα φρένα τους η λήθη να παγώση

για τους ιερούς βωμούς σου, που προσμένουν

ευάγγελο ένα μήνυμα, πατρίδα.

[...]

Δε σ' έκλεψα. Το μίσος μου γι' ανθρώπους

αλλόκοτους, που ελέγονταν Μεγάλοι

κι ανάλητοι σε κοίταζαν μακρόθε

στα νύχια του Κακού να λαχταρίζης,

μου στέρεψε και το αίμα και το δάκρυ.

[...]

Κατόπιν, στο ποίημα «Βασιλεύουσα» (σελ.22) ο ποιητής στέκεται «εκστατικός» μπροστά σε εκείνον τον πολιτισμό που αποτελεί συνέχεια με τον αρχαίο. Βλέπει το Βυζάντιο ως μεταίχμιο του αρχαίου και νεότερου ελληνισμού. Η ελληνική φυλή δεν «γέρασε» με την άλωση της Πόλης, αντίθετα έβλεπε παντού τον ήλιο να φωτίζει, τους αρχαίους και τους νέους δρόμους:

[...]

*Κοιτάζω εκστατικός. Κι αναρωτιέμαι,
ω νύχτα απόψε θεία, ονειροπλάστρα:
«Κυράδες νάναι αυτές, όπου σαλεύουν,
ή Αυγούστες τάχα πάνω εκεί στα κάστρα;
Μην είναι που περνούν Βουλγαροκτόνοι,
πελώριοι σ'αρετή, σε κλήη θριάμβων,
ή Ηράκλειοι, Κομνηνοί, Παλαιολόγοι;
Δικέφαλοι αετοί μην ατσαλένιες
τεντώσανε φτερούγες κι εποπτεύουν
τη Θράκη λες εδώθε κι απ' την άλλη
τον Πόντον την Ασία;».*

[...]

Κατά τον ποιητή, ο αγώνας του ανθρώπου δεν πεθαίνει. Έτσι, το Μεσολόγγι στο ομώνυμο ποίημα (σελ.53) με την αυτοθυσία του έρχεται σαν συνέχεια των Θερμοπυλών:

*Στης αγωνίας την ώρα, σκιές ανθρώπων
βαδίζοντας προς τ' άχραντα μυστήρια,
της άνοιξης ως γελάε τ' ανθοβόλι,
σημάδευαν το δρόμο της θυσίας
αμίλητες, ω θεία του θρύλου πόλη.*

[...]

Επιπλέον, από τη συλλογή δεν λείπει και η θεματική του έρωτα αλλά και της γυναίκας, όπως εκδηλώνεται στο ποίημα «Υπνοφαντασία» (σελ.81):

*Απόψε στ' όνειρο μου ήρθες πάλι,
σαν τότε, με το φόρεμα του γάμου κι ακούμπησες τ' ολόμορφο κεφάλι*

πα στην καρδιά μου.

Τέλος, το «λάλον ύδωρ» λαμβάνει υπόσταση και γίνεται το υλικό εκείνο το οποίο συνδέει εποχές, καλλιτεχνικά είδη και πολιτισμούς. Κάπως έτσι λειτουργεί ως ο συνδετικός κρίκος των ποιημάτων της συλλογής, τα οποία δεν έχουν την συνήθη για τον ποιητή δομή, βασισμένη σε ενότητες. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι θεματικές (φύση, ηρωισμός, ιστορία, θρησκεία) δεν επικρατούν σε συγκεκριμένα ποιήματα, αλλά συχνά συνυπάρχουν στο ίδιο ποιητικό υλικό.

Γενικότερα, στη συλλογή αυτή, ο ποιητής έδωσε ό,τι πιο εκλεκτό, ευγενικό και ωραίο είχε, καθώς παντού κυριαρχεί ο αρμονικός στίχος. *«Το Λάλον Ύδωρ είναι μια ιδέα που δεν έσβησε και δεν σβήνει ποτέ. Είναι η πολύκρουνη πηγή της Ελληνικής αρμονίας»* (Σοφρά, χ.χ.:59)

5.2 Αισθητική προσέγγιση των ποιητικών συλλογών

Ο ποιητής έχει ωραϊάν έμπνευσιν, πλήρη γνώσιν της ποιητικής φράσεως και της πλαστικότητας του στίχου, ακολουθών, όσο η ανάγκη του ποιήματος το απαιτεί, και την νεωτερίζουσαν πολυμορφίαν του στίχου δια να υποτάξη ευκολώτερον το νόημα και το αίσθημα εις το μέτρον και τον ρυθμόν (Πολιτάρχης, 1970:76).

Η γλώσσα του ποιητή στο σύνολο των ποιητικών του συλλογών είναι δημοτική, απλή, κατανοητή αλλά ταυτόχρονα και γλαφυρή, γεμάτη ποιητικές εκφράσεις και σχήματα λόγου. Ο ποιητής, ωστόσο, χρησιμοποιεί αρχαιοελληνικές λέξεις και φράσεις («λάλον ύδωρ»), με στόχο να αποδώσει συγκεκριμένα νοήματα ή να συνομιλήσει με την αρχαιοελληνική παράδοση (επική, δραματική, φιλοσοφική).

Ακόμη, ο Σπεράντσας σε ορισμένα ποιήματά του χρησιμοποιεί και ιδιωματικά στοιχεία. Ενδεικτικά, στο ποίημα «Ο τραγουδιστής» (σελ.7) των *Ψηφιδωτών* αναφέρεται:

[...]

κι ο νιός, που παίρνει τη γραφή -τι λες,

νυχτιά, για τα μαλλιά του;-

μ' ένα βιολί, που χύνει αγάπες ντροπαλές

τραβάει για το παλάτι κάτω.

[...]

Τόσο η λέξη «νιός», όσο και η πρόθεση «κάτου» αποτελούν ιδιωματικά στοιχεία που δεν επανέρχονται στην ποίηση του Σπεράντσα, αλλά επιλέχτηκαν για να συνδέσουν το ποίημα υφολογικά με τη δημώδη παράδοση, στην οποία και αναφέρεται.

Όπως προκύπτει από το παραπάνω απόσπασμα, ο Σπεράντσας χρησιμοποιεί πάντα τη δημοτική, αλλά διαφοροποιεί το ύφος και τα γλωσσικά στοιχεία του ανάλογα με την ποιητική του στόχευση. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει εύλογα μέσα από τη σύγκριση του παραπάνω αποσπάσματος με το ακόλουθο ποίημα «Ίκαροι» (σελ.84) της συλλογής *Γαλάζιες Ρίμες* το οποίο είναι μεν γραμμένο στη δημοτική γλώσσα, χωρίς ωστόσο να χρησιμοποιούνται ιδιωματικά στοιχεία:

[...]

*Κι όσοι σε σίδερα βαριά
στενάζουν πέρα ακόμη ως πέρα
προς σας υψώνουν τη θωριά
μες στο γαλάζιο τον αιθέρα,
για να τους φέρεται μια μέρα
κάποια γαλάζια λευτεριά.*

Παρόμοια, η γλώσσα που επικρατεί, παρά τους αρχαϊζοντες τύπους, και στη συλλογή *Λάλον Ύδωρ* είναι η δημοτική, όπως διαφαίνεται στο ποίημα «Βαραίνει γύρω μου η σιωπή» (σελ.72):

[...]

*Του κάκου ψάχνω στα βαθιά
Του ανίσκιωτου, του σκονισμένου δρόμου*

[...]

Ακόμη, στις «Γαλάζιες Ρίμες», ο ποιητής δεν απομακρύνεται από το πρότυπο της δημοτικής, όπως αναδεικνύεται και στο παράδειγμα των «Τετράστιχων» (σελ.36):

[...]

*Κόρες στο κύμα λούζονται με τα λυμένα τους μαλλιά
Γέμισε λάμψη η θάλασσα και μρωδιές η ακρογιαλιά*

[...]

Το ίδιο ισχύει και στη συλλογή *Όταν φεύγουν οι ώρες*:

[...]

*Κ' ένας τρελλός κορδαλλός απ' του πλατάνου του παλιού
τα κλώνια φτερουγίζει*

όμως του κάκου εκάθισε στο παραθύρι του σκολειού

κι ένα ρυθμό σφυρίζει.

[...]

(«Το σκολείο», σελ.9)

Παρόμοια, η δημοτική δεσπόζει και στη συλλογή *Ορφικός Λόγος*:

[...]

Μου φόρεσες μ'αγκάθια ένα στεφάνι

Μα δε λυγίζω, Μοίρα Δυνατή

Στα μάτια σε κοιτώ κι αυτό με φτάνει

[...]

(«Μοίρας Αντίκρυσμα», σελ.29)

Ως εκ τούτου, η επιλογή του Σπεράντσα ως προς τη γλώσσα, φαίνεται να παραμένει σταθερή στο σύνολο των συλλογών του, ως γνήσιος δημοτικιστής που υπήρξε. Αν και στα περισσότερα ποιήματα του Σπεράντσα χρησιμοποιούνται παραδοσιακά μετρικά σχήματα με σταθερή ομοιοκαταληξία, δεν λείπουν ωστόσο τα ποιήματα στα οποία δοκιμάζει μετρικούς και στιχουργικούς πειραματισμούς, επιλέγοντας να αλλάξει τη μορφή της ομοιοκαταληξίας και να αγνοήσει τους στιχουργικούς κανόνες. Υπάρχουν ακόμη και οι περιπτώσεις στις οποίες το μέτρο υποτάσσεται στο νόημα και ο στίχος τείνει να απελευθερωθεί από μετρικές συμβάσεις. Σαφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι ο ποιητής, αν και προσεγγίζει παραδοσιακά το μέτρο σε όλες του τις συλλογές, δεν υποτάσσεται στους μετρικούς κανόνες, αλλά, αντίθετα, υποτάσσει το μέτρο και τη γλώσσα στις ανάγκες της καλλιτεχνικής του έκφρασης.

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα από το ποίημα «Στην Παναγία της Τήνου» (σελ.93) του *Ορφικού λόγου*:

[...]

Κι ας ζανανθίση ο τόπος. Κι οι κροσσοί

των λουλουδιών ας σμίξουν στο καθένα

κλαδί. Και σ' όλο το άνθισμα, ω Παρθένα,

το Αμάραντο το Ρόδο νασαι Συ.

[...]

Γενικά, τα ποιήματα του χαρακτηρίζονται από έντονη ρυθμικότητα, ενώ απαγγέλοντας τα, φαίνεται πόσο εύκολα θα μπορούσαν να μελοποιηθούν. Ουσιαστικά, τα ποιήματα του δεν παύουν να είναι τραγούδια, άσματα, γραμμένα σε μία συναισθηματικά φορτισμένη γλώσσα, τα οποία αναδεικνύουν την καλλιτεχνική ευαισθησία του ποιητή.

Το γλωσσοπλαστικό ταλέντο του ποιητή και η ρητορική του δεινότητα, μπορούν να εντοπιστούν σε όλες τις ποιητικές συλλογές του, μέσα από την πλούσια χρήση σχημάτων λόγου, επιθέτων αλλά και γλωσσικών παιχνιδιών με τον ήχο των λέξεων. Χαρακτηριστικό του αστείρευτου γλωσσοπλαστικού ταλέντου του ποιητή είναι το ακόλουθο απόσπασμα από το ποίημα «Δελφικό» (σελ.7) της συλλογής *Λάλον Ύδωρ*:

[...]

Μεσούρανο, πιο πάνω κι απ' το θρόνο

το δίκωφο του Παρνασσού κι από τις Φαιδριάδες,

προσκυνητής του Στοχασμού και του Φωτός,

ύμνο δικό σου υψώνω.

Δέξου. Γι' αυτόν ακούμπησα τη δάφνη σου στα χείλη μου

και την ολόπικρη ένιωσα, την μαντική της ευωδιά.

Οι επιδράσεις του Σπεράντσα μπορούν να εντοπιστούν γλωσσικά στο σύνολο της ελληνικής παραδόσεως, η οποία άρχεται από την αρχαιότητα και φτάνει στην εποχή του ποιητή, περνώντας μέσα από τη βυζαντινή και δημώδη παράδοση. Ως προς τα αισθητικά ρεύματα που επηρέασαν τον ποιητή, οι επιδράσεις που έχει δεχτεί μπορούν να εντοπιστούν χρονολογικά στο πλαίσιο της ποιητικής διαμόρφωσης και παραγωγής του και συνδέονται με τη γενιά του 1880, αλλά και τα ρεύματα του 19^{ου} αιώνα.

Η εξύμνηση της φύσης αλλά και του αρχαιοελληνικού πνεύματος και πολιτισμού, σε συνδυασμό με τον πατριωτισμό, την παραδοσιακή μετρική αλλά και την δημοτική γλώσσα, συνδέουν τον ποιητή με τους ποιητές της γενιάς του 1880, τον παρνασσισμό και ιδιαίτερα με τον εξέχοντα ποιητή Κωστή Παλαμά. Ο Παλαμάς αποτέλεσε μία σπουδαία ποιητική μορφή, που επηρέασε όχι μόνο τον Σπεράντσα, αλλά και όλους τους ποιητές της γενιάς του.

Αξίζει να επισημανθεί ότι κατέστη εξαιρετικής σημασίας στην εποχή του Παλαμά η οικοδόμηση μιας εθνικής λογοτεχνίας βασισμένης σε συγκεκριμένα ιδανικά. Η ρομαντική πίστη στην υπεροχή της δημοτικής ποίησης και η ενσωμάτωση των συμβόλων του λαϊκού πολιτισμού σηματοδότησε την αρχή αυτής της προσπάθειας. Μέσα από αυτή την προοπτική, ο Παλαμάς ήρθε αντιμέτωπος με το αρχαίο και το βυζαντινό παρελθόν και πάνω σε αυτό το θεμέλιο έχτισε ένα οικοδόμημα που συνέχισαν οι ποιητικοί του επίγονοι.

Αντίστοιχα, και ο Σπεράντσα, στην ποιητική παραγωγή του και συγκεκριμένα στις συλλογές που εξετάζονται στην παρούσα ενότητα, χρησιμοποιεί τα γλωσσικά ψηφιδωτά της ελληνικής γλώσσας και ιστορίας για να δημιουργήσει ένα ποιητικό υλικό που θα προβάλλει το κράμα πολιτισμικών στοιχείων που συνθέτουν τον ελληνισμό. Ενδεικτικά, το ποίημα «Φειδίας» (σελ.4) της συλλογής *Γαλάζιες Ρίμες* συνδέει τον σύγχρονο καλλιτέχνη με τον αρχαίο καλλιτέχνη Φειδία, αναδεικνύοντας τη σύνδεση με το αρχαιοελληνικό πνεύμα που έθεσε τα θεμέλια του σύγχρονου πολιτισμού, της σύγχρονης φιλοσοφίας αλλά και της σύγχρονης φιλοσοφικής σκέψης:

Τη σμίλη με την έμπνευση και με τον πλούσιο στοχασμό

τον νου καθώς κινούσες,

από χρυσό κι ελέφαντα τον Δία τον Ολύμπιο

γγάντιο πελεκούσες

[...]

Από την άλλη πλευρά, δεν είναι λίγες οι αναφορές στο βυζαντινό παρελθόν και τον βυζαντινό πολιτισμό, που αξίζει να αναφερθεί ότι πριν την συγκεκριμένη ποιητική γενιά, δεν αποτέλεσε αντικείμενο ποιητικής επεξεργασίας.

Στο ποίημα «Κασσιανή» (σελ.51) της συλλογής *Γαλάζιες Ρίμες* μπορεί να εντοπιστεί μια αναφορά στον βυζαντινό πολιτισμό αλλά και την ορθόδοξη χριστιανική θρησκεία, που αποτελεί επίσης επανερχόμενο θεματικό άξονα της ποιητικής του Σπεράντσα:

*Κύριε, τα κρίματα μου, ζαίρω, είναι πολλά.
μα ως τόσο εγώ, πριν σ'ενταφιάσουν, Θεέ μου, πήρα,
πήρα και σούφερα το δάκρυο, που κυλά,
και της λατρείας μου ηλιοστάλαχτα τα μύρα.*

[...]

Αντίστοιχα, η δημόδης ελληνική παράδοση, εκτιμήθηκε από τη γενιά του 1880, καθώς αποτέλεσε μέσο σύνδεσης της σύγχρονης και αρχαίας Ελλάδας. Οι αναφορές στη λαϊκή παράδοση και στα έργα της δημόδους λογοτεχνίας, όπως για παράδειγμα ο Ερωτόκριτος, κατέχουν θέση στην ποίηση του Σπεράντσα. Το ποίημα ο «Τραγουδιστής» (σελ.7) της συλλογής *Τα ψηφιδωτά* έχει χαρακτηριστικές αναφορές στην ποιητική αυτή παράδοση:

[...]

*κι ο νιός, που παίρνει τη γραφή -τι λες,
νυχτιά, για τα μαλλιά του;-
μ' ένα βιολί, που χύνει αγάπες ντροπαλές
τραβάει για το παλάτι κάτου.*

[...]

Στη συνέχεια, σε μία προσπάθεια παρουσίασης των επιρροών του Σπεράντσα από το κίνημα του συμβολισμού, αξίζει να αναφερθεί το σύμβολο της σάλπιγγας που ηχεί ως σύμβολο επανάστασης στο ποίημα «Πίνδος» (σελ.81) της συλλογής *Γαλάζιες Ρίμες*:

[...]

*Μάννα Ελλάδα, δική σου μιὰ σάλπιγγα ήχει,
λές ακόμα, στις Πίνδου μιὰ κόχη,
στούς λαούς να θυμίζει, γεμάτο ψυχή,
τòτρανò που ζεστόμισες «Όχι».*

Συχνά, τα στοιχεία της φύσης παρουσιάζονται στην ποίηση του Σπεράντσα ως σύμβολα, με τα οποία ο ποιητής επικοινωνεί τις σκέψεις του και την αντίληψη του για την πραγματικότητα. Με τον τρόπο αυτό, αναδεικνύεται η σύνδεση του με το ρεύμα του συμβολισμού. Ενδεικτικά, αναφέρεται το ποίημα «Το Κυπαρίσσι» (σελ.45) από τις *Γαλάζιες Ρίμες*:

*Έτσι, μεγάλο, αρχοντικό, κατάμαυρο, βαρύ,
Πίσω απ' τον τοίχο, που ώργωσε κάποιου κισσού η λατρεία,
Την ώρα που το σήμαντρο βαρεί,
Στα δειλινά μου ορθώνεσαι του Γεναριού τα κρύα
Έτσι, μεγάλο, αρχοντικό, κατάμαυρο βαρύ.*

Αντίστοιχα, το ποίημα «Ο Καλόγερος» (σελ.39) της συλλογής *Ψηφιδωτά* έχει έντονα συμβολιστικά στοιχεία, όπως τα λουλούδια, που συνδέονται με τον έρωτα:

*Το χαμόγελο σου στη χώρα εκεί αν εχάθη,
των λουλουδιών αν σε ξεγέλωσε το γένος*

[...]

Ιδιαίτερα έντονα είναι τα συμβολιστικά στοιχεία της συλλογής *Λαλον Ύδωρ*, με ενδεικτικό παράδειγμα το ποίημα «Γέρνει στα ρόδα» (σελ.83):

*Γέρνει στα ρόδα
το δειλινό
Μόνος κι απόψε
και πως πονώ...*

*Σαν δροσοστάλες
απ' τα κλαδιά
στάζουν οι πίκρες*

μες στην καρδιά.

[...]

Το ρόδο, αποτελεί ένα ερωτικό και αποκρυφιστικό σύμβολο, το οποίο εντοπίζεται έντονα στον ελληνικό και τον γαλλικό συμβολισμό. Αυτό φαίνεται και στο ποίημα «Ελλάδα, Ελλάδα» (σελ.87) της συλλογής *Όταν Φεύγουν οι Ώρες* όπου αναφέρεται ο στίχος:

[...]

*Κ' η πιο έρημή σου ακρογιαλιά με μυστική χαρά
φίνα σκορπάει στα κύματα και πάντα λαχταρά,
ταληθινά σαν να προσμένει
μια κοχύλη ρόδινη την Αφρογεννημένη.*

Τέλος, συμβολιστικά στοιχεία διαφαίνονται και στο ποίημα «Σε καρτερώ» (σελ.38) της συλλογής *Ορφικός Λόγος*:

[...]

*Ωραίος ανθός της άνοιξης δεν ήρθες. Κι οί χρυσοί
κύλισαν χρόνοι, που άσωστη ζωή είπες να μοιράσης.
Σε καρτερώ κι η συννεφιά είναι γκρίζα. Έλα, και σύ
πριν φύλλο φθινοπωρινό τη θύρα μου περάσης.*

Κατόπιν, το επόμενο αισθητικό ρεύμα που επηρέασε τον ποιητή, ο παρνασσισμός, εισάγει στην ποίηση κάτι θετικό και καινούργιο. Η οπτική του είναι, αναμφισβήτητα αντιρομαντική. καταδικάζει την πομπωδία, τη ρητορική και τον ψευδοηρωισμό του όψιμου ρομαντισμού και αναζητά την απλότητα στην έκφραση, καθώς και το οικείο, ακόμη και το καθημερινό, στη θεματολογία (Πολίτης, 1993: 186-187).

Όπως φαίνεται από την περιγραφή των βασικών χαρακτηριστικών του ρεύματος, οι αρχές του παρνασσισμού έχουν επηρεάσει βαθιά τον Σπεράντσα, ο οποίος γράφει σε όλα του τα ποιήματα στη δημοτική γλώσσα, την οποία και υποστηρίζει, ψέγοντας την αρχαιοπρέπεια στο λόγο, τηρεί τις μετρικές συμβάσεις και αντλεί υλικό από την καθημερινή ζωή και από απλές εικόνες ή πρόσωπα του βίου του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ποίημα «Η Βάβω» (σελ.30) της συλλογής *Λάλον Ύδωρ*:

[...]

Τὰ ξύλα τρίζουν στή γωνιά

καὶ ψιθυρίζουν κάτι,

λέω, θαν' τὸ παραμύθι σου

που λέει γιαένα παλάτι.

Κι ὄλο κοιτῶ συλλογιστὸς

τη φλόγα ὡς καίει, ὦ βάβω.

Κι ευλαβικὸ κεράκι σου

τὴ θύμησή μου ἀνάβω.

Στη συνέχεια, ο ποιητής αξιοποίησε το δημοτικό τραγούδι και ανέδειξε τη δημώδη ελληνική λογοτεχνία. Ως εκ τούτου, ο Σπεράντσα, σε ορισμένες ποιητικές του προσπάθειες, έρχεται πολύ κοντά με το δημοτικό τραγούδι. Χαρακτηριστικά, το ποίημα «Του χάρου η μάννα» (σελ.65) από την συλλογή *Όταν φεύγουν οι ὥρες*:

Του Χάρου η μάννα κάθεται σε μιας σπηλιάς το στόμα

Και σέρνει το τραγούδι της πικρό σα μοιρολόι

-Αλί στον που κατέβηκε στου γιού μου το σεράι

Τον ήλιο δε θα ζαναδεί και πίσω δε γυρίζει

[...]

Αντίστοιχα, το ποίημα «Ερωτόκριτος» (σελ.26) από την συλλογή *Ορφικός λόγος*, παραπέμπει σε ένα από τα σπουδαιότερα έργα της δημόδους ελληνικής παράδοσης:

*Πως έτσι, από την τέχνη σου φτειασμένο
της άθλησης τ'ολόχρυσο στεφάνι,
μια μοίρα αγκαθερό μου τόχει κάνει;
Σε πόθησα. Και χάος λες μας χωρίζει.
Του εξόριστου τα δάκρυα ως κυλάνε,
λέω ο θάνατος αγιώτερος πώς θάναι.
Σε πόθησα πολύ. Μα ρόδο μαύρο
στα χέρια σου θε νάφτανε, αν ζητούσα
να στείλω την καρδιά μου, ώ Αρετούσα.
Αγάπης στεναγμό κι ένα φιλί μου
με το ύστερο άστρο στέλνω σου, καλή μου.*

[...]

Επίσης, στο ποίημα «Ο πιστικός» (σελ.91) της συλλογής *Λάλον Ύδωρ*, η σχέση με τη δημοτική παράδοση είναι έντονη:

*Διπλοσφυρίζει ο πιστικός και ροβολάει ως στο στρατί,
ξαφνιάζοντας του τσέλιγγα την πρωτοθυγατέρα.
-Στάσου, ένα λόγο να σου πώ, που βασανίζει με, Αρετή.
Μα αυτή περήφανη τραβά και κάνει κατά τα πέρα.*

[...]

Αντίστοιχα, το ποίημα «Η Κορυτσά» (σελ.86) από τις *Γαλάζιες Ρίμες*, παραπέμπει σε κλέφτικο, δημοτικό τραγούδι:

Κυλά η βροντή των κανονιών απ' την αίτορράχη.

Λες τα φαράγγια εστοίχειωσαν, βογγούν και σείονται οι βράχοι.

Άναψε κόλασης φωτιά κάτω στον κάμο η μάχη.

[...]

Τέλος, στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το «Τετράστιχο» (σελ.37) της συλλογής *Τα Ψηφιδωτά*, το οποίο παραπέμπει μορφικά στο δημοτικό τραγούδι και την δημώδη παράδοση:

Σορός οι τοίχοι βάψανε του πύργου τα τραγούδια

Το υπόγειο μόνο απόμεινε, βαθιά μες στους φεγγίτες.

[...]

Εν κατακλείδι, ο στοχασμός, η περιγραφικότητα, ο λυρισμός, η διαύγεια, η αγγελικότητα των αισθημάτων, ο ανθρωπισμός, η ερωτική διάχυση, η ελληνολατρία και η πατριωτική έξαρση και υμνολογία χαρακτηρίζουν τα ποιήματα των συλλογών για τους μεγάλους. Ο Σπεράντσας τραγούδησε σε μια κλίμακα όλων των τόνων, σιγανά βέβαια, αλλά με λεπτή και πειστική φωνή, *είπε στον άνθρωπο πως η ποίηση δεν είναι μόνο κραυγή, μα ψιθυρισμός και φωσφορισμός ψυχικής ουσίας, ψιθυρισμός και φωσφορισμός καθαρός, που ο απόηχος της θα σε συνοδεύει σε όλη σου τη ζωή* (Πολιτάρχης, 1970: 71072).

5.3 Παιδαγωγική προσέγγιση των ποιητικών συλλογών

Ο Σπεράντσας υπήρξε ένα ποιητής ο οποίος έγραψε παιδική ποίηση και τα ποιητικά του έργα αποτέλεσαν εκπαιδευτικό υλικό για τις επόμενες γενιές. Ωστόσο, και οι ποιητικές συλλογές του για ενήλικες παρουσιάζουν παιδαγωγικά πρότυπα τα οποία κινούνται γύρω από συγκεκριμένους και διακριτούς άξονες. Η ποίηση του Σπεράντσα πραγματεύεται ζητήματα που αφορούν άμεσα τον άνθρωπο, την καθημερινότητα του, τον αγώνα του για τη ζωή, τη σχέση του με την τέχνη, τις σχέσεις του με τον άλλο, με τη φύση αλλά και με τη θρησκεία. Θέλοντας και μη, μέσα από τις εικόνες του, ο ποιητής προβάλλει συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς, τα οποία μπορούν να λειτουργήσουν ως παιδαγωγικά πρότυπα και να χρησιμοποιηθούν ακόμη και σε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο.

Αρχικά, όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα 5.1, σε όλες τις συλλογές του Σπεράντσα, εντοπίζεται ο θεματικός άξονας της θρησκείας. Αυτό που αξίζει να αναλυθεί, είναι ποια είναι η σχέση του ατόμου με τη θρησκεία η οποία προβάλλεται στο έργο του ποιητή. Σαφώς, η πίστη και η σχέση με το θείο, παρουσιάζεται θετικά, τόσο σε επίπεδο παράδοσης, όσο και σε επίπεδο συμπεριφοράς.

Αρχικά, «Ο Καλόγερος» (σελ.39) της συλλογής *Ψηφιδωτά*, αποτελεί ένα ποίημα στο οποίο ο Σπεράντσα προβάλλει ως πρότυπο την ασκητική σχέση του ανθρώπου με το θεό, όπως αυτή απεικονίζεται μέσα από τη μορφή του μοναχού. Η εγκράτεια, παρουσιάζεται ως το υπέρτατο αγαθό, χωρίς ωστόσο να παραλείπεται η αναφορά στη ροπή του ανθρώπου προς τις ηδονές:

[...]

*Το χαμόγελο σου στη χώρα εκεί αν εχάθη,
των λουλουδιών αν σε ξεγέλασε το γένος,
κι αν κάποτε άγγιζε τους πόνους σου τ' αγκάθι
κι έχει απομείνει ο λογισμός σου ματωμένος,
ζανά τρανός με τα φτερά του τα μεγάλα
σε μια χαρά ας χυθεί στην αστραπή καβάλλα*

[...]

*Κλείσε ταυτιά σου, όταν θρηνή το νυχτοπούλι,
ταχιά πριν γείρης στο ραβδί σου από τον πόνο
κι' αποζητάς να πίνης ήλιο στο πεζούλι.
Βγάλε απ' το νού την κόλαση μιαν ώρα μόνο
και γύρνα στων ονείρων της ζωής τα μάγια.
Να, πέταξε άπ' το σήμαντρο κι' η κουκουβάγια.*

[...]

Σε ένα ακόμη ποίημα της ίδιας συλλογής, «Το τραγούδι του Σάταν» (σελ.45), ο ίδιος ο διάβολος αποτελεί το ομιλούν πρόσωπο, το οποίο μάλιστα αναφέρει ποιες ανθρώπινες πράξεις προκαλεί,

υποκινώντας τις. Με τον τρόπο αυτό, ο Σπεράντσας δείχνει με έναν τόσο έντονα συμβολικό τρόπο, ποιες πράξεις συνδέει με το απόλυτο κακό:

[...]

*Τη νύχτα στο ήσυχο κελλί,
που μελετά κι εκστατικός παρακαλεί,
εγώ είμ' αυτός που του ασκητή τη φαντασία πλανεύω
κι εγώ κάποια εικονίσματα μπροστά του ζωντανεύω
κι ύστερα φεύγω κιολοίσια
εδώ χτυπώ με του παιδιού το χέρι το γονιό
κι εκεί σε κολασμένα χύνομαι μεθύσια
και συνεπαίρνω την αγνή παρθένα με το νιο.*

[...]

Στο παραπάνω απόσπασμα λοιπόν, ο Σπεράντσας, χρησιμοποιώντας μία χριστιανική και θρησκευτική ρητορική, παρουσιάζει ως αμαρτήματα τη λαγνεία, τη μέθη, την απομάκρυνση από τη θρησκεία αλλά και την ασέβεια προς τους γονείς. Σε αντίθεση, η ταπεινότητα και η εν Χριστώ ζωή, τονίζονται ως δύο βασικές αρχές/πρότυπα που ο χριστιανός οφείλει να ενστερνίζεται και να χρησιμοποιεί ως δείκτες στο βίο του. Στο ποίημα «Προσευχή στη θεία γέννηση» (σελ.44) του *Ορφικού Λόγου* αναφέρεται χαρακτηριστικά:

[...]

*Δε θέλω δόξες. Άσημη η ζωούλα μου ας κυλά.
Να πάη με φτάνει με το δικό Σου νόμο.
Μ' αν μέλλεται ν'ανοιχτώ, ν'ανέβω πιο ψηλά,
δος μου οδηγό το αστέρι Σου, να μου φωτάη το δρόμο.
Βλόγα το μόχθο της δουλειάς, που μόνη μου χαρά*

στο βίο μου τούτο στάθηκε για πάντα. Δεν ειν' άλλη.

[...]

Εκτός από την σχέση με τη θρησκεία, την πίστη και την παραμονή στις χριστιανικές αρχές, ο Σπεράντσας προβάλλει ως καθοριστική για το άτομο την αγάπη για την πατρίδα. Ο ηρωισμός στη μάχη, η γενναιότητα και η αυτοθυσία αποτελούν αρετές που υπερβαίνουν κάθε άλλη. Η φιλοπατρία προβάλλεται σε όλες τις συλλογές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το ποίημα «Η Πίνδος» (σελ.81) από την ποιητική συλλογή «Ψηφιδωτά»:

*Των προγόνων βλαστοί, μ' άτσαλένια κορμιὰ
του πολέμου περνώντας τή φρίκη,
της καρδιάς μας τη φλόγα τη φέραμε μια
ως εκεί που μας πρόσμενε η Νίκη.*

*Με τη λόγγη χαράξαμε αδρό στα βουνὰ
τ' όνομά μας -γαλάζιο λουλούδι-
να το πάρει ως τα πέρατα ο θρύλος ξανά,
στους λαούς να το κάνει τραγούδι.*

[...]

Αντίστοιχα, ο ελληνικός ηρωισμός παρουσιάζεται ως πρότυπο και στο ποίημα που φέρει τον τίτλο «28^η Οκτωβρίου» (σελ.54):

*Πολύφεγγη για μας ας είναι η Δόξα
Κι ως τ' άστρα να πυργώνεται κι ακόμα...
Σ' εχθρό εμείς, με θέληση δική μας,
Δε δώσαμε ποτέ νερό και χώμα...*

[...]

Οι Έλληνες, όχι μόνο οφείλουν να αγαπούν την πατρίδα τους, αλλά πρέπει να είναι γενναίοι και αντάξιοι των προγόνων τους, οι οποίοι θυσιάστηκαν για τους ίδιους στο πεδίο των μαχών και έγιναν θρυλικοί ήρωες στη συνείδηση Ελλήνων και μη. Τα πολεμικά κατορθώματα των Ελλήνων υμνούνται από τον ποιητή, ο οποίος αντλεί παραδείγματα από την αρχαιότητα, έως και το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η ποίηση του δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί ως εθνικιστική ή πολεμοχαρής. Αντίθετα, προβάλλει την ειρήνη, την αγάπη και την εμπύχωση των πολεμιστών, οι οποίοι μάχονται για να διαφυλάξουν την πατρίδα τους και όχι για να επιβληθούν. Συνεπώς, ο ηρωισμός του Έλληνα, όπως προβάλλεται ως παιδαγωγικό πρότυπο στην ποίηση του Σπεράντσα, δεν έρχεται σε αντίθεση με το παιδαγωγικό πρότυπο του πιστού χριστιανού, το οποίο αναφέρθηκε παραπάνω.

Το χρέος του Έλληνα να αγαπά την πατρίδα του, αναδεικνύεται με αριστοτεχνικό τρόπο στο ποίημα «Ο Παύλος στον Άρειο Πάγο» (σελ.98) του *Ορφικού Λόγου*:

Το πνεύμα, που έδωκε το φως στην οικουμένη κι άνοιξε

γλαρά τα μάτια της ψυχής κάθε λαού

ας ξεδιπλώσει διάπλατα και πάλι τα φτερά του.

γραφτό είναι πνεύμα ελληνικό να δώσει και το ανέσπερο

το νέο φως, που ξέσκισε το κράτος του θανάτου.

Στην ίδια κατεύθυνση, το ποίημα «Εικοσιένα» (σελ.71) της ίδιας συλλογής, τονίζει τη σύνδεση των αρχαίων και νέων Ελλήνων και προβάλλει με θαυμασμό τη γενναιότητα τους και το χρέος τους:

Ακρίτα στις Ευρώπης τους πυλώνες

η Μοίρα σ' έχει τάξει, Μάννα Ελλάδα,

τη λευτεριά να διαφεντεύεις στους αιώνες.

Χαρά σου, όταν Φειδίες με λαμπεράδα

στη γη σου πελεκούνε Παρθενώνες

κι Αισχύλοι ανάβουν θεία ανέσπερη λαμπάδα.

[...]

Ο Έλληνας οφείλει να σέβεται και να έχει ως πρότυπο τα κατορθώματα των προγόνων του, τόσο σε ηρωικό, όσο και σε πολιτισμικό επίπεδο, οφείλει να προάγει το πνεύμα, την ελευθερία, την τέχνη, την αγάπη και τη δημοκρατία και να διαφυλάσσει τα συμφέροντα του, σε έναν εχθρικό κόσμο, χωρίς ωστόσο να γίνεται μισαλλόδοξος.

Στη συνέχεια, τα ποιήματα του Σπεράντσα πραγματεύονται και πιο καθημερινά θέματα, στα οποία ο ποιητής παρουσιάζει συγκεκριμένες εικόνες πρότυπα και για τα δύο φύλα που επικρατούσαν την εποχή κατά την οποία γράφτηκαν. Ως εκ τούτου, το ποίημα «Το κέντημα της» (σελ.17) της συλλογής *Ψηφιδωτά*, ο Σπεράντσα προβάλλει ως πρότυπο την εικόνα μιας νέας, εργατικής κοπέλας, που ασχολείται με τα οικοκυρικά και συγκεκριμένα με το κέντημα:

Σκυφή στο μεταξένιο της πανί

κεντά η χωριατοπούλα η καστανή.

Δροσιά τριανταφυλλένια, χνούδι, χρώμα,

και η άνοιξη τα ζήλεψεν ακόμα.

[...]

Ο ποιητής δεν επέλεξε να προβάλλει στο ποίημα του το πρότυπο μίας κοπέλας η οποία θα είναι όμορφη λόγω της εντυπωσιακής ενδυμασίας ή της καταγωγής της, αλλά αποφάσισε να προβάλλει την απλά, φυσική ομορφιά μίας εργατικής νέας της επαρχίας, προβάλλοντας με τον τρόπο αυτό ως πρότυπο τη σεμνότητα, την εργατικότητα και τον τρόπο ζωής της επαρχίας, δίπλα στη φύση.

Κατόπιν, ο ποιητής πρόβαλε στο έργο του τη σημασία της επαφής των νέων με τη φύση, ενώ ταυτόχρονα δεν θεωρούσε σωστή προσέγγιση την πίεση των παιδιών στο σχολείο. Χαρακτηριστικό είναι το ποίημα του «Το σχολείο» (σελ.9) της συλλογής *Όταν φεύγουν οι Ωρες*. Στο ποίημα αυτό παρουσιάζεται ένα κορίτσι που υπομένει το μάθημα στην τάξη, κάτω από την απειλή της βέργας του δασκάλου, όταν έξω ο μήνας είναι Απρίλης και η ανάγκη του να παίξει στη φύση υπερισχύει. Το μικρό πουλί, σύμβολο της ελευθερίας, χτυπά το τζάμι του

σκολείου, ενώ το παιδί, δεν μπορεί να έχει την επωφελή επαφή με τη φύση, που ενδεχομένως θα του ήταν πιο χρήσιμη για την πνευματική και σωματική του ανάπτυξη:

[...]

Κ' ένας τρελλός κορδαλλός απ' του πλατάνου του παλιού

τα κλώνια φτερουγίζει

όμως του κάκου εκάθισε στο παραθύρι του σκολείου

κι ένα ρυθμό σφυρίζει.

Οι παιδαγωγικές θέσεις του Σπεράντσα επιβεβαιώνονται και από το ομώνυμο ποίημα το οποίο έγραψε για τα 200 έτη από τη γέννηση του σπουδαίου παιδαγωγού Pestalozzi, στην ποιητική συλλογή «Γαλάζιες Ρίμες»:

[...]

Την όψη σου θλιμμένη πως σου ιλάρωνε

βαθειά η στοργή, σαν έσκυβες αγάλια

κι απ' το βιβλίο, μ' ένα απαλό χαμόγελο χαϊδεύοντας,

τα κουρασμένα σήκωνες αθώων παιδιών κεφάλια

[...]

Ο Pestalozzi αναγνωρίζεται ως ο «Πατέρας της Σύγχρονης Παιδαγωγικής» και αναγνωρίζεται ως ένας από τους πιο σημαντικούς εκπαιδευτικούς πρωτοπόρους όλων των εποχών, κερδίζοντας την αναγνώριση που δικαιωματικά του ανήκει. Επινόησε μια ολοκαίνουργια μέθοδο που λάμβανε υπόψη τις γνωστικές και ψυχοκινητικές ικανότητες του παιδιού και τοποθέτησε το παιδί στην κεντρική θέση. Συνεπώς, τα παιδαγωγικά πρότυπα του Σπεράντσα, δεν περιλαμβάνουν την υπερβολική αυστηρότητα και την καταπίεση των νέων σε αυστηρά πρότυπα. Αντίθετα, στα ποιήματα του παρουσιάζονται χαρούμενα και υγιή παιδιά που αναπτύσσονται και διαμορφώνονται μέσα από τη σχέση τους με τη φύση και την οικογένεια.

Αντίστοιχα, τα πρότυπα ενηλίκων που παρουσιάζονται στα ποιήματα του Σπεράντσα, περιλαμβάνουν ως επί το πλείστον απλούς ανθρώπους της επαρχίας, οι οποίοι είναι σεμνοί και τίμιοι, εργατικοί και φιλότιμοι. Χαρακτηριστικά, στα «Οχτάστιχα» (σελ.62) της συλλογής

Γαλάζιες Ρίμες παρουσιάζεται η εικόνα της καλής νοικοκυράς, η οποία ασχολείται με τις εργασίες του σπιτιού και την εξασφάλιση τροφής για την οικογένεια της:

[...]

*Πεζεύω μόνο να σταθώ σ' ένα φουρνάκι οπίσω,
τάχα πως το μουλάρι μου στη γούρνα θα ποτίσω,
και την καλή νοικοκυρά που θα 'ρθει εκεί προσμένο,
να βγάλει αφράτο το ψωμί, το μοσκομυρισμένο.*

[...]

Στην ίδια ακριβώς κατεύθυνση, το ποίημα «Σπίτι Ελληνικό» (σελ.89) παρουσιάζει την εικόνα που έχει το ελληνικό σπίτι, το οποίο αποτελεί πρότυπο ευσέβειας, φιλοπατρίας και τιμιότητας, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται ο ρόλος της Ελληνίδας γυναίκας και η συμβολή της στη διατήρηση των παραδόσεων που παρέμειναν αναλλοίωτες ανά τους αιώνες. Το ποίημα κλείνει χαρακτηριστικά, με τους ακόλουθους στίχους:

[...]

*Μυρίζει μοσκολίβανο το αρχαίο εικονοστάσι.
σβησμένο το καντήλι του και ποιος θα το ξεχάση;
και μέσα ολάσπρα, αχώριστα λες από χάρη ουράνια
του γάμου δυο στεφάνια
τιμής χαρά κρυφή*

*Όλα στο σπίτι πρόσχαρα κι όλα άγια και με τάξη
κι έγνοια πολλή τα βόλεψε, μη βρέξη και μη στάξη.
Μα πάνω απ' όλα στέκεσαι, γυναίκα εσύ ελληνίδα,
γλυκιά σαν την ελπίδα
μάννα, γιαγιά, αδερφή.*

Οι γυναίκες της οικογένειας οφείλουν να τηρούν τις παραδόσεις και να φροντίζουν το σπίτι και την οικογένεια τους, ενώ ταυτόχρονα οι άντρες οφείλουν να είναι εργατικοί και να δείχνουν σεβασμό στην οικογένεια, τη θρησκεία και την πατρίδα, για την οποία πρέπει να είναι έτοιμοι ανά πάσα στιγμή να θυσιάσουν.

Ο ηρωισμός, ωστόσο, δεν αποτελεί για τον ποιητή μία αξία που προβάλλεται μόνο στους άντρες, αλλά αφορά και τις γυναίκες, καθώς στο έργο του παρουσιάζονται γυναίκες πρότυπα, οι οποίες διακρίθηκαν στο δύσκολο πεδίο του πολέμου. Χαρακτηριστικά, στο ποίημα «Ελλήνων Πάσχα» (σελ.67) της συλλογής *Ορφικός λόγος* αναφέρεται η πέμπτη στροφή στο ακόλουθο απόσπασμα:

*Γειά σου, κοπέλλα, η ομορφιά της φαντασίας. Κι αν έγινες
της προκοπής το σύμβολο μέσα στο σπίτι, ω βλάχα,
μα είσαι κι αυτή, που μόρεσες ν' ανέβεις πολεμόχαρη
κορφές που δεν τις πάτησε παρά αιτός μονάχα.*

[..]

Είναι εξαιρετικά σημαντικό να τονιστεί αφενός ότι ο Σπεράντσας προβάλλει την φιλοπατρία ως αξία καθοριστικής σημασίας και τον ηρωισμό ως πρότυπο και για τα δύο φύλα, και αφετέρου, ότι παρά το γεγονός ότι έγραψε σε μία περίοδο που ο ρόλος της γυναίκας ήταν ακόμη εξαιρετικά υποτιμημένος, σέβεται το γυναικείο φύλο, αναγνωρίζει την ίση προσφορά και την γενναιότητα και ικανότητα του και, φυσικά, διδάσκει με την ποίηση του τους άντρες να σέβονται τη σύζυγο, τη μητέρα, την γιαγιά ή και την αδερφή τους.

Ο σεβασμός στη μητέρα, παρουσιάζεται, μάλιστα, ως μία από τις υπέρτατες αρχές που επανέρχεται επαναλαμβανόμενα σε όλες τις ποιητικές συλλογές. Η σχέση με την οικογένεια, πρέπει να βασίζεται στον σεβασμό και την αγάπη, ενώ ταυτόχρονα, το άτομο πρέπει να τηρεί τα έθιμα και τις παραδόσεις που διαμόρφωσαν διαχρονικά το έθνος.

Στο ποίημα «Ο Καβαλλάρης» (σελ.51) της συλλογής *Ορφικός λόγος*, περιγράφεται η στιγμή της αλλαγής του χρόνου του νέου μαζί με τη γιαγιά:

Χοπ! Ο καβαλλάρης... «Βάβω, ζύπνα αγαπημένη.

*το παλιό μας το ρολόι δώδεκα σημαίνει
ζύπνα κι ο καινούργιος χρόνος στην αυλή έχει μπει.*

*Κι ας ανάψωμε με τ' άλλα το τρανό λυχνάρι...
ομως η καλή μου η Βάβω για καλά έχει πάρει
τον αζύπνητο...Μια λάμψη τη φωτάει θαμπή.*

Ποικίλα ποιήματα του Σπεράντσα, σε όλες του τις συλλογές, περιγράφουν απλές οικογενειακές στιγμές ή στιγμές εορτασμού των θρησκευτικών και μη εορτών, με την οικογένεια. Η προσέγγιση του ποιητή στο θεσμό της οικογένειας, δε βασίζεται σε επιφανειακές κοινωνικές νόρμες, αλλά στην προβολή των οικογενειακών δεσμών αγάπης, που μπορούν να επιτρέψουν σε κάθε παιδί να μεγαλώσει ευτυχισμένο σε ένα υγιές περιβάλλον. Για το λόγο αυτό, τα ποιήματα του δεν είναι διδακτικά, με την αυστηρή έννοια του όρου, αλλά προβάλλουν σαφή πρότυπα, μέσα από τρυφερές, συγκινητικές και συναισθηματικά φορτισμένες εικόνες.

Οι ήρωες του Σπεράντσα, οι οποίοι αποτελούν τα παιδαγωγικά πρότυπα τα οποία προβάλλει, συνδέονται με την τέχνη και δεν παύουν να αγωνίζονται για τη ζωή, τόσο σε εθνικό/συλλογικό, όσο και σε ατομικό επίπεδο. Το ποίημα «Ερωτόκριτος» (σελ.26) από την συλλογή *Ορφικός Λόγος* αγγίζει ένα από τα σπουδαιότερα καλλιτεχνικά έργα της ελληνικής δημόδους παράδοσης, παρουσιάζοντας τη σχέση του ανθρώπου με την τέχνη:

Πως έτσι από την τέχνη σου φτιασμένο

Της άθλησης τ' ολόχρυσο στεφάνι

μια μοίρα αγκαθερό μου το χει κάνει;

Σε πόθησα. Και χάος λες μας χωρίζει

[...]

Ακόμη, ο αγώνας του ανθρώπου και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει στον καθημερινό βίο, προβάλλεται σε πολλά ποιήματα, μέσα από την ανάδειξη των απλών μορφών: της γυναίκας

που φροντίζει την οικογένεια, του καλογήρου, του ξένου διαβάτη. Ενδεικτικά, το ποίημα «Ο Διαβάτης» (σελ.52) του *Ορφικού Λόγου*:

Κόρη, σαν πας στην εκκλησιά, στην προσκευκή σου μέσα

μελέτησε και τ' όνομα του ξένου του διαβάτη

[...]

Τέλος, στο ποίημα «Η ρίζα» (σελ.69) της συλλογής *Λάλον Ύδωρ*, προβάλλεται σε μία εξαιρετική παρομοίωση ο αγώνας του βίου:

Είμαι η ρίζα

Κι έτσι το γραψεν η μοίρα

Μια βαριά ζωή να κάνω

Να δουλεύω στο σκοτάδι

[...]

Συνοψίζοντας, τα πρότυπα του Σπεράντσα, όπως παρουσιάζονται στις ποιητικές συλλογές ενηλίκων του, αφορούν ποικίλα πεδία και εκφάνσεις του ανθρώπινου βίου. Αρχικά, ο άνθρωπος οφείλει να ζει με βάση τις αρχές της θρησκείας, με πίστη και ευσέβεια, ταπεινότητα και εγκράτεια. Πρέπει να αποφεύγει τις ηδονές και την μέθη και να φροντίζει να είναι εργατικός και τίμιος.

Στη συνέχεια, αποτελεί ζωτικής σημασίας για ένα άτομο, είτε είναι άντρας είτε είναι γυναίκα, να αγαπά με όλη του την καρδιά την πατρίδα του και να είναι έτοιμο να δώσει τη ζωή του για αυτή με αυτοθυσία, διαφυλάττοντας την ελληνική γη, αλλά και την παράδοση και τον πολιτισμό για τις επόμενες γενιές.

Έπειτα, είναι σημαντικό για τους νέους να αγαπούν και να σέβονται την οικογένεια τους, όπως και για τους γονείς να φροντίζουν τα παιδιά τους και να δείχνουν σεβασμό ο ένας προς τον άλλο. Η οικογένεια, πρέπει να βασίζεται σε δεσμούς αγάπης και σεβασμού και να διατηρεί τις κοινωνικές και πολιτισμικές παραδόσεις.

Οι νέοι-πρότυπο του ποιητή, πρέπει να είναι εργατικοί, να τιμούν την καταγωγή τους και να σέβονται τους μεγαλύτερους, χωρίς να χάνουν την επαφή τους με τη φύση. Το ίδιο και τα παιδιά πρέπει να διατηρούν το δεσμό τους με τη φύση, να παίζουν ελεύθερα σε αυτήν και να μην ασφυκτιούν σε σχολικές αίθουσες όπου επικρατεί η βία και η καταπίεση.

Ο Σπεράντσα, αν και έχει συγκεκριμένα ηθικά πρότυπα, υποστηρίζει τη μέθοδο του Pestalozzi ως προς την παιδαγωγική και στηλιτεύει την υπάρχουσα άποψη ότι τα παιδιά πρέπει να καταπιέζονται για να αποκτήσουν συγκεκριμένες γνώσεις ή να υιοθετήσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Αντιθέτως, πρέπει να παρέχεται ιδιαίτερη έμφαση στην ολόπλευρη σωματική και πνευματική ανάπτυξη του παιδιού απαλλαγμένο από πάσης φύσεως καταπίεση.

Ολοκληρώνοντας, η ελευθερία, όχι μόνο για τα παιδιά, αλλά και για τους ενήλικες αποτελεί ίσως τη βασικότερη αρχή που προβάλλεται ως πρότυπο στην ποίηση του Σπεράντσα, καθώς οι ήρωες των ποιημάτων του δεν αναγκάζονται να δράσουν με βάση κάποια συγκεκριμένα ηθικά πρότυπα, αλλά έχουν αποφασίσει οι ίδιοι, με ελεύθερη βούληση να τα ακολουθήσουν για να είναι ευτυχισμένοι. Η έννοια της ελευθερίας είναι εξαιρετικά σημαντική για την κατανόηση της ποίησης του Σπεράντσα και αποτελεί βασική προϋπόθεση για να μην παρερμηνευθεί το νόημα του έργου του. Ο Σπεράντσα δεν προσπαθεί να εκφοβίσει, ούτε παρουσιάζει τις αρνητικές συνέπειες της απόκλισης από τα πρότυπα του. Αντίθετα, παρουσιάζει όμορφες, απλές, καθημερινές στιγμές, που δείχνουν την προοπτική του συγγραφέα σε σχέση με την κοινωνία και τις σχέσεις που τη διαμορφώνουν.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο πως η ποίηση προβάλλει ιδανικά, εκφράζει τις ελπίδες και τα όνειρα, καλλιεργεί τις σκέψεις και τη φαντασία, καθώς και συμβάλλει στην πνευματική και συναισθηματική ανάπτυξη των αναγνωστών της. Αναπτύσσει το πνεύμα, οξύνει την κρίση, ημερώνει, εξευγενίζει και εξανθρωπίζει. Ευαισθητοποιεί τον άνθρωπο απέναντι στη λογοτεχνία και στην τέχνη γενικότερα. Ακόμη, προβάλλει πρότυπα, καλλιεργεί ιδέες, διδάσκει και μορφώνει το άτομο. Επίσης, τα ποιήματα παρουσιάζουν τις στάσεις, και τις αντιλήψεις της εποχής που γράφονται, περιγράφουν, αναλύουν και ερμηνεύουν ό,τι συμβαίνει στην καθημερινή ζωή. Συμβάλλουν στην πολιτισμική επικοινωνία και προσέγγιση των λαών. Η ανάγνωση ποιοτικών λογοτεχνικών κειμένων δεν εγκλωβίζει τον άνθρωπο στον εαυτό του κι στον χωροχρόνο. Αντίθετα, τον κάνει «κοσμοπολίτη», καθώς του γνωρίζει ανθρώπους, κοινωνίες και εποχές. Ακόμη περισσότερο, του γνωρίζει εναλλακτικούς τρόπους ζωής και μελλοντικές δυνατότητες. Από τα παραπάνω γίνεται έκδηλο πως οι ποιητικές συλλογές αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών για τη διερεύνηση της ανθρώπινης ύπαρξης και του παιδιού ειδικότερα.

Για τη συγκεκριμένη εργασία λοιπόν επιλέχθηκε το ποιητικό έργο του Στέλιου Σπεράντσα και μέσα από τις δέκα ποιητικές του συλλογές για μικρούς και μεγάλους αναδείχθηκαν τόσο οι παιδαγωγικές απόψεις του ποιητή όσο και ο λογοτεχνικός πλούτος των ποιημάτων. Για τη διερεύνηση της συγκεκριμένης μελέτης κρίθηκε κατάλληλη και χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου. Τα ποιήματα εξετάστηκαν με βάση τη θεματολογία τους και υπό το πρίσμα της αισθητικής και παιδαγωγικής προσέγγισης.

Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η ποίηση για παιδιά υπηρετείται με όρους λογοτεχνικών αξιώσεων και ποιητικής αισθητικής κυρίως από ποιητές που το έργο τους απευθύνεται στον ενήλικο αναγνώστη. Ο Στέλιος Σπεράντσα, λογοτέχνης και δημοτικιστής, προσφέρει την ποίηση του στην υπηρεσία του παιδιού και, επηρεασμένος από τους πρωτοπόρους της παιδικής λογοτεχνίας (Βιζυηνός, Πάλλης, Παπαντωνίου), συμβάλλει ουσιαστικά στη διαπαιδαγώγηση των Ελληνόπουλων μέσα από τα ποιήματα του. Με γνώμονα ότι το αναγνωστικό ήταν το μοναδικό εργαλείο του τότε σχολείου, ο ποιητής στόχευε ώστε τα κείμενα του να είναι πειστικά, ενδιαφέροντα και παιδοκεντρικά. Αντλεί το υλικό από τον κόσμο που περιβάλλει το παιδί για να καλύπτονται έτσι οι περισσότεροι από τους τομείς της γλωσσικής επικοινωνίας οι οποίοι έχουν προτεραιότητα στη ζωή. Σημαντική επίσης διάσταση της ποίησης του καταλαμβάνει ο γνωστικός χαρακτήρας ο οποίος βοηθά το παιδί να συγκρατήσει τις απαραίτητες γνώσεις για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις ανάγκες της ζωής.

Μερικά από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γνωστικού χαρακτήρα της παραδοσιακής παιδικής ποίησης του Σπεράντσα είναι ότι βασίζεται σε ένα αισθησιοκρατικό και, παράλληλα, σε ένα βιωματικό πνεύμα.

Χρήζει να επισημανθεί ότι, ο ποιητής απορρίπτει την εργαλειακή, για σκοπούς φρονηματιστικούς, χρήση της ποίησης και εστιάζει στη λογοτεχνικότητα ως κριτήριο επιλογής σε συνδυασμό με την προσληπτική ικανότητα του παιδιού. Διερευνά και χρησιμοποιεί τα ιδιαίτερα λογοτεχνικά χαρακτηριστικά που κάνουν ένα ποίημα ενδιαφέρον για τα παιδιά: το μέτρο, το ρυθμό, την ομοιοκαταληξία, την εναλλασσόμενη εικονοποιία και το διασκεδαστικό νόημα.

Κατόπιν, η συναισθηματική πλευρά της ανάγνωσης αναδύεται από την έμφαση που δίνεται στο ρόλο του αναγνώστη. Οι αναγνωστικές προτιμήσεις του παιδιού προσδιορίζονται από την τρέχουσα αναπτυξιακή του κατάσταση και από τις οικογενειακές, σχολικές και κοινωνικές του εμπειρίες. Ο αναγνώστης στην ποίηση του Σπεράντσα δεν μπορεί παρά να είναι ένα παιδί, όχι απαραίτητα αστικών καταβολών, ευτυχισμένο πάντως και περιτριγυρισμένο από παιχνίδια και ζώα. Η αναφορά στις άμεσες εμπειρίες της ζωής ενός παιδιού οδηγεί τον αναγνώστη στη θεώρηση των δικών του πραγματικών εμπειριών. Η χαρά της ζωής και του παιχνιδιού διατρέχει τους στίχους των ποιημάτων που με τη βοήθεια της μουσικής προσφέρουν απόλαυση στον αναγνώστη.

Το κύριο χαρακτηριστικό των ποιημάτων είναι ότι αναφέρονται σε απλά πράγματα, σε υπαρκτά, ζωντανά στοιχεία του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος, οικεία και καθημερινά για ένα παιδί- αναγνώστη. Δεν πραγματεύονται αφηρημένες ιδέες και αξίες, αλλά δομούνται γύρω από συνηθισμένες, ρεαλιστικές κοινωνικές καταστάσεις ή απλές φυσικές παρατηρήσεις. Μάλιστα, η πολύ συχνή παρουσία ζώων στα ποιήματα του Σπεράντσα έρχεται να συμβαδίσει με την έμφυτη αγάπη των παιδιών για αυτά, καθώς και με το ενδιαφέρον τους για τη ζωή αυτών των άκακων πλασμάτων. Ο ποιητής έτσι βρίσκει την αφορμή να ηθικολογήσει και να ζητήσει από τους αναγνώστες του να δείξουν ευσπλαχνία και να προστατεύσουν το φυσικό και ζωικό περιβάλλον.

Κατόπιν, αναφορικά με την ποίηση του Σπεράντσα για του μεγάλους, παρατηρείται από τη δεκαετία του 1870, το αίτημα για αναζωογόνηση της πνευματικής ζωής το οποίο εκφράζεται ως αντίσταση στο ρομαντισμό και στην καθαρεύουσα. Οι δημιουργοί αυτής της περιόδου συνειδητοποιούν την αναγκαιότητα επανασύνδεσης της δραστηριότητάς τους με τις βαθύτερες

ουσίες της ελληνικής ψυχής και με τη γλώσσα του λαού, ενώ θεωρούν απαραίτητη τη συμπίεση του έθνους με τη λογοτεχνία, επιδιώκοντας να αυτοπροσδιοριστούν περισσότερο πολιτισμικά παρά πολιτικά. Στην ποίηση, η νέα Αθηναϊκή σχολή με τον Κωστή Παλαμά συντελεί στην επικράτηση θεμάτων και μοτίβων από την ελληνική μυθολογία μέσα από το πρίσμα του δημοτικισμού. Ο ελληνικός μύθος χρησιμοποιείται ευρέως στη νεοελληνική ποίηση, αλλά αυτή τη φορά μέσα από φίλτρα που επαναξιολογούν την αρχαιοελληνική κληρονομιά και γραμματεία που απομακρύνεται από τη στείρα προγονοπληξία των προηγούμενων εποχών.

Τα ποιήματα του Σπεράντσα για τους μεγάλους τοποθετούνται σε μία χρονική περίοδο μεταξύ της δεκαετίας του 1920 και του τέλους της δεκαετίας του 1950. Όπως είναι γνωστό, η περίοδος αυτή σημαδεύτηκε τόσο από την ποιητική γενιά του 1920, με τον καρυωτακισμό, όσο και από τη γενιά του 1930, με την είσοδο του μοντερνισμού και του υπερρεαλισμού στην ελληνική ποίηση. Αν εξαιρεθούν οι αναμενόμενες αναλογίες λόγω της εποχής και του πολιτισμικού πλαισίου, όπως για παράδειγμα των πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων, φαίνεται ο Σπεράντσα βρέθηκε αφενός σε ένα αντίθετο στρατόπεδο με τη γενιά του 1920, λόγω ιδεολογίας και αφετέρου σε ένα διαφορετικό ποιητικό πεδίο από τη γενιά του 1930, καθώς δεν επηρεάστηκε από τον υπερρεαλισμό και τον μοντερνισμό.

Αντίθετα, επέλεξε να παραμείνει καθ' όλη τη διάρκεια του βίου του ένας παραδοσιακός ποιητής, ο οποίος παρέμεινε σταθερός στην τήρηση του μέτρου και δεν μετακινήθηκε ως προς τις θεματικές του. Η απλότητα και η αμεσότητα του παρνασσιισμού, χωρίς φυσικά η ποίηση να στερείται σε βάθος, αποτέλεσαν βασικά χαρακτηριστικά του έργου του, το οποίο παρά τις επιδράσεις και την έντονη διακειμενικότητα, διατήρησε σταθερά στοιχεία.

Αναζητώντας τις πηγές του έργου του Σπεράντσα, μπορεί κανείς να συνειδητοποιήσει το εύρος των γνώσεων του και να αναγνωρίσει την αγάπη του για την πατρίδα του αλλά και τον ελληνικό πολιτισμό εν γένει, τον οποίο σέβεται και εκτιμά σε όλες του τις εκφάνσεις και πολιτισμικές διαστάσεις. Η ελληνική λαϊκή παράδοση, ο αρχαιοελληνικός πολιτισμικός πλούτος και η γοητεία της βυζαντινής περιόδου αποτελούν στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα του ελληνισμού του Σπεράντσα, ο οποίος χρησιμοποιεί ως σημείο αναφοράς την αμετάβλητη και αναλλοίωτη ομορφιά της φύσης, η οποία λειτουργεί σε ένα επίπεδο συμβολισμού, ως το σταθερό πολιτισμικό στοιχείο που διατηρεί την ενότητα του ελληνισμού.

Ο ποιητής, όπως προκύπτει από τη μελέτη της ποιητικής του και των επιδράσεων που δέχτηκε, διαμόρφωσε ένα σταθερό ποιητικό όραμα και δόμησε το έργο του πάνω σε συγκεκριμένες θεματικές, αναδεικνύοντας τον γλωσσικό πλούτο, την στιχουργική ικανότητα αλλά και το εύρος των γνώσεων και τις ευαισθησίας του. Τα ποιήματα του, μπορούν να αναγνωστούν μεγαλοφώνως, ως άσματα, και αναδεικνύουν πως ο ίδιος κατάφερε να δώσει καλλιτεχνική μορφή στις εικόνες που έπλαθε με τη ζωντανή φαντασία του. Ο γλαφυρός λόγος, η αισιοδοξία, η αμεσότητα, η ελληνολατρία και η σταθερότητα στις απόψεις, αποτελούν χαρακτηριστικά τα οποία καθιστούν τον Σπεράντσα ένα μοναδικό ποιητή στην νεοελληνική λογοτεχνική παράδοση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

- Σπεράντσας, Σ. (1920). *Ψηφιδωτά*. Αθήνα: Αθ. Δεληγιάννης.
- Σπεράντσας, Σ. (1922). *Όταν φεύγουν οι ὄρες*. Αθήνα: Παντογνώστου.
- Σπεράντσας, Σ. (1925). *Παιδικές Ψυχές*. Αθήνα: Αθήνα- Α. Ι. Ράλλη & Σια.
- Σπεράντσας, Σ. (1931). *Τραγουδιστής τῶν Παιδιῶν*. Αθήνα: Δ. Δημητράκου.
- Σπεράντσας, Σ. (1942). *Σαν τα πουλιά*. Αθήνα: Π. Δ. Σακελλαρίου.
- Σπεράντσας, Σ. (1947). *Γαλάζιες Ρίμες*. Αθήνα: Δ. Δημητράκου.
- Σπεράντσας, Σ. (1952). *Ορφικός Λόγος*. Αθήνα: Αφοί Κλεισιούνη.
- Σπεράντσας, Σ. (1953). «Ο Παπαντωνίου στην παιδική λογοτεχνία». *Ελληνική Δημιουργία*, τχ. 30, σ.σ. 52-54.
- Σπεράντσας, Σ. (1956). *Όμορφοι κόσμοι*. Αθήνα: Ατλαντίς.
- Σπεράντσας, Σ. (1958). *Στο δρόμο του στοχασμού : Ομιλίες- Εντυπώσεις- Μελέτες*. Αθήνα: Μ. Γ. Βασιλείου.
- Σπεράντσας, Σ. (1959α). *Λάλον Ύδωρ*. Αθήνα: Πορφύρας.
- Σπεράντσας, Σ. (1959β). *Βιογραφικά Σημειώματα*. χ.τ.: Πρακτορείο Πνευματικής Συνεργασίας.
- Σπεράντσας, Σ. (1961). *Οι Έλληνες γιατροί λογοτέχνες: Από την άλωση της πόλης ως στα σήμερα*. Αθήνα: Μ. Πεχλιβανίδης & Σια Α.Ε.
- Σπεράντσας, Σ. (1962). *Μικρές Φωνές*. Αθήνα: Ατλαντίς.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Abrams, M. H. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων* (Γ. Δεληβοριά-Σ. Χατζηιωαννίδου, μτφρ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Άγρας, Τ. (1935, Απρίλιος). «Ο Πάλλης χωρίς τον μεταφραστή». *Η Νέα Εποχή*, τχ. 2, σ.σ. 4-6.
- Αδάμ, (1933). *Από το χωριό μου*. Αθήνα: Ελευθερουδάκης.
- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1987). *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1990). *Τάσεις και Εξελίξεις της Παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Φίλων.
- Αποστολίδου, Β. (1992). *Ο Κωστής Παλαμάς ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Αποστολίδου, Β. (1999, Δεκέμβριος 31). Κωστής Παλαμάς: πάθος για σύνθεση. *Τα Νέα*. Ανακτήθηκε από: <https://www.ertnews.gr/>.
- Αριστοτέλης (1982). *Αριστοτέλους Ποιητική* (Στάθης, Ιωα. Δρομάζος, μεταφρ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Βαγενάς, Ν. (2011). *Κινούμενος στόχος. Κριτικά κείμενα*. Αθήνα: Πόλις.
- Βαλέτας, Γ. (1936). «Φιλολογικά στο Βιζυηνό». *Πολιτιστικός Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας*. Ανακτήθηκε από: <http://www.potheg.gr/Intro.aspx?lan=1>
- Beaton, R. (1996). *Εισαγωγή στη νεότερη ελληνική λογοτεχνία: Ποίηση και Πεζογραφία, 1821-1992* (Ε. Ζουργού & Μ.Σπανάκη, μτφρ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Βελουδής, Γ. (1989). *Διονύσιος Σολωμός. Ρομαντική ποίηση και ποιητική. Οι γερμανικές πηγές*. Αθήνα: Γνώση.
- Chadwick, Ch. (1981). *Συμβολισμός* (Σ. Αλεξοπούλου, μτφρ.). Αθήνα: Ερμής.

- Cuddon, J.A. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας λογοτεχνίας* (Γ. Παρίσης & Μ. Λιάπη, μετ.). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cunningham, H. (2016). *Παιδιά και παιδική ηλικία στη δυτική κοινωνία από τον 16^ο αιώνα μέχρι σήμερα* (Π. Μαρκέτου). Αθήνα: Σμίλη.
- Γαλανάκη, Ε. (2011). *Θέματα Αναπτυξιακής Ψυχολογίας: Γνωστική-Κοινωνική Συναισθηματική Ανάπτυξη*. Αθήνα: Διάδραση.
- Γαλανάκη, Ε. (2021). Παρουσιάσεις του μαθήματος «Ψυχοπαιδαγωγική». Αθήνα: ΕΚΠΑ.
- Γαραντούδης, Ε. (2001). *Οι Επτανήσιοι και ο Σολωμός. Όψεις μιας σύνθετης σχέσης (1820-1950)*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γεωργίου, Χ. (χ.χ.). Εκπαιδευτικός Δημοτικισμός και Παιδικό Βιβλίο. Ανακτήθηκε από: <http://www.eriande.elemedu.upatras.gr/eriande/synedria/synedrio2/praktika/georgiou.htm>
- Γιάκος, Δ. (1954) « Αλέξανδρος Πάλλης και παιδική λογοτεχνία». Στο: *Ελληνική Δημιουργία, τχ. 153, τόμ. ΙΓ'.* Αθήνα: Ελληνική Δημιουργία.
- Γιάκος, Δ. (1977). *Ιστορία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Εστία.
- Γκιοσόπουλος, Τ. (Ιούλιος 19510. «Η ζωή του βιβλίου. Στέλιου Σπεράντζα, Γαλάζιες Ρίμες. Αθήνα 1947», *Μορφές*, τχ.58, σ.177.
- Δανασσής- Αφεντάκης, Α. Κ. (2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, Β': Η εξέλιξη της παιδαγωγικής σκέψης (17^{ος}- 20^{ος} αι.)*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Δεσποτίδης, Α. (2007). *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*. Αθήνα: Πατάκης.
- Δημάκη – Ζώρα, Μ. (χ.χ.). Η συμβολή του Σπεράντζα στην παιδική λογοτεχνία. Έλλοπος. Ανακτήθηκε από: <https://www.ellopos.com/hellenism/8889/maria-dimaki-zora-i-symvoli-tou-speradsa-stin-paidiki-logotexnia/30/>

- Δημαρά, Κ. Θ. (1944). *Δοκίμιο για την ποίηση*. Αθήνα: Γκοβόστη.
- Δημαρά, Κ. Θ. (1964). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας: Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Δημαρά, Κ. Θ. (1989). *Κωστής Παλαμάς. Η πορεία του προς την τέχνη*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Δημαρά, Κ. Θ. (1994). *Ελληνικός ρομαντισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Δημαρά, Κ. Θ. (2009). *Νεοελληνικός διαφωτισμός*. Αθήνα: Ερμής.
- Η κριτική για το λογοτεχνικό έργο του Στέλιου Σπεράντσα* (1961). Αθήνα: χ.ε.
- Fokkema, D. & Ibsch, E. (1997). *Θεωρίες Λογοτεχνίας του Εικοστού Αιώνα*. (Επιμ. Καψωμένος, Ε. Γ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Freud, S. (1982). «Ο δημιουργικός συγγραφέας και η όνειροπόληση» (Σ. Μακρή, μτφρ.). *Το Δέντρο*, τχ. 27, σ.σ. 15-23. Ανακτήθηκε από: <http://www.ekebi.gr/magazines/showimage.asp?file=41955&code=6203&zoom=800>
- Η κριτική για το λογοτεχνικό έργο του Στέλιου Σπεράντσα* (1961). Αθήνα: χ.ε.
- Ήγκλετον, Τ. (1989). *Εισαγωγή στη Θεωρία της Λογοτεχνίας* (Μ. Μαυρώνας, μτφρ.). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Hunt, P. (2001). *Κριτική, θεωρία και παιδική λογοτεχνία* (Ε. Σακελλαριάδου, μτφρ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Θεμέλης, Γ. (1967). *Η Νεώτερη Ποίησή μας, II Γενικές απόψεις*. Αθήνα: Βάκων
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1978). *Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 έως το 1941, ΙΕ'*. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Καζαντζάκη, Γ. (1913). «Τι διαβάζουν τα παιδιά μας» στο *Δ.Ε.Ο.*, Γ', σ.216-231.
- Καλλέργης, Η. Ε. (1995). *Προσεγγίσεις στην παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Καλογήρου, Τ. (2009). *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης. Μελετήματα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Δημοτικό Σχολείο*. Αθήνα: Εκδόσεις της Σχολής Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου.

- Κάλφας, Α. (1990). Τα κείμενα, οι αναγνώστες και ο τόπος της λογοτεχνίας. *Διαβάζω*, 234, 22-27.
- Καραγκιοζόπουλος, Θ. (2018). Η παρουσία της νιτσεϊκής φιλοσοφίας στην ελληνική λογοτεχνία. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*. Ανακτήθηκε από: https://www.efsyn.gr/nisides/143152_i-paroysia-tis-nitseikis-filosofias-stin-elliniki-logotehnia.
- Καρακάση, Α., Σπυριδοπούλου, Μ.& Κοτελίδης, Γ. (2015). *Ιστορία και θεωρία των λογοτεχνικών γενών και ειδών*. Αθήνα: Κάλλιπος, Ανοιχτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε από: <http://hdl.handle.net/11419/1989>.
- Καραντώνης, Α. (1977). *Ποιητικά*. Αθήνα: Νικόδημος.
- Καραντώνης, Α. (1990). *Α' Εισαγωγή στη νεότερη ποίηση — Β' Γύρω από τη σύγχρονη ελληνική ποίηση*. Αθήνα: Δημ. Ν. Παπαδήμας.
- Καράογλου, Χ. Λ. (1991). *Το περιοδικό Μούσα (1920-1923): Ζητήματα ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Καρβέλης, Τ. (2003). *Η γενιά του 1880*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Καρτσέλου, Χ. (χ.χ.). *Παιδική Λογοτεχνία: απόπειρες προσδιορισμού. Παραδείγματα από το 19^ο και 20^ο αιώνα (1850 – 1940)*. Academia edu. Ανακτήθηκε από: https://www.academia.edu/17966408/Παιδική_Λογοτεχνία_απόπειρες_προσδιορισμού_Παραδείγματα_από_το_19ο_και_20ο_αιώνα_1850_1940
- Κατσίμπαλης, Γ. Κ. (1929). *Το παιδί στην ποίηση του Παλαμά*. Αθήνα: Εστία.
- Καψωμένος, Ε. Γ. (2005). *Ποιητική: Θεωρία και μέθοδοι ανάλυσης ποιητικών κειμένων*. Αθήνα: Πατάκης.
- Κλήμης, Σ. (1953). *Εισαγωγή στην ποίηση: Ανάλυσι και κριτική μελέτη του έργου του αρκάδα ποιητή Γιώργη Κόλλια*. Αθήνα: Τυπογραφείο «Μπουκέτου».

- Κολιάδης, Ε. (1997). *Θεωρίες Μάθησης και Εκπαιδευτική Πράξη, Τόμος Γ, Γνωστικές Θεωρίες*. Αθήνα: χ.τ.
- Κοντολέων, Μ. (1988). *Απόψεις για την παιδική λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Λαλαγιάννη, Κ. (2005). Ο ρόλος της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση. Στο Τ.Καλογήρου & Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.), *Η Λογοτεχνία στο Σχολείο. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω/ Γιώργος Δαρδανός.
- Λέφας, Χ. (1942). *Ιστορία της Εκπαιδύσεως*. Αθήνα: Ο.Ε.Δ.Β.
- Λούκος – Αντωνόπουλος, Λ. (1973). *Στέλιος Σπεράντσας: Ο Άνθρωπος – Ο στοχαστής – Ο ποιητής*. Αθήνα : χ.ε.
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (1992α). «Χρονολόγιο Ζαχαρία Λ. Παπαντωνίου». *Διαβάζω*, τχ.285, σ.5863. https://issuu.com/diavazo.gr/docs/aa249_issue_285
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (1992β). «Η προσφορά του Ζαχαρία Παπαντωνίου στην παιδική λογοτεχνία και εκπαίδευση». *Διαβάζω*, τχ.285, σ.σ.88- 100. https://issuu.com/diavazo.gr/docs/aa249_issue_285
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (2001). *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Πορεία.
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (2005). *Το Παιδί και η Ανάγνωση: Στάσεις, Προτιμήσεις, Συνήθειες*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (2015). *Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας: Η θεωρία, τα πρόσωπα και τα κείμενα*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μαλαφάντης, Κων. Δ. (2019). Η τέχνη ως παιδαγωγικό σύστημα. 4^ο Πανελλήνιο Συνέδριο, Εκπαίδευση στον 21^ο αιώνα: *Σχολείο και Πολιτισμός, Πρακτικά Συνεδρίου, Τόμος Α΄*. Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος. Κολλέγιο Αθηνών.

https://www.academia.edu/42864427/H_τέχνη_ως_παιδαγωγικό_σύστημα_Art_as_a_pedagogical_system

Μαλαφάντης, Κων. Δ., & Μυλωνάκης, Νικ. Ε. (2021). Εννοιολογικές οριοθετήσεις στην παιδική λογοτεχνία: μια επισκόπηση. *MusEd, Μουσείο- Σχολείο- Εκπαίδευση*, 2, 10-25.

Ανακτήθηκε από : <https://ekedisy.gr/>

Μαριδάκη – Κασσωτάκη, Α. (1999). *Σύγχρονες απόψεις για τη σκέψη του παιδιού*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Μαριδάκη – Κασσωτάκη, Α. (2011). *Παιδαγωγική Ψυχολογία*. Αθήνα: Διάδραση.

Μαστροδημήτρης, Π. Δ. (1990). *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*. Αθήνα: Δόμος.

Μερακλής, Μ. Γ. & Δεσποτίδης, Α. (2007). *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*. Αθήνα: Πατάκης.

Μοντεσσόρι, Μ. (1981). *Τό μυστικό της παιδικής ηλικίας* (Μ. Μιχαλοπούλου, μτφρ.). Αθήνα: Γλάρος.

Μπαχτίν, Μ. (1980). *Προβλήματα λογοτεχνίας και αισθητικής* (Γ. Σπανός, μτφρ.). Αθήνα: Πλέθρον.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, (χ.χ.). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Α΄ Β΄ Γ΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: Διόφαντος.

Παλαμάς, Κ. (1975). *Αλληλογραφία, Α΄ (1875-1915) – Β΄ (1916-1928) – Γ΄ (1929-1941)*, εισαγ.-φιολ.-επιμ.-σημ. Κ. Γ. Κασίνης. Αθήνα: Ίδρυμα Κωστή Παλαμά.

Πανταζής, Σ. (1997). *Η παιδαγωγική και το παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του Νηπιαγωγείου*. Αθήνα: Gutenberg.

Παπανούτσος, Ε. Π. (1976). *Αισθητική*. Αθήνα: Ίκαρος.

Πάτσιου, Β. (2005). «Η Λογοτεχνία του 19^{ου} αιώνα [Ο Σολωμός και η Επτανησιακή Σχολή. Η Λογοτεχνία του Αγώνα. Οι Φαναριώτες και η Παλαιά Αθηναϊκή Σχολή. Οι απαρχές της

- Νέας Αθηναϊκή Σχολή και η γενιά του 1880]». Στο Μ. Κούρση (επιμ.), *Η ελληνική τις μέρες λογοτεχνία από τον Όμηρο έως μας* (σ.123-152). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Πολιτάρχης, Γ. Μ. (1970). *Ποιητικές μορφές*. Αθήνα: Ελληνικό Βιβλίο.
- Πολίτης, Λ. (1985). *Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Πολίτης, Λ. (1998). *Ποιητική ανθολογία: Ο Παλαμάς και οι σύγχρονοί του*. Αθήνα: Δωδώνη.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. (1976). *Ο Κωστής Παλαμάς και ο γαλλικός Παρνασσισμός: συγκριτική φιλολογική μελέτη*. Αθήνα: χ.τ.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. (1984). *Ο Καβάφης και ο γαλλικός Παρνασσισμός. Θεωρητικές απόψεις για την ποίηση*. Αθήνα: χ.τ.
- Σαββίδης, Γ. Π. (1966). *Οι Καβαφικές εκδόσεις (1891-1932)*. Αθήνα: Ταχυδρόμος.
- Σακελλαρίου, Χ. (1989). *Οι πρωτοπόροι της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας: Α' Ποίηση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σακελλαρίου, Χ. (1996). *Ιστορία της παιδικής λογοτεχνίας: Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*. Αθήνα: Δανιά.
- Σβορώνος, Ν. (1976). *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας* (Αικ. Ασδράχα, μτφρ.). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Σεφέρης, Γ. (1984). *Δοκιμές. Πρώτος τόμος (1936-1947)*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Σιδέρης, Ν. (2014). *Αντιμετωπίζοντας την κρίση με το μαγικό φίλτρο των παραμυθιών, 4-5 Απριλίου*. Ανακτήθηκε από: <https://siderman.gr/antimetopizontas-tin-krisi-me-ta-magika-filtra-ton-paramithion/2/> .

- Σιδέρης, Ν. (2018). *Δύναμη, βία, Ιδεώδες Εγώ και Ιδεώδες του Εγώ στην Παιδικότητα*. Ανακτήθηκε από: <https://siderman.gr/dynami-via-ideodes-ego-kai-ideodes-toy-ego-stin-paidikotita/2/>
- Σκαρτσής, Σ. (1990). *Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία: Α΄ Θεωρία, Β΄ Κείμενα*. Πάτρα: Αχαϊκές εκδόσεις.
- Σκαρτσής, Σ. (1997). *Γλωσσικά και Ποιητικά*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Σολομωνίδης, Χρ. Σωκρ. (1953). *Ιωνική Ποίηση: Στέλιος Σπεράντσας, Αδελφές Βατίδου*. Αθήνα: χ.τ.
- Σοφρά, Ελένη Α. (χ.χ.). *Στέλιος Σπεράντσας: Ο ποιητής – Ο επιστήμονας – Ο άνθρωπος*. Αθήνα: Εστία Νέας Σμύρνης.
- Σταύρου, Θ. (επιμ.). (1957). *Ψυχάρης, Εφταλιώτης, Πάλλης, Βλαστός*. Βασική Βιβλιοθήκη «Αετός». Αθήνα: Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος.
- Στεργιόπουλος, Κ. (1982). «Μια ματιά στη ζωή και στην ποίηση του Σικελιανού». *Περιδιαβάζοντας από τον Κάλβο στον Παπατσώνη*. Αθήνα: Κέδρος.
- Στεργιόπουλος, Κ. (1990). *Η ελληνική ποίηση: Ανθολογία-Γραμματολογία*. Τόμος Γ΄. Αθήνα: Σοκόλη.
- Στεργιόπουλος, Κ. (επιμ.). (1997). *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές ως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, ΣΤ΄ (1880-1900)*, εισαγ. Π. Μουλλάς. Αθήνα: Σοκόλη.
- Στεφανίδης, Μ. (1994). *Μια ιστορία της Ζωγραφικής, από το Βυζάντιο στην Αναγέννηση και από τους Ιμπρεσιονιστές στον Πικάσο*. Αθήνα: Καστανιώτης.

- Ταλφανίδης, Κ. (2016). «Η θέση του παιχνιδιού στις ψυχαναλυτικές θεωρίες και τεχνικές: Μια ιστορική αναδρομή». *Ι.Ψ.Υ.Π.Ε.* Ανακτήθηκε από: <https://www.inpsy.gr/el/digital-library/arthra/arthra-ellinika%20/284-2013-04-24-19-25-34>
- Τσιπλητάρης, Α. (2001). *Η Κοινωνικοποίηση του Παιδιού*. Αθήνα: Ατραπός.
- Τσιπλητάρης, Α. Φ., & Μπαμπάλης, Θ. Κ. (2011). *Δέκα παραδείγματα μεθοδολογίας επιστημονικής έρευνας: Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Διάδραση.
- Φράγκος, Π. Χρ. (2000). *Ψυχοπαιδαγωγική: Θέματα παιδαγωγικής, ψυχολογίας, παιδείας, διδακτικής και μάθησης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Vitti, M. (2006). *Η Γενιά του Τριάντα. Ιδεολογία και μορφή*. Αθήνα: Ερμής.
- Vitti, M. (2008). *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Χωρεάνθης, Κ. (1992). «Τα επιστρεφόμενα θεία δώρα ενός ταπεινού». *Διαβάζω*, τχ.285, σ.σ.71-77. Ανακτήθηκε από: https://issuu.com/diavazo.gr/docs/aa249_issue_285

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Appleyard, J.A. (1991). *Becoming a reader, The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: University Press

Freud, S. (1923). *The Ego and the Id*. London:Hogarth Press.

Huck Charlotte S., S. Hepler, J. Hickman (1997). *Children's Literature in the Elementary School*. Brown and Benchmark.

Piaget, J. (1926). *Language and Thought in the Child*. London: Routledge.

Piaget, J. (1976). Piaget's theory. In: P. Neubauer (Ed.), *The process of child development* (pp. 164-212). New York: Meridian.

Ridout, A. (2007). Third Wave Feminism: A Critical Exploration, Expanded Second Edition, *Contemporary Women's Writing*, Volume 1, Issue 1-2, 1, pp. 208-209.

Vygotsky, L. S. (1997). *Educational Psychology*. Florida: St. Lucie Press.